

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ, ПРАВА ТА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ ТА ПОЛІТОЛОГІЇ

**ГЛОБАЛІЗОВАНИЙ СВІТ ТА ЕТНОНАЦІОНАЛЬНА
ПОЛІТИКА КРАЇН ЄС**

Практикум

Житомир
2025

УДК 316.3: 323.1(4-191.2)(076)

Рекомендовано до друку вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (Протокол № 13 від 27 червня 2025 року).

Схвалено кафедрою філософії та політології Житомирського державного університету імені Івана Франка (Протокол № 19 від 12 червня 2025 року).

Укладач:

Козловець Микола – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та політології (Житомирський державний університет імені Івана Франка).

Рецензенти:

Воронкова Валентина – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри управління та адміністрування Інженерного навчально-наукового інституту ім. Ю. М. Потебні (Запорізький національний університет);

Ковтун Наталія – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та політології (Житомирський державний університет імені Івана Франка);

Сафонік Лідія – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії гуманітарних наук (Львівський національний університет імені Івана Франка).

Глобалізований світ та етнонаціональна політика країн ЄС: практикум / укладач: Микола Козловець. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 96 с.

Практикум містить опис і структуру освітньої компоненти, плани семінарських занять, питання для обговорень і самоперевірки, завдання для самостійної роботи, орієнтовні залікові питання, список рекомендованої літератури.

УДК 316.3: 323.1(4-191.2)(076)

© Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2025

ЗМІСТ

ЗМІСТ.....	3
ПЕРЕДМОВА.....	4
Компетентності та програмні результати вивчення освітньої компоненти «Глобалізований світ та етнонаціональна політика країн ЄС».....	6
Інформаційний обсяг освітньої компоненти.....	8
Структура освітньої компоненти.....	13
Навчально-тематичний план дисципліни	14
Творчі завдання до курсу	34
Тестові завдання до курсу	39
Контрольні питання до заліку.....	54
Короткий термінологічний глосарій.....	58
Рекомендована література.....	91

ПЕРЕДМОВА

Навчально-методичний посібник для вивчення освітньої компоненти «Глобалізований світ та етнонаціональна політика країн ЄС» для підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового рівня) рівня вищої освіти галузі знань В Культура, мистецтво та гуманітарні науки спеціальності В 10 Філософія складений для реалізації освітньо-наукової програми «Соціальна філософія та філософія історії». Зростаючі виклики та загрози глобальній, регіональній і суспільній цілісності та безпеці, що набирають сили в контексті глобалізаційних процесів, актуалізують гносеологічний і соціальний запит на системне наукове осмислення глобального виміру етнополітичних процесів та досвіду етнополітик європейських країн, прогнозування та визначення імперативів і пріоритетних завдань цієї політики, можливостей використання у вітчизняних етнополітичних практиках.

Ключові завдання освітньої компоненти «Глобалізований світ та етнонаціональна політика країн ЄС»: формування у здобувачів знань про сутність, ознаки та види глобалізації; ознайомлення з тенденціями сучасного розвитку людства; вивчення форм існування етносів, їх місця і ролі у розвитку людської цивілізації та політичному житті суспільства; з'ясування закономірностей і тенденцій етнополітичних процесів, діяльності етнонаціональних спільнот (етносів, націй, етнічних та національних груп) на політичній арені, їх суперництва й боротьби та співпрацю між собою та з державою тощо; ознайомлення із засадами і принципами демократичної етнонаціональної політики в країнах ЄС; системне осмислення місця та ролі етнополітики в політичних процесах сучасної України, взаємозв'язку та взаємовпливу етнополітики і міграційної політики в умовах російської агресії та подальшої відбудови; аналіз перспектив розвитку етнополітичних процесів в Україні з урахуванням європейського досвіду; обґрунтування особливостей практик політико-правового регулювання етнополітичних процесів, які були б адекватні сучасним соціокультурним реаліям та сприяли б зміцненню стабільності українського поліетнічного суспільства, забезпеченню національно-державних інтересів України в умовах глобалізації; оволодіння методологією аналізу етнополітичних процесів; вміння орієнтуватись у складних і суперечливих етнополітичних процесах сучасності; формування громадянських і патріотичних засад для участі молодих фахівців у громадському та політичному житті України.

Предметом реалізації освітньої компоненти є аналіз глобального виміру етнополітичних процесів та досвіду етнополітик європейських країн, можливостей його використання у вітчизняних етнополітичних практиках.

Міждисциплінарні зв'язки освітньої компоненти: «Епістемологія та методологія наукового пізнання», «Актуальні проблеми сучасної філософії», «Асистентська педагогічна практика».

Метою реалізації освітньої компоненти «Глобалізований світ та етнонаціональна політика країн ЄС» є розкриття сутності та основних видів глобалізації, тенденцій розвитку етнополітичної сфери людського буття в умовах глобальної трансформації людства, ознайомлення із засадами і принципами реалізації демократичної етнонаціональної політики у країнах Європейського Союзу та особливостями їх проявів в сучасній Україні.

ВИВЧЕННЯ ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ «ГЛОБАЛІЗОВАНИЙ СВІТ ТА ЕТНОНАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА КРАЇН ЄС»

Змістовно освітня компонента спрямована на формування у здобувачів вищої освіти здатності розв'язувати завдання дослідницького та/або інноваційного характеру у галузі В Культура, мистецтво та гуманітарні науки спеціальності В 10 Філософія.

ЗК 1. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК 2. Здатність спілкуватися іноземною мовою.

ЗК 5. Здатність спілкуватися з представниками інших. професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань /видів економічної діяльності).

ЗК 8. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях, що передбачає кмітливість, оперативність і динамічність інтелектуальної реакції, стійкість у мисленєвих випробуваннях і доланні пізнавальних утруднень.

ЗК 10. Дотримання засад толерантності та поваги до різноманітності і мультикультурності.

СК 2. Усвідомлення зв'язків філософської спеціалізації з іншими інтелектуальними й гуманітарними практиками.

СК 6. Знання закономірностей, динаміки та суперечностей розвитку етнополітичних процесів в контексті сучасних геополітичних практик.

СК 7. Здатність орієнтуватися в світоглядних та соціальних аспектах глобальних трансформацій, у складних і суперечливих етнополітичних процесах, сучасних дискусіях на ці теми та напрямками досліджень.

СК 8. Здатність викладати філософські дисципліни у закладах вищої освіти.

СК 9. Здатність здійснювати аналітичне обґрунтування та інформаційно-організаційний супровід професійної діяльності.

СК 10. Розуміння сутності та основних форм глобалізації, тенденцій розвитку етнополітичної сфери людського буття в аспекті глобалізаційних процесів, міграційної політики.

СК 11. Здатність оперування теоретико-методологічними поняттями і категоріями при дослідженні змісту та сутності етнополітичних процесів у сучасному світі.

СК 12. Здатність донесення до фахівців і нефахівців власних ідей щодо глобальних трансформаційних процесів, обґрунтовувати власну позицію в прогнозуванні майбутнього цивілізаційного розвитку.

СК 13. Вміння налагодити міждисциплінарні зв'язки з метою завершити спеціальні завдання пов'язані з дисципліною (збирання та обробка даних, аналіз та презентація результатів).

ПР 8. Розуміти зв'язки філософії з іншими напрямками філософського дискурсу та інтелектуальними й гуманітарними практиками.

ПР 12. Використовувати набуті знання в практиці європейської та євроатлантичної інтеграції України, зокрема, практичних дій владних інституцій, їх регіональних особливостей щодо регулювання етнонаціональних процесів;

ПР 17. Мати ґрунтовні знання про загальні закономірності й тенденції діяльності етнонаціональних спільнот та розвитку етнополітичних процесів у глобалізованому світі.

ПРН 18. Комплексно розуміти стратегію розвитку українського суспільства в добу глобалізації, етнополітичних процесів в Україні з урахуванням європейського досвіду; обґрунтування особливостей практик політико-правового регулювання етнополітичних процесів, оптимального балансу між культурним захистом домінуючого етносу і забезпеченням гідного розвитку національних меншин, між життєвою необхідністю у консолідації суспільства воюючої країни і захистом прав його окремих етнокультурних й етноконфесійних складових.

Аудиторні заняття проводяться у формі лекцій і семінарів відповідно до змісту та ресурсу академічного часу, що дає змогу організувати науково-пошукову та творчо-аналітичну роботу аспірантів як на заняттях, так і під час підготовки до них. **Позааудиторна самостійна робота** здобувачів займає 69 академічних годин. **На самостійне вивчення** виносяться теми і проблеми, доступні для освоєння здобувачами у зв'язку з попереднім ознайомленням при вивченні низки навчальних дисциплін. Основні форми самостійної роботи: аналіз першоджерел і наукових текстів, підготовка робочих матеріалів (тези, конспекти, схеми), вирішення проблемно-пошукових і творчих завдань, формування глосарію та ін. Самостійна робота спрямовується на збір, підготовку, систематизацію і використання цих матеріалів на семінарах, теоретичних та практичних конференціях, симпозіумах і форумах, круглих столах, під час підготовки дисертаційної роботи.

Оцінювання якості знань здійснюється у формах поточного і підсумкового тестування на письмових чи електронних носіях, виконання різних типів завдань в усній або письмовій формі.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ

Модуль 1. Державна етнічна політика в сучасному глобалізованому світі: європейський досвід і Україна

Поняття та сутність глобалізації. Сучасні ознаки глобалізації. Види глобалізації. Комплексність та багатовимірність процесу глобалізації. Основні теоретичні підходи до дослідження глобалізаційних процесів у світовій та вітчизняній практиці. Сучасне розуміння сутності глобалізації як головного процесу епохи. Трансформація соціального буття й світу на перетині тисячоліть. Історична динаміка саморозвитку світової спільноти. Трансформація світових історичних процесів та макроцивілізаційних утворень: масштаби, глибина та фундаментальність. Динамічність сучасного світу, свідомість плинності його предметної сфери та образів. Прискорення трансформацій соціальних структур. Глобалізаційні метаморфози і процеси сучасного плинного світу.

Глобалізація як історична форма єдності світової спільноти. Мегасоціум як складний і суперечливий соціальний організм інформаційно-комунікативного простору. Стрімкі глобальні зміни і нові форми буття людини. Виникнення колективних акторів й альтернатив. Пошук та створення нових спільнот при одночасному руйнуванні та розщепленні існуючих. Релігія, політика, нація: тенденції взаємодії в умовах глобалізаційних трансформацій та нових парадигм мислення. Сміслові постулати нового світу у XXI сторіччі. Глобалізаційні «тектонічні зрушення» та діалог цивілізацій. Глобальні проблеми і страх перед майбутнім.

Гносеологічний і соціальний запит на системне наукове осмислення наявного потенціалу сучасного правового та інституційного забезпечення етнонаціональної політики, прогнозування та визначення її імперативів і пріоритетних завдань.

Історичні форми існування людства: рід – плем'я – народність – нація. Феномен етнічності: різноманітність визначення, сутність, характер. Етнос та етнонаціональні групи. Етнічна і національна група: спільність і відмінність. Сутність й ознаки національних меншин і корінних народів Національні меншини у нормативно-правовій системі суспільства. Нація та національність. Етноси і нації в системі інших спільнот. Етнос як об'єкт і суб'єкт політики. Етнополітична суб'єктність націй, національних меншин і корінних народів. Етнополітика: політичний простір нації та етносу. Принципи етнонаціональної політики.

Нація як вища форма існування людства. Основні умови народження націй. Багатоманітність поглядів щодо формування націй. Становлення і розвиток теорій нації: політична, психологічна, культурологічна, історико-економічна, етнічна, загальна. Типологізація націй та їх характеристика. Основні підходи до класифікації націй: догматичний і критичний. Типологізація націй. Бездержавні та державні нації. Багатодержавні нації.

Політичні та етнічні нації. Титульні і недобудовані нації. Діаспора. Концепції національності. Права людини (громадянина), права націй (народів).

Нація як ідейно-політичний феномен. Класифікація націєтворчих процесів. Сутність і характер національного будівництва. Етнонаціональна політика та громадянське суспільство. Роль еліт і націоналізму у формуванні розвитку націй. Прагненням бездержавних націй до різних форм державності як чинник напруженості в етнополітичній сфері. Основний зміст процесів етнорегіоналізації. Шляхи і методи вирішення етнорегіональних проблем. Етнічний ренесанс: причини, основні риси та різноманітність підходів. Причини і наслідки етнічного ренесансу в колишньому СРСР та незалежній Україні. Процеси національного будівництва та етнополітичної регіоналізації. Конституція України про етнонаціональну структуру українського суспільства.

Етнонаціональні спільноти в системі соціально-політичних відносин. Теорія «стратифікації». Етнічна парадигма. Національна парадигма. Класова і класократична парадигми. Діалектика взаємовідносин між етносами, націями і класами. Поліетнічні та моноетнічні держави. Етноси, нації і держави: їх взаємодія, характерні риси, відмінності. Національні держави. Багатонаціональні держави. Національні, етнічні, державні та класові цінності. Діалектика загальнолюдських цінностей та інтересів. Співвідношення етнічних, національних, державних та загальнолюдських цінностей. Політико-правові аспекти сучасних національних відносин. Сучасні інтерпретації феномена націоналізму. Націоналізм як одна з рушійних сил суспільно-політичного розвитку суспільства.

Політизація етнічності: причини, зміст і характерні риси. Роль держави та політичних еліт у політизації етнічності. Загальні й специфічні наслідки політизації етнічності: формування етнонацій, їх перетворення на суб'єкти історії, зародження і розвиток етнонаціоналізму та етніцизму та ін. Суб'єкти суверенітету. Багатоетнічність у СРСР та радянській Україні. Причини політизації етнічності: в колишньому СРСР та незалежній Україні. Етнополітична регіоналізація: сутність і характер, причини піднесення. Небезпека перетворення етнорегіоналізму на сепаратизм. Засоби і методи вирішення етнорегіональних проблем. Децентралізація, автономізація та федералізація як основні шляхи вирішення етнорегіональних проблем. Принцип субсидіарності. Мультикультуралізм та його сутність. Політика мультикультуралізму та її форми.

Суспільно-політичні та етнонаціональні процеси в сучасному світі. Етнополітична інтеграція та дезінтеграція. Теорії та основні типи етнооб'єднувачих процесів (консолідація, асиміляція, інтеграція). Чинники та форми асиміляції (насилююча, добровільна, примусово-добровільна). Етнічна і мовна асиміляція та акультурація. Сутність і характер етнополітичної дезінтеграції. Етнічне розмежування: сутність, типи і теорії. Процеси етнічного роз'єднання, їх різноманітність (парціація, сепарація, дисперсизація). Форми етнічної, расової та релігійної дискримінації. Сучасні

концепції етнополітичної інтеграції: комунікативна, функціональна, неофункціональна, уніфікаційна. Типи, передумови та методи етнополітичної інтеграції. Етнічний ренесанс: причини та основні риси. Особливості етнічного ренесансу в колишньому СРСР. Етнічне відродження в Україні. Виникнення суверенних держав після розпаду СРСР. Інтеграційні процеси в країнах Центральної і Східної Європи.

Глобалізаційні процеси як чинник етнонаціональних і етноконфесійних змін останніх десятиліть. Вплив глобалізації, зростаючої імміграція, дискурсів прав меншин, ліберального мультикультуралізму та інших чинників на етнополітику національних держав. Вибух етнічностей, прагнення етнічних меншин до визнання своїх культурних і політичних прав. Активізація національних рухів, зростання конфліктів й протистоянь на етнічному і релігійному ґрунті. Політика мультикультуралізму стосовно іммігрантських спільнот та їх акомодатії. Індекс політики мультикультуралізму для національних меншин. Геополітичні та етнополітичні виклики початку ХХІ ст. Нові постмодерні реалії сучасного світу та зростаючі виклики й загрози глобальній, регіональній і суспільній цілісності та безпеці.

Європейський Союз як етнополітична реальність і наднаціональний проєкт. Етногенез етнічних груп країн регіону. Специфіка формування історико-етнографічних регіонів (етнографічних зон). Політико-історичні передумови формування національних держав Європи. Політичні та економічні трансформації наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. та їх роль у формуванні етнонаціональної структури країн ЄС. Міграційні процеси. Конституційно-правовий статус етнічних меншин. Етнонаціональна структура, етнократія та етнополітика країн Європейського Союзу. Мовна політика.

Захист прав національних меншин в європейських країнах. Законодавство країн-членів ЄС про права людини і недискримінацію. Закріплення в угодах 90-х років ХХ ст. принципу відданості різноманітності, збереженню культур і традицій. Регіональна політика ЄС та її практичні наслідки для розширення прав меншин. Європейські інституції – Європейський Суд з прав людини, Європейський Суд справедливості, Верховний комісар у справах національних меншин, а також неурядові інституції, які обстоюють права національних меншин.

Зміни в етнополітиці європейських країн на початку ХХІ ст. Виклики, що постали перед європейськими державами у сфері міжетнічних і міжконфесійних відносин. Феномен «повернення націоналізму». Вплив націоналістичних та правопопулістських партій на етнополітику європейських країн. Загальноєвропейська, національна, етнічна та расова ідентичності, їх взаємозв'язок співвіднесеність і впливи. Маніфестація європейською мусульманською уммою своєї релігійно-культурної ідентичності.

Зовнішньополітичний вектор етнополітики країн ЄС. Співробітництво в міждержавних організаціях. Захист прав національних меншин у контексті міждержавного співробітництва. Діяльність змішаних міжурядових комісій. Участь національних меншин у діяльності неурядових організацій та налагодженні транскордонної співпраці. Політизація субетнічних громад у країнах ЄС. Біпатризм, етнорегіональні та сепаратистські рухи в країнах Європи як етнополітичні виклики. Демократизація етнополітик нових членів Європейського Союзу щодо імплементації стандартів ЄС у різних сферах. Повномасштабне російське вторгнення в Україну та його вплив на трансформацію етнополітичних тенденцій і процесів на європейському континенті.

Теоретико-методологічні та політико-правові засади етнонаціональної політики в Україні. Етнічна палітра сучасного українського соціуму. Етнонаціональний фактор територіальних трансформацій в Україні. Етностереотипи, етнорефлексія та розвиток української ідентичності Етнодемографічний розвиток України у XX – початку XXI ст.

Загальні особливості етнополітичної ситуації в Україні. Історичні національні меншини. Новітні національні меншини. Етнополітичний ренесанс в Україні наприкінці 80-х – початку 90-х років XX століття. Етнополітичні проблеми в Україні: збереження етнополітичної стабільності і національної безпеки; співпраця з економічного і гуманітарного обміну з сусідніми державами; збереження територіальної цілісності держави; надання статусу «корінних народів»; міжконфесійні конфлікти та ін. Утворення інституцій національно-культурної автономії національних меншин в Україні.

Етнополітичний чинник державотворчих процесів в Україні: основні концептуальні засади. Етнонаціональна політика в сучасній Україні. Об'єкти та суб'єкти етнонаціональної політики держави. Структура етнонаціональної політики України: етнополітичні відносини, етнополітична свідомість, етнополітична організація як частина інституційних структур держави. Державна програма національного відродження та міжетнічного співробітництва в Україні. Концепція державної етнонаціональної політики України (основні напрями). Принципи етнополітики в Україні. Забезпечення життєдіяльності нації та умов розвитку національних меншин в Україні. Інтеграція в українське суспільство незаконно депортованих за національною ознакою осіб. Регіональні особливості державної політики в міжнаціональних відносинах.

Етнічна палітра сучасного українського соціуму. Етнонаціональний фактор територіальних трансформацій в Україні. Етностереотипи, етнорефлексія та розвиток української ідентичності Поліетнічність України: кількісний та якісний виміри. Загальні особливості етнополітичної ситуації в Україні. Історичні національні меншини. Новітні національні меншини. Правовий статус національних меншин та корінних народів в Україні. Етноконфліктні аспекти етнонаціональної політики. Виклики та загрози

етнонаціональній стабільності в контексті війни та глобалізаційних процесів. Перспективи розвитку етнонаціональних процесів в Україні. Міжнародні стандарти щодо захисту прав національних меншин та їх імплементація в Україні.

Нормативно-правові аспекти етнополітики в Україні. Закон України «Про національні меншини» (1992), Закон України «Про громадянство України». Закон України «Про засади державної мовної політики». Правовий статус національних меншин та корінних народів в Україні. Рамкова конвенція про захист національних меншин. Закон України «Про корінні народи України», який визначає правовий статус кримських татар, караїмів та кримчаків як корінних народів України. Основні пріоритети етнополітики України: відновлення прав депортованих осіб, розширення співробітництва з українськими діаспорами за кордоном, розвиток етнічної самобутності української нації, відновлення прав кримських татар, болгар, вірмен та ін. Міграційні меншини та завдання етнополітики в Україні. Оновлення мовного законодавства та ін. Особливості реалізації вітчизняної етнонаціональної політики в умовах воєнного часу, повоєнних модернізаційних процесів. Етнонаціональна політика і перспективи етносоціального розвитку в Україні. Політика пам'яті в умовах інформації війни: етнополітичний контекст. Гібридна війна та етнічний чинник. Інформаційно-аналітичне забезпечення етнонаціональної політики. Регулювання політики української держави в етнонаціональній сфері.

Світові етнополітичні процеси й Україна. Входження України до Європейського співтовариства: проблеми та перспективи. Актуальні проблеми співробітництва України та ЄС в етнонаціональній сфері. Важливість захисту національно-державної ідентичності в контексті глобалізації та євроінтеграції. Сегментація української меншини у країнах ЄС. Соціальна адаптація і громадсько-політичне життя української еміграції. Збереження і розвиток національної духовності українців у діаспорі. Розширення співробітництва із зарубіжними українцями. Основні виклики та перспективи вдосконалення державної етнонаціональної політики в контексті європейської інтеграції та сучасних глобальних тенденцій.

СТРУКТУРА ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Всього	У тому числі					Всього	У тому числі				
		Л.	Пр.	Лаб.	Інд.	С.р.		Л.	П.	Ла б.	Ін д.	С.р.
Модуль 1. Державна етнічна політика в сучасному глобалізованому світі: європейський досвід і Україна												
Тема 1. Глобалізація як тенденція розвитку сучасного світу.	6	2	-	-	-	4	—	—				—
Тема 2. Глобалізація як історична форма єдності світової спільноти.	8	2	2	-	-	4	—		—			—
Тема 3. Теоретико-методологічні засади формування етнополітики в умовах глобалізації.	6	-	2	-	-	4						
Тема 4. Концептуальні моделі державного регулювання етнополітичних процесів.	6	2	-	-	-	4						
Тема 5. Етнополітичні процеси та етнополітика в сучасному світі.	5		2			3	—	—				—
Тема 6. Етнополітичні процеси в країнах ЄС: політико-правова інституціалізація.	6	2		-	-	4	—		—			—
Тема 7. Державна етнічна політика в сучасному глобалізаційному середовищі: європейський досвід..	8	2	2			4						
Тема 8. Етнополітична інтеграція та дезінтеграція.	5					5						
Тема 9. Концептуальні моделі державного регулювання сучасних етнополітичних процесів.	7		2			5						
Тема 10. Етнополітичні процеси в країнах ЄС: політико-правова інституціоналізація.	9	2	2			5						
Тема 11. Державне регулювання етнополітичних процесів у країнах ЄС.	5					5						
Тема 12. Етнополітичний чинник державотворчих процесів в Україні: основні концептуальні засади.	6		2			4						
Тема 13. Етнополітичні та етнодержавницькі процеси в сучасній Україні.	6		2			4						
Тема 14. Вплив глобалізації на етнополітичні процеси в Україні.	8	2	2			4						
Тема 15. Європейські етнополітичні процеси й Україна.	7	2				5						
Тема 16. Конституційні засади сучасної державної етнонаціональної політики України.	7		2			5						
Всього	105	16	20			69						

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ДИСЦИПЛІНИ

Модуль 1: Державна етнічна політика в сучасному глобалізованому світі: європейський досвід і Україна

Тема 1. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК ТЕНДЕНЦІЯ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СВІТУ

План

1. Поняття та сутність глобалізації.
2. Характерні ознаки та види глобалізації.
3. Основні теоретичні підходи до дослідження глобалізаційних процесів у світовій та вітчизняній практиці.
4. Глобальні світосистемні і світоглядні трансформації.

Основні поняття і категорії: глобалізація, глобальність, глобалізм, глокалізація, регіональна субглобалізація, світ-система, світовий порядок, мондіалізація, вестернізація, уніфікація, антиглобалізм, альтерглобалізм.

Контрольні питання для самоперевірки:

1. Дайте визначення поняттю «глобалізація».
2. Що є визначальним у процесах глобалізації?
3. Чим зумовлений процес глобалізації і до яких наслідків він призводить?
4. Які моделі глобалізації Вам відомі?
5. Яка зі сфер глобальних перетворень є найбільш проблемною в умовах формування цілісного світу?
6. Які Ви знаєте теоретичні школи, що сформувалися у світі і мають розбіжності у підходах з приводу концептуалізації процесів глобалізації, осмисленні їх динаміки, причинних зв'язків і наслідків?
7. Які ознаки свідчать про особливості сучасного багатовимірного процесу глобалізації?
8. Що таке глобальний розвиток?
9. Які сфери суспільного життя мають порівняно низьку темпоральність в умовах глобалізації?
10. Назвіть позитивні наслідки глобалізації.
11. У чому полягають негативні наслідки глобалізації?
12. У чому простежуються ознаки відмінності між глобалізацією та інтеграцією?
13. Визначте сутність поняття «універсалізм» в умовах багатовимірного, перехідного стану глобалізації?
14. У чому полягає змістовна сутність альтерглобалізму?
15. Що означає відомий принцип «Мислити глобально, діяти локально»?

Основна література:

1. Андріяш В. І. Державна етнополітика України в умовах глобалізації : [монографія]. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 328 с.
2. Бех В. П., Бех Ю. В. На порозі сингулярності: планетарна спільнота у вирі Всесвіту: монографія; Мін-во освіти і науки України; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ: «МП Леся», 2014. 220 с.
3. Гантінгтон Семюел. Політичний порядок у мінливих суспільствах; пер. з англ. Тарас Цимбал. Київ : Наш формат, 2020. 448 с.

4. Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя / Гіденс Е.; [пер. з англ. Н. Поліщук]. Київ: Альтерарес, 2008. 100 с.
5. Глобальні проблеми сучасності: підруч. [кол. авт.]; за ред. В.С. Бакірова (голова), А.П. Голікова, О.А. Довгаль, В.А. Пересадько, В.І. Сидорова. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. 632 с.
6. Етнополітика в Україні в умовах сучасних суспільно-політичних змін: реальний стан, виклики, перспективи : монографія / автор. кол.: Войналович В. А. (керівник, наук. ред.), Єленський В. Є., Кулик В. М., Малиновська О. А., Набок С. В., Поліщук Ю. М., Рябчук М. Ю. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2023. 424 с.

Додаткова література:

1. Андріяш В. І. Етнополітичні процеси: аналіз наукової дефініції. *Наукові праці: науково-методичний журнал. Вип. 164. Том 176. Серія "Державне управління. Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, Миколаїв, 2011. С. 83-88.*
2. Асланов С. А. Етнополітична стабільність держави: політико-правовий аналіз: Монографія. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2016. 464 с.
3. Варзар І. М. Політична етнологія: пропедевт. курс : авт. підруч.; 2-ге вид., переробл. та допов. Київ: ДП «Вид-дім "Персонал"», 2011. 354 с.
4. Гордійчук О. О. Ментальність у добу глобалізації: монографія. Житомир: Вид-во "НОВОград", 2021. 372 с.
5. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
6. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Пер. з англ. М. Климчука і Т. Цимбала. 2-ге вид., стереотип. Київ: Ніка-Центр, 2009. 320 с.
7. Ткачук Д. Г. Національні меншини як об'єкти-суб'єкти державної етнополітики. *Державне управління: удосконалення та розвиток. 2020. № 7. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1707>.*
8. Agarín Timofey and Cordell Karl. Minority Rights and Minority Protection in Europe. London and New York : Rowman and Littlefield, 2016. P. 181-190.
9. Anderson A. Ethnic Minorities and Minority Rights in Europe: Theoretical Typologies. ECMI Working paper N99, 2017. URL: <https://www.ecmi.de/publications/ecmiresearch-papers/99-ethnic-minorities-and-minority-rights-in-europe-theoretical-typologies>
10. Brubaker Rogers. Between nationalism and civilizationism: the European populist moment in comparative perspective. *Ethnic and Racial Studies*. 2017. Vol. 40. Issue 8. P. 1194 (1191–1226).

Тема 2. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК ІСТОРИЧНА ФОРМА ЄДНОСТІ СВІТОВОЇ СПІЛЬНОТИ

План

1. Історичні форми та етапи етнонаціонального розвитку людства.
2. Етнонаціональні форми існування людства. Етнос і етнонаціональні групи.
3. Етнос як об'єкт і суб'єкт політики. Етнополітика: політичний простір нації та етносу.
4. Глобалізація та політична кооперація етнічних спільнот.
5. Глобалізаційні процеси як чинник етнонаціональних і етноконфесійних змін..

Основні поняття і категорії: етнічна сфера людського буття, етнонаціональна сфера, етнос, раса, плем'я, народність, нація, народ, етнічне, етнічність, етнічна група,

національна група, етнічна меншина, національна меншина, корінні народи, національність, етногенез, етнонаціональне життя.

Контрольні питання для самоперевірки:

1. Охарактеризуйте основні етапи етнонаціонального розвитку людства.
2. Розкрийте історичні форми існування людства.
3. Визначить передумови формування етносоціальних спільнот.
4. У чому полягає відмінність між термінами «етнос», «народність», «нація»?

Обґрунтуйте свої міркування.

5. Дайте визначення феномену етнічності у широкому і вузькому розумінні.
6. У чому подібність і відмінність між етнічними і національними меншинами?
7. Порівняйте примордіалістський, конструктивістський, інструментальний і функціональний підходи до розуміння етносу і нації.
8. Коли і як народжуються нації?
9. Розкрийте місце етносів і націй в системі інших соціальних спільнот.
10. Розкрийте етнополітичну суб'єктність націй, національних меншин і корінних народів. У чому вона виявляється?
11. У чому проявляється сутність глобального суспільства як нової форми етносоціальної організації?
12. Розкрийте сутність поняття «політичний простір етносу та нації».
13. Назвіть та охарактеризуйте основні принципи етнонаціональної політики.

Основна література:

1. Андріяш В. І. Державна етнополітика України в умовах глобалізації : [монографія]. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 328 с.
2. Бех В. П., Бех Ю. В. На порозі сингулярності: планетарна спільнота у вирі Всесвіту: монографія; Мін-во освіти і науки України; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ: «МП Леся», 2014. 220 с.
3. Гантінгтон Семюел. Політичний порядок у мінливих суспільствах; пер. з англ. Тарас Цимбал. Київ : Наш формат, 2020. 448 с.
4. Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя / Гіденс Е.; [пер. з англ. Н. Поліщук]. Київ: Альтерарес, 2008. 100 с.
5. Глобальні проблеми сучасності: підруч. [кол. авт.]; за ред. В.С. Бакірова (голова), А.П. Голікова, О.А. Довгаль, В.А. Пересадько, В.І. Сидорова. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. 632 с.
6. Етнополітика в Україні в умовах сучасних суспільно-політичних змін: реальний стан, виклики, перспективи : монографія / автор. кол.: Войналович В. А. (керівник, наук. ред.), Єленський В. Є., Кулик В. М., Малиновська О. А., Набок С. В., Поліщук Ю. М., Рябчук М. Ю. Київ : ППІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2023. 424 с.

Додаткова література:

1. Андріяш В. І. Етнополітичні процеси: аналіз наукової дефініції. *Наукові праці: науково-методичний журнал. Вип. 164. Том 176. Серія "Державне управління".* Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, Миколаїв, 2011. С. 83-88.
2. Асланов С. А. Етнополітична стабільність держави: політико-правовий аналіз: Монографія. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2016. 464 с.
3. Варзар І. М. Політична етнологія: пропедевт. курс : авт. підруч.; 2-ге вид., переробл. та допов. Київ: ДП «Вид.дім "Персонал"», 2011. 354 с.
4. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
5. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Пер. з англ. М. Климчука і Т. Цимбала. 2-ге вид., стереотип. Київ: Ніка-Центр, 2009. 320 с.

6. Ткачук Д. Г. Національні меншини як об'єкти-суб'єкти державної етнополітики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 7. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1707>.

7. Agarín Timofey and Cordell Karl. *Minority Rights and Minority Protection in Europe*. London and New York : Rowman and Littlefield, 2016. P. 181-190.

8. Anderson A. Ethnic Minorities and Minority Rights in Europe: Theoretical Typologies. ECMI Working paper N99, 2017. URL: <https://www.ecmi.de/publications/ecmiresearch-papers/99-ethnic-minorities-and-minority-rights-in-europe-theoretical-typologies>

9. Brubaker Rogers. Between nationalism and civilizationism: the European populist moment in comparative perspective. *Ethnic and Racial Studies*. 2017. Vol. 40. Issue 8. P. 1194 (1191–1226).

Тема 3. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕТНОПОЛІТИКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

План

1. Теоретико-методологічні засади дослідження етнонаціональної сфери.
2. Етнополітологія як наука про взаємодію етнонаціональної та політичної сфер людського буття.
3. Етнонаціональні спільноти в системі соціально-політичних відносин. Нація як ідейно-політичний феномен.
4. Роль і місце етнічного й національного чинників у глобалізаційних процесах.
5. Політика мультикультуралізму та її вплив на етнополітичні процеси в світі.

Основні поняття і категорії: етнополітичні дослідження, науковий дискурс, теоретичний дискурс, практично-політичний дискурс, порівняльний підхід, інституційний підхід, структурний функціоналізм, теорія структурації, теорія самореферентних систем, структуралістський конструктивізм, синергетика, світ-системний аналіз.

Контрольні питання для самоперевірки:

1. Назвіть основні теоретико-методологічні підходи дослідження етнонаціональної сфери. У чому сутність кожного з них?
2. Які Ви знаєте теоретичні школи концептуалізації етнонаціональних процесів в умовах глобалізації?
3. На якому з етапів розвитку етнополітології як науки відбулися зміни в динаміці її предмету, набув домінанти об'єктивний науковий підхід замість надкласового та класового?
4. Яку модель керованого світу пропонує сучасна етнополітологія?
5. Які сфери суспільного життя мають порівняно низьку темпоральність в умовах глобалізації (повільно, з відставанням глобалізуються)?
6. Як співвідносяться між собою поняття етнократія та етнополітика?
7. Назвіть й охарактеризуйте основні концепції націй.
8. Яка роль і місце етнічного й національного чинників у глобалізаційних процесах сучасності?
9. Визначте зміст, принципи і суб'єкти етнонаціонального розвитку в умовах глобалізації.
10. Визначте сутність поняття «універсалізм» в умовах поліетнічного, турбулентного стану глобалізації?

11. Як саме процес модернізації впливає на етнічні та етнополітичні процеси?
12. У чому полягає сутність і характер етнічних та етнополітичних процесів?

Основна література:

1. Андріяш В. І. Державна етнополітика України в умовах глобалізації : [монографія]. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 328 с.
2. Бех В. П., Бех Ю. В. На порозі сингулярності: планетарна спільнота у вирі Всесвіту: монографія; Мін-во освіти і науки України; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ: «МП Леся», 2014. 220 с.
3. Гантінгтон Семюел. Політичний порядок у мінливих суспільствах; пер. з англ. Тарас Цимбал. Київ : Наш формат, 2020. 448 с.
4. Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя / Гіденс Е.; [пер. з англ. Н. Поліщук]. Київ: Альтерарес, 2008. 100 с.
5. Глобальні проблеми сучасності: підруч. [кол. авт.]; за ред. В.С. Бакірова (голова), А.П. Голікова, О.А. Довгаль, В.А. Пересадько, В.І. Сидорова. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. 632 с.
6. Етнополітика в Україні в умовах сучасних суспільно-політичних змін: реальний стан, виклики, перспективи : монографія / автор. кол.: Войналович В. А. (керівник, наук. ред.), Єленський В. Є., Кулик В. М., Малиновська О. А., Набок С. В., Поліщук Ю. М., Рябчук М. Ю. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2023. 424 с.

Додаткова література:

1. Андріяш В. І. Етнополітичні процеси: аналіз наукової дефініції. *Наукові праці: науково-методичний журнал. Вип. 164. Том 176. Серія "Державне управління"*. Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, Миколаїв, 2011. С.83-88.
2. Асланов С. А. Етнополітична стабільність держави: політико-правовий аналіз: Монографія. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2016. 464 с.
3. Варзар І. М. Політична етнологія: пропедевт. курс : авт. підруч.; 2-ге вид., переробл. та допов. Київ: ДП «Вид.дім "Персонал"», 2011. 354 с.
4. Гордійчук О. О. Ментальність у добу глобалізації: монографія. Житомир: Вид-во "НОВОград", 2021. 372 с.
5. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
6. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Пер. з англ. М. Климчука і Т. Цимбала. 2-ге вид., стереотип. Київ: Ніка-Центр, 2009. 320 с.
7. Ткачук Д. Г. Національні меншини як об'єкти-суб'єкти державної етнополітики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 7. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1707>.
8. Agarín Timofey and Cordell Karl. Minority Rights and Minority Protection in Europe. London and New York : Rowman and Littlefield, 2016. P. 181-190.
9. Anderson A. Ethnic Minorities and Minority Rights in Europe: Theoretical Typologies. ECMI Working paper N99, 2017. URL: <https://www.ecmi.de/publications/ecmiresearch-papers/99-ethnic-minorities-and-minority-rights-in-europe-theoretical-typologies>
10. Brubaker Rogers. Between nationalism and civilizationism: the European populist moment in comparative perspective. *Ethnic and Racial Studies*. 2017. Vol. 40. Issue 8. P. 1194 (1191–1226).

Тема 4. КОНЦЕПТУАЛЬНІ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕТНОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

План

1. Етнополітичні процеси як сфера і предмет державної політики.
2. Етндержавницькі процеси та національні інтереси.
3. Світовий досвід вирішення проблем національно-державного ладу.
4. Етнонаціональні спільноти у нормативно-правовій системі суспільства.
5. Основи та принципи етнонаціональної політики. Сутність і зміст етнонаціонального поступу.

Основні поняття і категорії: етнополіетнічний соціум, етнополітичний організм, етнонаціональний організм, етнонаціональна структура суспільства, етнополітичні процеси, етнічні відносини, етнонаціональні відносини, національні відносини, країна поліетнічна, етнополітичний менеджмент, етнополітична нація, етнонаціональне самовизначення, національна держава, унітарна держава, моноетнічна держава, поліетнічна держава, багатонаціональна держава, федерація, конфедерація, імперія, етнофедералізм, етнонаціональна політика, етнонаціональний поступ.

Контрольні питання для самоперевірки:

1. Що таке етнонаціональні процеси? Які види етнонаціональних процесів Вам відомі?
2. Коли виникає національна проблема, які причини її появи та основні форми вияву?
3. Політико-історичні передумови формування національних держав у світі та Європі.
4. Історичні особливості формування сучасної етнічної картини світу.
5. Етногенез етнонаціональних спільнот країн європейського регіону.
6. Які принципи мають бути покладені в основу етнонаціональної політики держав?
7. Розкрийте зміст такого принципу міжнародного права, як право нації на самовизначення та механізми і процедури його реалізації.
8. Чим відрізняється самовизначення націй від сепаратизму?
9. Розкрийте основні напрями гармонійного співвідношення нації і держави.
10. Охарактеризуйте політико-правові аспекти сучасних етнополітичних відносин.
11. Якими нормативно-правовими актами визначається місце етнонаціональних меншин у суспільстві?
12. Порівняйте процеси національного самовизначення в колишніх колоніях третього світу і в пострадянських країнах.
13. Нація як політико-громадянське утворення.
14. Основні концептуальні схеми майбутнього нації.
15. Сутність і структура етнополітичного менеджменту.

Основна література:

1. Андріяш В. І. Державна етнополітика України в умовах глобалізації : [монографія]. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 328 с.
2. Гантінгтон Семюел. Політичний порядок у мінливих суспільствах; пер. з англ. Тарас Цимбал. Київ : Наш формат, 2020. 448 с.
3. Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя / Гіденс Е.; [пер. з англ. Н. Поліщук]. Київ: Альтерарес, 2008. 100 с.
4. Глобальні проблеми сучасності: підруч. [кол. авт.]; за ред. В.С. Бакірова (голова), А. П. Голікова, О. А. Довгаль, В. А. Пересадько, В. І. Сидорова. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. 632 с.
5. Європейська Хартія Регіональних Мов або Мов Меншин. Strasbourg, 5. XI. 1992 р. Текст українською мовою. URL: https://www.coe.int/t/dg4/education/- minlang/textcharter/Charter/Charter_uk.pdf

6. Національні меншини України в політичних процесах XX – XXI століть: стан і проблеми дослідження / за заг. ред. В. О. Котигоренка. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 624 с.

7. Рамкова конвенція про захист національних меншин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text

8. Явір В. А. Етнополітична інтеграція та дезінтеграція у сучасному світі: політико-правовий концепт. Київ : Логос, 2018. 468 с.

Додаткова література:

1. Андріяш В. І. Етнополітичні процеси: аналіз наукової дефініції. *Наукові праці: науково-методичний журнал*. Вип. 164. Том 176. Серія "Державне управління. Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, Миколаїв, 2011. С. 83-88.

2. Асланов С. А. Етнополітична стабільність держави: політико-правовий аналіз: Монографія. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2016. 464 с.

3. Варзар І. М. Політична етнологія: пропедевт. курс : авт. підруч.; 2-ге вид., переробл. та допов. Київ: ДП «Вид-дім "Персонал"», 2011. 354 с.

4. Гордійчук О. О. Ментальність у добу глобалізації: монографія. Житомир: Вид-во "НОВОград", 2021. 372 с.

5. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.

6. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Пер. з англ. М. Климчука і Т. Цимбала. 2-ге вид., стереотип. Київ: Ніка-Центр, 2009. 320 с.

7. Ткачук Д. Г. Національні меншини як об'єкти-суб'єкти державної етнополітики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 7. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1707>.

8. Agarin Timofey and Cordell Karl. Minority Rights and Minority Protection in Europe. London and New York : Rowman and Littlefield, 2016. P. 181-190.

9. Anderson A. Ethnic Minorities and Minority Rights in Europe: Theoretical Typologies. ECMI Working paper N99, 2017. URL: <https://www.ecmi.de/publications/ecmiresearch-papers/99-ethnic-minorities-and-minority-rights-in-europe-theoretical-typologies>

10. Brubaker Rogers. Between nationalism and civilizationism: the European populist moment in comparative perspective. *Ethnic and Racial Studies*. 2017. Vol. 40. Issue 8. P. 1194 (1191–1226).

Тема 5. ЕТНОПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ ТА ЕТНОНАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА В СУЧАСНОМУ СВІТІ

План

1. Світовий етнонаціональний простір. Сучасні етнічні спільноти та етнополітичні процеси.

2. Етнізація політики, політизація етнічності та етнополітична мобілізація.

3. Сучасні концепції етнополітичної інтеграції та основні типи етнооб'єднувачих процесів (консолідація, асиміляція, інтеграція).

4. Сутність і характер етнополітичної дезінтеграції. Етнічне розмежування: сутність, типи і теорії.

5. Нормативно-правове й інституційне забезпечення політики щодо прав національних та етнічних меншин у європейських країнах.

Основні поняття і категорії: етнополітична динаміка, політична суб'єктивізація етносів, національно-культурна автономія, консолідація, асиміляція, уніфікація,

інтеграція, етнорегіоналізм, міжетнічна взаємодія, патріотизм, націоналізм, національна ідея, національна свідомість, етнонаціональна ідентичність, антиколоніальний націоналізм, діаспора, шовінізм, міжетнічний конфлікт, етнополітичний конфлікт, види етнополітичних конфліктів, міграція, біженець, репатріація, переміщені особи, депортація.

Контрольні питання для самоперевірки:

1. Охарактеризуйте етнонаціональну структуру сучасного світу.
2. Історичні особливості формування сучасної етнічної картини світу.
3. Політичні трансформації XX – початку XXI ст. та їх роль у формуванні етнонаціональної структури країн європейського континенту.
4. Розкрийте зміст етнонаціональних процесів в трансформаційних умовах суспільства.
5. Охарактеризуйте основні напрями етнонаціональної політики однієї з європейських країн (на вибір).
6. Як вплинули на етнонаціональну структуру європейських країн міграційні процеси другої половини XX – початку XXI ст.?
7. Які, на Ваш погляд, причини загострення національних проблем у сучасному світі? Обґрунтуйте свою відповідь.
8. Розкрийте природу і причини міжетнічних і міжнаціональних конфліктів.
9. Назвіть методи управління етнополітичними конфліктами та шляхи їх вирішення.
10. Охарактеризуйте етнополітичну дезінтеграцію як процес роз'єднання і поділу існуючої етнополітичної спільноти.
11. Розкрийте спільні риси й особливості етнонаціональної політики в пострадянському і постсоціалістичному просторі.
12. Окресліть можливості акультураційних моделей етнонаціональних процесів у сучасному світі.
13. Чому, на Вашу думку, так важко дати визначення феномену націоналізму?
14. Проаналізуйте різновиди націоналізму.
15. До якого типу націоналізму (згідно різних класифікацій) Ви віднесли б український націоналізм?
16. З'ясуйте зміст та основні компоненти концепту «національна ідея».
17. Рокрийте вплив повномасштабного російського вторгнення в Україну на трансформацію етнополітичних тенденцій і процесів на європейському континенті.
18. Розкрийте виклики глобалізації, глокалізації та мультикультуралізму.
19. Дайте визначення поняттю «діаспора». Яку роль відіграють діаспори в сучасній систем міжнародних відносин?
20. Яке місце в системі етнонаціональних відносин посідають віросповідні принципи і релігійні структури?
21. Розкрийте сутність процесів етнічної і мовної асиміляції та акультурації.

Основна література:

1. Андріяш В. І. Державна етнополітика України в умовах глобалізації : [монографія]. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 328 с.
2. Гантінгтон Семюел. Політичний порядок у мінливих суспільствах; пер. з англ. Тарас Цимбал. Київ : Наш формат, 2020. 448 с.
3. Глобальні проблеми сучасності: підруч. [кол. авт.]; за ред. В.С. Бакірова (голова), А. П. Голікова, О. А. Довгаль, В. А. Пересадько, В. І. Сидорова. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. 632 с.
4. Етнополітика в Україні в умовах сучасних суспільно-політичних змін: реальний стан, виклики, перспективи : монографія / автор. кол.: Войналович В. А. (керівник, наук. ред.), Єленський В. Є., Кулик В. М., Малиновська О. А., Набок С. В., Поліщук Ю. М., Рябчук М. Ю. Київ : ПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2023. 424 с.

5. Європейська Хартія Регіональних Мов або Мов Меншин. Strasbourg, 5. XI. 1992 р. Текст українською мовою. URL: https://www.coe.int/t/dg4/education/-minlang/textcharter/Charter/Charter_uk.pdf

6. Національні меншини України в політичних процесах XX – XXI століть: стан і проблеми дослідження / за заг. ред. В. О. Котигоренка. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 624 с.

7. Рамкова конвенція про захист національних меншин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text

8. Явір В. А. Етнополітична інтеграція та дезінтеграція у сучасному світі: політико-правовий концепт. Київ : Логос, 2018. 468 с.

Додаткова література:

1. Андріяш В. І. Етнополітичні процеси: аналіз наукової дефініції. *Наукові праці: науково-методичний журнал*. Вип. 164. Том 176. Серія "Державне управління. Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, Миколаїв, 2011. С. 83-88.

2. Асланов С. А. Етнополітична стабільність держави: політико-правовий аналіз: Монографія. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2016. 464 с.

3. Большанські/Боценські рекомендації щодо національних меншин у міждержавних відносинах та Пояснювальна записка. URL: <https://www.osce.org/-files/f/documents/e/6/396662.pdf>

4. Варзар І. М. Політична етнологія: пропедевт. курс: авт. підруч.; 2-ге вид., переробл. та допов. Київ: ДП «Вид.дім "Персонал"», 2011. 354 с.

5. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.

6. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Пер. з англ. М. Климчука і Т. Цимбала. 2-ге вид., стереотип. Київ: Ніка-Центр, 2009. 320 с.

7. Ткачук Д. Г. Національні меншини як об'єкти-суб'єкти державної етнополітики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 7. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1707>.

8. Agarín Timofey and Cordell Karl. Minority Rights and Minority Protection in Europe. London and New York : Rowman and Littlefield, 2016. P. 181-190.

9. Anderson A. Ethnic Minorities and Minority Rights in Europe: Theoretical Typologies. ECMI Working paper N99, 2017. URL: <https://www.ecmi.de/publications/ecmiresearch-papers/99-ethnic-minorities-and-minority-rights-in-europe-theoretical-typologies>

10. Brubaker Rogers. Between nationalism and civilizationism: the European populist moment in comparative perspective. *Ethnic and Racial Studies*. 2017. Vol. 40. Issue 8. P. 1194 (1191–1226).

Тема 6. ЕТНОПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В КРАЇНАХ ЄС: ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЯ

План

1. Передумови, причини і наслідки зростання інтеграційних тенденцій в Західній Європі.

2. Європейський Союз як етнополітична реальність і наднаціональний проєкт.

3. Специфіка формування історико-етнографічних регіонів та етнонаціональної структури країн ЄС.

4. Державне регулювання етнополітичних процесів у країнах ЄС.

5. Нормативно-правове й інституційне забезпечення політики щодо прав національних та етнічних меншин в європейських країнах.

Основні поняття і категорії: етнорегіональна специфіка, регіоналізм, етнополітична своєрідність регіонів країн, етнічний ареал, євроінтеграція, Європейський Союз, Рада Європи, Європейський парламент, етнополітичний менеджмент, конституційно-правовий статус етнічних меншин, національний інтерес, національний суспільний рух, національна ідеологія, децентралізація, автономізація, федералізація.

Контрольні питання для самоперевірки:

1. Охарактеризуйте соціально-політичні передумови національного відродження в європейських країнах.
2. Розкрийте передумови, причини і наслідки зростання інтеграційних тенденцій в Західній Європі.
3. Коли і чому зародився процес етнополітичного ренесансу і до яких наслідків він призвів?
4. Сформулюйте принципи конституційно-правового статусу етнічних меншин у країнах ЄС.
5. Громадське та політичне представництво міноритарних етнічних груп.
6. Політична та громадська самоорганізація національних меншин у європейських країнах.
7. Чим саме зумовлені дезінтеграційні процеси?
8. За яких умов можуть відбуватись інтеграційні процеси?
9. Чому в Західній Європі превалюють інтеграційні процеси, а в Східній Європі – дезінтеграційні процеси?
10. Як співвідносяться процеси регіоналізації з процесами дезінтеграції та інтеграції?
11. Проаналізуйте етнонаціональну політику країн Західної Європи (на прикладі однієї з країн).
12. Розкрийте значення європейського досвіду вирішення проблем національно-державного будівництва.

Основна література:

1. Андріяш В. І. Державна етнополітика України в умовах глобалізації : [монографія]. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 328 с.
2. Європейська Хартія Регіональних Мов або Мов Меншин. Strasbourg, 5. XI. 1992 р. Текст українською мовою. URL: https://www.coe.int/t/dg4/education/-minlang/textcharter/Charter/Charter_uk.pdf
3. Рамкова конвенція про захист національних меншин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text
4. Явір В. А. Етнополітична інтеграція та дезінтеграція у сучасному світі: політико-правовий концепт. Київ : Логос, 2018. 468 с.

Додаткова література:

1. Андріяш В. І. Етнополітичні процеси: аналіз наукової дефініції. *Наукові праці: науково-методичний журнал. Вип. 164. Том 176. Серія "Державне управління"*. Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, Миколаїв, 2011. С. 83-88.
2. Асланов С. А. Етнополітична стабільність держави: політико-правовий аналіз: Монографія. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2016. 464 с.
3. Варзар І. М. Політична етнологія: пропедевт. курс : авт. підруч.; 2-ге вид., переробл. та допов. Київ: ДП «Вид.дім "Персонал"», 2011. 354 с.
4. Гордійчук О. О. Ментальність у добу глобалізації: монографія. Житомир: Вид-во "НОВОград", 2021. 372 с.
5. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
6. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

7. Ословські Рекомендації щодо мовних прав національних меншин і пояснювальна записка. Hague: Office of the High Commissioner on National Minorities, 1998.
8. Рамкова конвенція про захист національних меншин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text
9. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Пер. з англ. М. Климчука і Т. Цимбала. 2-ге вид., стереотип. Київ: Ніка-Центр, 2009. 320 с.
10. Ткаченко Є. В. Правовий захист прав етнічних та мовних меншин: навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 315 с. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_5_copy.pdf
11. Ткачук Д. Г. Національні меншини як об'єкти-суб'єкти державної етнополітики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 7. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1707>.
12. Ткачук Д. Г. Національні меншини як об'єкти-суб'єкти державної етнополітики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 7. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1707>.
13. Agarín Timofey and Cordell Karl. Minority Rights and Minority Protection in Europe. London and New York : Rowman and Littlefield, 2016. P. 181-190.
14. Anderson A. Ethnic Minorities and Minority Rights in Europe: Theoretical Typologies. ECMI Working paper N99, 2017. URL: <https://www.ecmi.de/publications/ecmiresearch-papers/99-ethnic-minorities-and-minority-rights-in-europe-theoretical-typologies>
15. Brubaker Rogers. Between nationalism and civilizationism: the European populist moment in comparative perspective. *Ethnic and Racial Studies*. 2017. Vol. 40. Issue 8. P. 1194 (1191–1226).
16. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, 'Action Plan on the integration of third country nationals', Brussels, 7 June 2016, COM (2016) 377 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=- CELEX%3A52016DC0377>

Тема 7. ДЕРЖАВНА ЕТНІЧНА ПОЛІТИКА В СУЧАСНОМУ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

План

1. Геополітичні та етнополітичні виклики наприкінці XX – початку XXI ст.
2. Феномен європейської інтеграції і національне самовизначення в повоєнній Європі.
3. Етнонаціональна структура, етнократія та етнополітика країн Європейського Союзу.
4. Етнополітика та міграційна політика: до питання взаємозв'язку та взаємовпливу.
5. Зовнішньополітичний вектор етнополітики європейських країн.

Основні поняття і категорії: етнічний ренесанс, етнонаціональне відродження, полікультурність, білінгвізм, акультурація, маргінальність, маргіналізація, етнонаціональна ідентичність, регіональна ідентичність, етнорегіональні особливості політичної ідентичності, Європейська Хартія Регіональних Мов, Рамкова конвенція про захист національних меншин, Ословські Рекомендації щодо мовних прав національних меншин.

Контрольні питання для самоперевірки:

1. Проблеми національного самовизначення в світовій та європейській науковій і політичній традиції.
2. Назвіть форми національного самовизначення та його суб'єкти.
3. Європейська колективна суб'єктність та ідентичність.
4. Охарактеризуйте ймовірні тенденції майбутнього розвитку етнонаціональних відносин.
5. Етнонаціональна політика в пострадянському просторі: загальне та особливе.
6. Який механізм управління етнонаціональними відносинами і які шляхи його вдосконалення?
7. У чому полягає державний захист прав та інтересів національних меншин?
8. Як етнічний чинник впливає на формування регіональних ринків праці?
9. Розкрийте механізми та особливості взаємодії релігійного і етнокультурного чинників.
10. Охарактеризуйте основні пріоритети етнонаціональної політики європейських країн.
11. Проаналізуйте процеси етнічної і мовної асиміляції та акультурації в європейських країнах (на прикладі однієї з країн).

Основна література:

1. Андріяш В. І. Державна етнополітика України в умовах глобалізації : [монографія]. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 328 с.
2. Етнополітика в Україні в умовах сучасних суспільно-політичних змін: реальний стан, виклики, перспективи : монографія / автор. кол.: Войналович В. А. (керівник, наук. ред.), Єленський В. Є., Кулик В. М., Малиновська О. А., Набок С. В., Поліщук Ю. М., Рябчук М. Ю. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2023. 424 с.
3. Європейська Хартія Регіональних Мов або Мов Меншин. Strasbourg, 5. XI. 1992 р. Текст українською мовою. URL: https://www.coe.int/t/dg4/education/-minlang/textcharter/Charter/Charter_uk.pdf
4. Рамкова конвенція про захист національних меншин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text
5. Явір В. А. Етнополітична інтеграція та дезінтеграція у сучасному світі: політико-правовий концепт. Київ : Логос, 2018. 468 с.

Додаткова література:

1. Андріяш В. І. Етнополітичні процеси: аналіз наукової дефініції. *Наукові праці: науково-методичний журнал*. Вип. 164. Том 176. Серія "Державне управління. Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, Миколаїв, 2011. С. 83-88.
2. Асланов С. А. Етнополітична стабільність держави: політико-правовий аналіз: Монографія. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2016. 464 с.
3. Варзар І. М. Політична етнологія: пропедевт. курс : авт. підруч.; 2-ге вид., переробл. та допов. Київ: ДП «Вид.дім "Персонал"», 2011. 354 с.
4. Вітман К. М. Моделі етнонаціональної політики постсоціалістичних країн: навч. посібник: рекомендовано МОН України / ОНЮА, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ: Логос, 2008. 392 с.
5. Вітман К. М. Етнонаціональна політика постсоціалістичних країн: моделі, особливості, проблеми. Київ : Логос, 2007. 336 с.
6. Вітман К. М., Краснопольська Т. М. Етнонаціональна політика постсоціалістичних країн: моделі, особливості, проблеми: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Одеса: Фенікс, 2020. 32 с.. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f08a35b9-462b-40ac-bc76-0bb877977052/content>

7. Гордійчук О. О. Ментальність у добу глобалізації: монографія. Житомир: Вид-во "НОВОград", 2021. 372 с.
8. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
9. Лажнік В. Й. Геодемографічні й етнополітичні процеси в країнах регіону (Центрально-Східна Європа): навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 416 с.
10. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
11. Ословські Рекомендації щодо мовних прав національних меншин і пояснювальна записка. Hague: Office of the High Commissioner on National Minorities, 1998.
12. Ткаченко Є. В. Правовий захист прав етнічних та мовних меншин: навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 315 с. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_5_cory.pdf
13. Ткачук Д. Г. Національні меншини як об'єкти-суб'єкти державної етнополітики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 7. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1707>.
14. Ткачук Д. Г. Національні меншини як об'єкти-суб'єкти державної етнополітики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 7. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1707>.
15. Agarín Timofey and Cordell Karl. Minority Rights and Minority Protection in Europe. London and New York : Rowman and Littlefield, 2016. P. 181-190.
16. Anderson A. Ethnic Minorities and Minority Rights in Europe: Theoretical Typologies. ECMI Working paper N99, 2017. URL: <https://www.ecmi.de/publications/ecmiresearch-papers/99-ethnic-minorities-and-minority-rights-in-europe-theoretical-typologies>
17. Brubaker Rogers. Between nationalism and civilizationism: the European populist moment in comparative perspective. *Ethnic and Racial Studies*. 2017. Vol. 40. Issue 8. P. 1194 (1191–1226).
18. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, 'Action Plan on the integration of third country nationals', Brussels, 7 June 2016, COM (2016) 377 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016DC0377>
19. Dragan A. «New Minorities» in the States Parties to the Framework Convention: The Importance of Self-Identification and Recognition. URL: https://ceere.eu/pjiel/wp-content/uploads/2018/08/103_pjielPJIEL1801.pdf
20. Erlich A., Garner C. Subgroup Differences in Implicit Associations and Explicit Attitudes during Wartime. *International Studies Quarterly*. 2021. Vol. 65. No. 2. P. 528–541.
21. Immigrant Integration Policy in the European Union. Council Conclusions. URL: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/82745.pdf
22. Minahan James B.. Encyclopedia of Stateless Nations Ethnic and National Groups around the World. Second Edition. Santa Barbara, California-Greenwood, 2016.
23. Larin Stephen and Duvieusart-Déry Caroline. Multiculturalism Policy Index: National Minority Policies. Second edition. Kingston, ON : The Multiculturalism Policy Index Project, Queen's University. 2021.

Тема 8. ЕТНОПОЛІТИЧНІ ТА ЕТНОДЕРЖАВНИЦЬКІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

План

1. Етнополітичні виміри української незалежності: взірці, спадщина, проблеми.
2. Загальна характеристика етнонаціональних процесів в Україні.

3. Моделювання етнополітичних відносин та балансу інтересів етнічних груп в Україні.

4. Етноконфліктогенні аспекти етнонаціонального розвитку України.

5. Концепція державної етнонаціональної політики України: основні напрями і принципи.

Основні поняття і категорії: етнонаціональна структура українського суспільства, етнонаціональний простір України, український народ, українська нація, українська етнічна нація, етоногенез української народності, українська національна свідомість, українізація, русифікація, етнонаціональна самобутність, мовні групи, руські, русини, малороси, черкаси, литвини, поліщуки, лемки, гуцули, бойки, верховинці, державний суверенітет, етнонаціональна політика української держави.

Контрольні питання для самоперевірки:

1. Охарактеризуйте особливості розвитку української етнонаціональної спільноти.
2. У чому полягає суть національного відродження?
3. Розкрийте зміст основних фаз національного відродження. Кому належить заслуга їх розроблення?
4. Охарактеризуйте специфіку процесів національного відродження в Україні.
5. Основні теоретичні підходи до аналізу націоналізму.
6. Становлення українського націоналізму: історична генеза.
7. Розкрийте вплив держави на етнонаціональні процеси в Україні.
7. Розкрийте зміст понять «титовий український етнос», «титовська українська нація». Чи погоджуєтесь Ви з використанням зазначених понять у науковій літературі й публічному просторі?
8. Охарактеризуйте етнонаціональний аспект політичних відносин у сучасній Україні.
9. Розкрийте причини формування регіональних особливостей самоідентифікації громадян України, у тому числі й різних типів політичної ідентичності.
10. Які чинники та маркери характеризують особливості етнополітичних процесів у регіонах України?
11. Опишіть етнічні стереотипи, притаманні українцям. Чим, на Вашу думку, вони спричинені?
12. Чи можливі, на Вашу думку, етнонаціональні конфлікти в сучасній Україні? Якщо так, то щоб Ви порекомендували, щоб запобігти їх появі?
13. Які етнічні групи проживають на території України?
14. Як співвідносяться права громадянина нації та держави в сучасній Україні?

Основна література:

1. Андріяш В. І. Державна етнополітика України в умовах глобалізації : [монографія]. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 328 с.
2. Етнополітика в Україні в умовах сучасних суспільно-політичних змін: реальний стан, виклики, перспективи : монографія / автор. кол.: Войналович В. А. (керівник, наук. ред.), Єленський В. Є., Кулик В. М., Малиновська О. А., Набок С. В., Поліщук Ю. М., Рябчук М. Ю. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2023. 424 с.
3. Етнополітичні процеси в Україні: регіональні особливості. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. 396 с.
4. Європейська Хартія Регіональних Мов або Мов Меншин. Strasbourg, 5. XI. 1992 р. Текст українською мовою. URL: https://www.coe.int/t/dg4/education/-_minlang/textcharter/Charter/Charter_uk.pdf
5. Конституція України (чинна з 1996 р. з наст. змінами). *Офіційний портал Верховної Ради України*: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

6. Кресіна І., Лойко Л., Явір В. Концепція державної етнонаціональної політики України. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/kresina_kontseptsiiia.pdf
7. Національні меншини України в політичних процесах XX – XXI століть: стан і проблеми дослідження / за заг. ред. В. О. Котигоренка. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 624 с.
8. Про національні меншини в Україні. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text>
9. Рамкова конвенція про захист національних меншин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text
10. Явір В. А. Етнополітична інтеграція та дезінтеграція у сучасному світі: політико-правовий концепт. Київ : Логос, 2018. 468 с.

Додаткова література:

1. Асланов С. А. Етнополітична стабільність держави: політико-правовий аналіз: Монографія. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2016. 464 с.
2. Вишняк О. Мовна ситуація та статус мов в Україні: динаміка, проблеми, перспективи. URL: forumn.kiev.ua/2008-03-70/70-10.htm
3. Горбатенко В. П. (кер. проекту), Шемшученко Ю. С., Кресіна І. О., Стойко О. М. Етнополітична безпека України: політико-правові механізми протидії етнополітичній дезінтеграції держави: наукова записка. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. 100 с.
4. Зан М. П. Міжнародно-правові стандарти ефективного політичного представництва етнічних меншин: європейські практики та досвід для України. *Епістемологічні дослідження у філософії, соціальних і політичних науках*. Дніпро, 2020. Вип. 2, Т. 3. С. 119–130. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/55979>
5. Етнополітичні чинники консолідації сучасного українського суспільства / ред. кол. О. Рафальський, В. Войналович, М. Рябчук. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 336 с.
6. Європейська Хартія Регіональних Мов або Мов Меншин. Strasbourg, 5. XI. 1992 р. Текст українською мовою. URL: https://www.coe.int/t/dg4/education/-minlang/textcharter/Charter/Charter_uk.pdf 190
7. Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту і Пояснювальна записка. Жовтень 1996 р. URL: https://www.osce.org/files/f/-documents/0/1/32194_0.pdf
8. Ковний Ю. Є. Державна етнонаціональна політика в Україні: теоретико-правове дослідження. Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2024. Наука ЛПНУ+2ena.lpnu.ua+2Академічні Тексти України+2
9. Козловець М. А., Ковтун Н. М. Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізації: Монографія. Київ: ПАРАПАН, 2010. 348 с.
10. Козловець М. Презентація України та її культури у європейському та світовому контексті. *Сучасна енциклопедистика: тенденції розвитку: монографія* / За заг. ред. д. і. н., проф. А. Киридон. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2023. С. 416–430.
11. Козловець М. А. Вплив простору та просторових уявлень на менталітет народів: український контекст. Україна в умовах російської агресії: виклики та відповіді : монографія / [І. В. Букреева, І. Г. Верховцева, В. В. Гулай та ін.]; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики. Харків : Право, 2024. DOI: <https://doi.org/9786178518240>. С. 156–183.
12. Козловець М. Історичний простір та його роль у формуванні національного менталітету. Українська енциклопедистика в умовах викликів і загроз національній ідентичності. Монографія / Заг. ред. д. і. н., проф. А. Киридон. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2024. С. 63–70.
13. Козловець М., Рудакевич О. Етнокультурна самоорганізація як чинник життєздатності та національного спротиву українського народу російській агресії.

HUMANITIES STUDIES: збірник наукових праць / Голов. ред. В. Г. Воронкова. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2025. Випуск 22 (99). С.213–228. <http://humstudies.com.ua/>

14. Козловець М. А. Європейський вибір як фактор цивілізаційної самоідентифікації українців. Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції: монографія / [О. О. Безрук, В.С. Бліхар, Л. М. Герасіна та ін.]; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2019. С. 219–233. <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/34645>

15. Коцур В. В. Національні меншини України в контексті суспільно-політичних трансформацій 90-х рр. XX ст. – поч. XXI ст. Переяслав Хмельницький: Домбровська Я. М., 2019. 594 с.

16. Кулик Володимир. Мовна політика в багатомовних країнах. Закордонний досвід та його придатність для України. Київ : Дух і літера, 2021. 312 с.

17. Луцишин Г. Політико-правові аспекти обґрунтування статусу «національних меншин» та «корінних народів» в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/108620191/ena.lpnu.ua+3Academia+3grani.org.ua+3>

18. Люблянські рекомендації щодо інтеграції різноманітних суспільств. Листопад 2012 р. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/e/396689.pdf>

19. Ляшенко О. Державна етнополітика України: науковий і законодавчий аспекти. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 6. С. 129–140.

20. Малиновська О. А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія. Київ: НІСД, 2018. 472 с.

21. Матієнко А. Особливості правового регулювання міжнаціональних відносин в Україні. *Український науковий журнал «Освіта регіону»*. 2024. № 2. social-science.uu.edu.ua

22. Підбережний Надія. Інституційний механізм публічного управління у сфері етнополітичних відносин в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 4. С. 104–112.

23. Пірен М. Етнополітика в Україні: соціально–психологічний аспект. Київ: Вид-во УАДУ, 2007. 208 с

24. Правові засади державної етнонаціональної політики в Україні / за ред. І. О. Кресіної. Київ : Логос, 2011. 400 с.

25. Римаренко С. Державна етнонаціональна політика України. Уявне та реальне. *Гілея: науковий вісник*. Київ, 2021. Вип. 164 (№ 8 – 9). С. 102–105.

26. Ткаченко Є. В. Правовий захист прав етнічних та мовних меншин: навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 315 с. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_5_copy.pdf

27. Ткачук Д. Г. Національні меншини як об'єкти-суб'єкти державної етнополітики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 7. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1707>.

28. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / За ред. В. С. Крисаченка. Київ: НІСД, 2003. 632 с.

29. Федун О. В., Папіш Н. І. Політико-правові аспекти захисту прав національних меншин в Україні. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2024. № 6. grani.org.ua

30. Червеняк К. Т. Інституційне забезпечення державної етнонаціональної політики в Україні. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 137. С. 358–362.

Тема 9. ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ЕТНОПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ

План

1. Етнополітична ситуація сучасної України в умовах глобалізації.
2. Вплив глобалізації на етнополітичні процеси в Україні.

3. Політико-правові механізми забезпечення етнонаціональної стабільності. Законодавча база та система прав етнонаціональних груп в Україні.

4. Національні меншини України в контексті суспільно-політичних трансформацій 90-х рр. XX – початку XXI ст.

5. Виклики та загрози етнонаціональній стабільності в контексті війни та глобалізаційних процесів.

Основні поняття і категорії: етнонаціональні відносини в сучасній Україні, геополітичні пріоритети етнонаціональної політики України, національний характер, національна ментальність, моноетнори, біетнори, етнонаціональне самоусвідомлення.

Контрольні питання для самоперевірки:

1. Якими є мета і завдання етнонаціональної політики в Україні в умовах глобалізації?
2. Як глобалізаційні процеси впливають на етнонаціональні процеси в Україні?
3. Які заходи проводить Українська держава щодо захисту національних меншин?
4. Етнонаціональна політика як засіб духовно-морального вдосконалення українського суспільства.
5. В яких напрямках розвиваються етнополітичні процеси в Україні? До яких змін на етнічній карті нашої держави призвели ці процеси?
6. Що таке національне відродження? Поясніть, в чому полягає специфіка національного відродження України.
7. Визначте основні політичні проблеми національного питання в сучасній Україні.
8. Сформулюйте пріоритетні напрями національної політики в Україні на сучасному етапі та на найближчу перспективу.
9. Розкрийте зв'язок націоналізму з сучасними конс'юмеристськими практиками та процесами глобалізації.
10. Здійсніть аналіз змісту Закону України «Про корінні народи України».
11. Охарактеризуйте механізм реалізації етнонаціональної політики в сучасній Україні та його складові.
12. Які гарантії прав корінних нечисленних народів визначені в законодавстві України?
13. Національні меншини України в етнокультурному вимірі.

Основна література:

1. Андріяш В. І. Державна етнополітика України в умовах глобалізації : [монографія]. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 328 с.
2. Бех В. П., Бех Ю. В. На порозі сингулярності: планетарна спільнота у вирі Всесвіту: монографія; Мін-во освіти і науки України; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ: «МП Леся», 2014. 220 с.
3. Гантінгтон Семюел. Політичний порядок у мінливих суспільствах; пер. з англ. Тарас Цимбал. Київ : Наш формат, 2020. 448 с.
4. Глобальні проблеми сучасності: підруч. [кол. авт.]; за ред. В.С. Бакірова (голова), А.П. Голікова, О.А. Довгаль, В.А. Пересадько, В.І. Сидорова. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. 632 с.
5. Етнополітика в Україні в умовах сучасних суспільно-політичних змін: реальний стан, виклики, перспективи : монографія / автор. кол.: Войналович В. А. (керівник, наук. ред.), Єленський В. Є., Кулик В. М., Малиновська О. А., Набок С. В., Поліщук Ю. М., Рябчук М. Ю. Київ : ІІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2023. 424 с.
6. Європейська Хартія Регіональних Мов або Мов Меншин. Strasbourg, 5. XI. 1992 р. Текст українською мовою. URL: https://www.coe.int/t/dg4/education/-_minlang/textcharter/Charter/Charter_uk.pdf

7. Конституція України (чинна з 1996 р. з наст. змінами). *Офіційний портал Верховної Ради України*: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

8. Національні меншини України в політичних процесах XX – XXI століть: стан і проблеми дослідження / за заг. ред. В. О. Котигоренка. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 624 с.

9. Рамкова конвенція про захист національних меншин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text

10. Явір В. А. Етнополітична інтеграція та дезінтеграція у сучасному світі: політико-правовий концепт. Київ : Логос, 2018. 468 с.

Додаткова література:

1. Асланов С. А. Етнополітична стабільність держави: політико-правовий аналіз: Монографія. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2016. 464 с.

2. Вишняк О. Мовна ситуація та статус мов в Україні: динаміка, проблеми, перспективи. URL: forumn.kiev.ua/2008-03-70/70-10.htm

3. Горбатенко В. П. (кер. проекту), Шемшученко Ю. С., Кресіна І. О., Стойко О. М. Етнополітична безпека України: політико-правові механізми протидії етнополітичній дезінтеграції держави: наукова записка. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. 100 с.

4. За Ідентичність і Незалежність. Війна Росії проти України: історичні передумови, геополітичні паралелі. У двох книгах. Друге видання / Відпов. ред. Валерій Смолій; упоряд.: Геннадій Боряк, Олексій Ясь. Київ: ТОВ "Видавництво "Кліо"". 2023. Книга 2. 801-1552 с.

5. Етнополітичні процеси в Україні: регіональні особливості. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. 396 с.

6. Етнополітичні чинники консолідації сучасного українського суспільства / ред. кол. О. Рафальський, В. Войналович, М. Рябчук. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 336 с.

7. Козловець М. А., Ковтун Н. М. Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізації: Монографія. Київ: ПАРАПАН, 2010. 348 с.

8. Козловець Микола. Презентація України та її культури у європейському та світовому контексті. *Сучасна енциклопедистика: тенденції розвитку: монографія* / За заг. ред. д. і. н., проф. А. Киридон. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2023. С.416–430.

9. Козловець М., Рудакевич О. Етнокультурна самоорганізація як чинник життєздатності та національного спротиву українського народу російській агресії. *HUMANITIES STUDIES: збірник наукових праць* / Голов. ред. В. Г. Воронкова. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2025. Випуск 22 (99). С.213–228. <http://humstudies.com.ua/>

10. Коцур В. В. Національні меншини України в контексті суспільно-політичних трансформацій 90-х рр. XX ст. – поч. XXI ст. Переяслав Хмельницький: Домбровська Я. М., 2019. 594 с.

11. Кулик Володимир. Українська мова й національна консолідація. Етнополітичні чинники консолідації сучасного українського суспільства / ред. кол. О. Рафальський, В. Войналович, М. Рябчук. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. С. 121–148.

12. Ляшенко Олексій. Державна етнополітика України: науковий і законодавчий аспекти. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 6. С. 129–140.

13. Матієнко А. Особливості правового регулювання міжнаціональних відносин в Україні. *Український науковий журнал «Освіта регіону»*. 2024. № 2. social-science.uu.edu.ua

14. Ткачук Д. Г. Національні меншини як об'єкти-суб'єкти державної етнополітики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 7. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1707>.

15. Турбулентність глобальних геополітичних процесів і проблеми національної безпеки: монографія / [О. М. Кириленко, М. А. Козловець, Г. Л. Рябцев та ін.]; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики. Харків : Право, 2025. 306 с

16. Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеева. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.

Тема 10. ЄВРОПЕЙСЬКІ ЕТНОПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ Й УКРАЇНА

План

1. Досвід країн Європи як орієнтир етнополітики української держави.
2. Етнонаціональна політика України в контексті входження до Європейського співтовариства: проблеми і перспективи.
3. Політико-правовий статус національних меншин та корінних народів в Україні у контексті євроінтеграції.
4. Сегментація української меншини у європейських країнах та імперативи розширення співробітництва із зарубіжними українцями.

Основні поняття і категорії: національне самовизначення України в контексті розширення ЄС, Закон України «Про національні меншини в Україні», корінні народи, національне самоусвідомлення, міграція, внутрішньо переміщені особи, українська діаспора, етнічна Батьківщина.

Контрольні питання для самоперевірки:

1. Проаналізуйте проблеми етнонаціонального розвитку України в світовому і європейському контексті.
2. Сучасні інтеграційні процеси та їх вплив на українське національне самовизначення.
3. Назвіть механізми і проблеми практичного впровадження моделей етнонаціональної політики країн ЄС в Україні.
4. Європейський вибір України: передумови, зміст і основні чинники.
5. Політика євроінтеграції та її роль у процесі національного самовизначення.
6. Як, на Вашу думку, розвиватиметься українська нація? Аргументуйте свою відповідь.
7. Здійсніть аналіз змісту Закону України «Про національні меншини (спільноти) України».
8. Розкрийте міжнародні стандарти захисту прав національних меншин та особливості їх імплементації в Україні.
9. На основі новітніх соціологічних досліджень проаналізуйте ставлення населення європейських країн до українських біженців.

Основна література:

1. Андріяш В. І. Державна етнополітика України в умовах глобалізації : [монографія]. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 328 с.
2. Етнополітика в Україні в умовах сучасних суспільно-політичних змін: реальний стан, виклики, перспективи : монографія / автор. кол.: Войналович В. А. (керівник, наук. ред.), Єленський В. Є., Кулик В. М., Малиновська О. А., Набок С. В., Поліщук Ю. М., Рябчук М. Ю. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2023. 424 с.
3. Європейська Хартія Регіональних Мов або Мов Меншин. Strasbourg, 5. XI. 1992 р. Текст українською мовою. URL: https://www.coe.int/t/dg4/education/-minlang/textcharter/Charter/Charter_uk.pdf

4. Конституція України (чинна з 1996 р. з наст. змінами). *Офіційний портал Верховної Ради України*: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

5. Національні меншини України в політичних процесах XX – XXI століть: стан і проблеми дослідження / за заг. ред. В. О. Котигоренка. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 624 с.

6. Про національні меншини (спільноти) України. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text>

7. Рамкова конвенція про захист національних меншин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text

8. Явір В. А. Етнополітична інтеграція та дезінтеграція у сучасному світі: політико-правовий концепт. Київ : Логос, 2018. 468 с.

Додаткова література:

1. Зан М. П. Міжнародно-правові стандарти ефективного політичного представництва етнічних меншин: європейські практики та досвід для України. *Епістемологічні дослідження у філософії, соціальних і політичних науках*. Дніпро, 2020. Вип. 2, Т. 3. С. 119–130. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/55979>

2. Етнополітичні процеси в Україні: регіональні особливості. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. 396 с.

3. Етнополітичні чинники консолідації сучасного українського суспільства / ред. кол. О. Рафальський, В. Войналович, М. Рябчук. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 336 с.

4. Козловець М. А., Ковтун Н. М. Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізації: Монографія. Київ: ПАРАПАН, 2010. 348 с.

5. Козловець Микола. Презентація України та її культури у європейському та світовому контексті. *Сучасна енциклопедистика: тенденції розвитку: монографія* / За заг. ред. д. і. н., проф. А. Киридон. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2023. С.416–430.

6. Козловець М., Рудакевич О. Етнокультурна самоорганізація як чинник життєздатності та національного спротиву українського народу російській агресії. *HUMANITIES STUDIES: збірник наукових праць* / Голов. ред. В. Г. Воронкова. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2025. Випуск 22 (99). С.213–228. <http://humstudies.com.ua/>

7. Козловець М. А. Європейський вибір як фактор цивілізаційної самоідентифікації українців. Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції: монографія / [О. О. Безрук, В.С. Бліхар, Л. М. Герасіна та ін.] ; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2019. С. 219–233. <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/34645>

8. Малиновська О. А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія. Київ: НІСД, 2018. 472 с.

9. Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції: монографія / [О. О. Безрук, В.С. Бліхар, Л. М. Герасіна та ін.]; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2019. 744 с.

10. Римаренко С. Державна етнонаціональна політика України. Уявне та реальне. *Гілея: науковий вісник*. Київ, 2021. Вип. 164 (№ 8 – 9). С. 102–105.

11. Степико М. Т. Українська ідентичність у глобалізованому світі. Харків: Майдан. 2020. 258 с.

12. Турбулентність глобальних геополітичних процесів і проблеми національної безпеки : монографія / [О. М. Кириленко, М. А. Козловець, Г. Л. Рябцев та ін.]; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики. Харків : Право, 2025. 306 с.

ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ ДО КУРСУ

1. Охарактеризуйте основні теоретико-методологічні підходи до визначення поняття «нація»?

2. Здійсніть теоретико-методологічний аналіз етнонаціональних процесів на предмет виявлення положень, які потребують розвитку.

3. Сформулюйте філософсько-антропологічні принципи аналізу етнокультурного буття як імперативу самоусвідомлення проблем культурної глобалізації.

4. Проаналізуйте етнонаціональне буття людства як цілісний феномен.

5. Охарактеризуйте основні тенденції етнонаціонального розвитку в умовах глобалізації.

6. Прокоментуйте думку французького мислителя П. Гольбаха: «Права нації визначаються кількістю населення, його працьовитістю і здібностями, багатством громадян, їх підприємництвом, родючістю зеель у країні, величиною її території та її географічним розташуванням». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

7. Проаналізуйте буття людини в контексті сучасних етнонаціональних процесів.

8. Охарактеризуйте основні теоретико-методологічні засади дослідження політико-культурної суб'єктності нації.

9. Які концепції утворення та розвитку етносів Вам відомі? Поясніть основні положення концепцій Ю. Бромля та Л. Гумільова. Зробіть їх порівняльний аналіз. Які протилежні ознаки ці концепції містять?

10. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Л. Гумільова, що етнос виникає як цілісність, котра протиставляє себе іншим цілісностям того самого типу і зникає як система з втратою почуття «своїх» та «чужих». Свою позицію обґрунтуйте.

11. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Ю. Бромля про те, що етноси – утворення, які виникли об'єктивно лише в певний період історії людства і в майбутньому їх формування не передбачається? Свою позицію обґрунтуйте.

12. Чи погоджуєтесь Ви з психологічним, культурно-символічним, духовно-соціальним теоретико-методологічними підходами (Б. Андерсон, Т. Парсонс, Р. Аліано, Д. Котце та ін.) до визначення поняття «нація» через структуру свідомості. Свою позицію обґрунтуйте.

13. Визначте детермінанти оптимізації етнонаціональної ідентичності в умовах глобалізації.

14. З'ясуйте «плюси» і «мінуси» метатеоретичного концепту полікультурності як нової парадигми етнонаціонального буття в умовах глобалізації.

15. Охарактеризуйте контрверзи між світоглядними принципами космополітизму, націоналізму, патріотизму, інтернаціоналізму.

16. Назвіть причини, з якими пов'язано поширення космополітичних ідей в сучасному світі.

17. Що таке етнонаціональні процеси? Які види етнонаціональних процесів Вам відомі?

18. Здійсніть історичний дискурсивний аналіз етнонаціональних процесів у контексті сучасності.

19. Проаналізуйте основні теоретико-методологічні підходи щодо трактування сутності та змісту понять «етнос» і «нація». Що є спільним в етносі та нації і чим вони відрізняються?

20. Назвіть та охарактеризуйте основні концепції націй.

21. Що означає поняття “політична нація” і чим воно відрізняється від поняття “громадянська нація”? Яке, на Вашу думку, майбутнє націй?

22. Розкрийте взаємозалежність між виникненням нації та її держави.

23. У чому проявляється політичний потенціал народу-етносу?

24. Деякі дослідники у визначенні нації виходять з моральної єдності народу, яка, на їхню думку, формувалась на таких цінностях, як мова, народні звичаї, пісні, танці, народні лешенди та вірування, любов до рідної землі. Чи погоджуєтесь Ви з ними? Аргументуйте свою позицію.

25. *Ознайомтеся з теоріями етногенезу українців (трипільсько-арійська, середньовічна, ранньослов'янська, давньоруської народності, альтернативна та ін.). Коли, на Вашу думку, виникли українці як етнос і як нація?*

26. *Прокоментуйте визначення української нації, яке дав В. Наулко: «Українці являють обою сталу спільність людей, що історично сформувалась на певній території і зберегла відносно стабільні особливості культури (включаючи мову) і психіки, а також етнічну самосвідомість». Чи погоджуєтесь Ви з таким визначенням? Аргументуйте свою позицію.*

27. *Чи існує історичний досвід цивілізованого розв'язання національного питання? Якщо так, то наведіть приклади.*

28. *Аналізуючи досвід національно-державного будівництва європейських країн, Е. Сміт виділяв два типи етносів, що трансформувались у нації: «аристократичні» («горизонтальні») етноси, що включали сусідні регіони та нижчі верстви країни в етнічну культуру вищих прошарків етнічної спільноти; «народні» («вертикальні») етноси, які сформувались на основі родинних груп, кланів; тут склались етнічні нації. До якого типу і які європейські держави відніс Е. Сміт? Аргументуйте свою позицію.*

29. *Чи погоджуєтесь Ви з пануючою у 70-х роках ХХ ст. у США «концепцією плавильного тигеля», згідно з якою всі етнічні взаємодії з часом мали призвести до асиміляції (злиття) та переплавлення різних етнічних груп і національних меншин в однорідну масу? Свою позицію обґрунтуйте.*

30. *Прокоментуйте думку Е. Сміта: «У європейському контексті єдиний шлях постання справді об'єднаної Європи – через повільне формування спільних європейських пам'яті, традицій, цінностей, міфів і символів за образом етносу й нації». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.*

31. *З огляду на процесуальний і реляційний характер євроінтеграції, охарактеризуйте механізми взаємовпливу між процесами розвитку на національному і загальноєвропейському рівнях.*

32. *Чи тягнуть євроінтеграційні зміни за собою зміни на національних рівнях? Якщо так, то які це зміни?*

33. *Яку роль відігравав національний чинник у розпаді колишнього Радянського Союзу?*

34. Охарактеризуйте основні напрями національної політики країн Європейського Союзу.

35. Які Ви знаєте приклади міжнаціональних конфліктів у сучасному світі?

36. Проаналізуйте етнонаціональні процеси, що мають місце в сучасному світі, зокрема в європейських країнах і США. Як уникнути міжнаціональних конфліктів у майбутньому?

37. Чи погоджуєтесь Ви з тезою Е. Ренана про те, що майбутня наднаціональна Європа постане новою великою нацією, яка утвердиться як спільнота цінностей і могутності у боротьбі проти позаєвропейських суперників? Аргументуйте свою позицію.

38. Чи можливі, на Вашу думку, в країнах СЄ латентні причини «неочікуваних» соціальних вибухів агресивності на національному підґрунті? Чи ж, навпаки, поведінка спротиву, на Вашу думку, нехарактерна для європейців?

39. Розширення Європейського Союзу за рахунок нових держав висвітлює проблеми неоднорідності «єдиної Європи», розбіжності в розумінні пріоритетів етнополітичного розвитку і в очікуваннях громадян різних європейських держав. Які аспекти етнонаціональної політики країн ЄС, на Ваш погляд, викликали найбільш гостру полеміку останнім часом?

40. Чи погоджуєтесь Ви з тезою про згасання націоналізму у Західній Європі?

41. Розкрийте вплив міграційних процесів на зміну етнонаціональної політики в країнах ЄС.

42. Повномасштабне російське вторгнення в Україну спричинило радикальні трансформації етнополітичних тенденцій і процесів на європейському континенті, узагальнено названих науковцями феноменом «згуртування довкола прапора» Європейського Союзу. Розкрийте зміст цього соціального феномена.

43. Охарактеризуйте соціокультурні й політичні аспекти стратегії європейського вибору України в умовах глобалізації.

44. Назвіть та охарактеризуйте права національних меншин в Україні. Які нормативно-правові документи їх визначають?

45. Наведіть прояви дискримінації за національною ознакою. Якими законами забороняється й карається дискримінація?

46. Розкрийте ступінь впливу гуманістичної складової європейського політичного, етнонаціонального і соціокультурного простору під час трансформації «малоросійського етносу» в українську політичну націю.

47. Чи тільки в поліетнічних країнах є потреба в національній політиці? Чи погоджуєтесь Ви з таким твердженням? Аргументуйте свою позицію.

48. Який зміст національного питання? У чому відмінність між вузьким і широким розумінням національного питання?

49. Які особливості характеризують процеси національного відродження в Україні?

50. Охарактеризуйте особливості національної політики в сучасній Україні.

51. Які, на Вашу думку, успіхи і проблеми в національній політиці української держави?

52. Яка Ваша оцінка нинішнього стану міжнаціональних відносин в Україні?

53. Розкрийте причини виникнення радикальних форм націоналізм, шовінізму і расизму.

54. Чи погоджуєтесь Ви з тезою Е. Гелнера: «...визначення політичних одиниць і кордонів без урахування розподілу культур не буде безкарним. Загалом націоналістичний імператив – вимога відповідності політичної одиниці й культури – залишатиметься в силі, незважаючи на існування дрібних і незначущих винятків. У цьому сенсі не варто очікувати кінця епохи націоналізму». Свою позицію обґрунтуйте.

55. Охарактеризуйте зафіксовані етнонаціональні й етнотериторіальні конфлікти після розпаду СРСР на його території.

56. Чи існують проблеми в розвитку національно-етнічних меншин в Україні? Якщо існують, то які саме? Які можливі форми розв'язання міжетнічних конфліктів Ви бачите?

57. В яких напрямках розвиваються етнонаціональні процеси в Україні? До яких змін на етнічній карті нашої держави призвели ці процеси?

59. Які заходи проводить Українська держава в плані захисту прав та інтересів національних меншин?

60. Які, на Вашу думку, існують найважливіші гарантії суверенного розвитку України та підтримки національної безпеки в європейському та трансатлантичному просторі?

61. Чи погоджуєтесь Ви з тезою про те, що нейтралітет у сучасному світі поступово і неухильно втрачає сенс? Аргументуйте свою позицію.

62. Які напрями та засоби розв'язання міжнаціональних конфліктів Вам відомі?

63. Яка роль проблематики державного устрою в багатонаціональних за складом свого населення державах?

64. Як, на Вашу думку, співвідносяться між собою поняття «ментальність», «національна свідомість», «національний характер»?

65. Якою є відмінність між значенням понять «етнічна парціація», «етнічна сепарація», «культурний автономізм» і «культурний інтегралізм»?

66. Якою є відмінність між значенням понять «титульний народ-етнос», «домінуючі народи-етноси» і «рецесивні народи-етноси».

67. Як, на Вашу думку, співвідносяться між собою поняття «євроінтеграція» і «європеїзація». Що є спільного і відмінного між ними?

68. Розкрийте сутність і зміст принципу всезагальності права етнополітичного суб'єкта.

69. Народ, що не має власної держави, а більшість представників якого мешкає на території Туреччини, Ірану, Іраку, Сирії, Азербайджану, Вірменії – це:..

70. Переміщення людей через кордони тих чи інших держав зі зміною місця проживання назавжди або більш-менш тривалий період, – це:

71. Етнічна, релігійна та мовно-культурна спільнота або сукупність індивідів, які існують за межами своїх держав і усвідомлюють свою духовну з ними єдність – це:

72. Процес прийняття певним народом або його частиною спільнотою культури, мови, духовних цінностей, звичаїв іншого народу – це:

73. Процес посилення взаємозв'язку світу, що характеризується розширенням взаємовпливу і взаємозалежності країн і народів на різних рівнях і відстанях – це:

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДО КУРСУ

1) *Засновником цивілізаційного підходу є:*

- а) Арістотель;
- б) М. Данилевський;
- в) С. Гантінгтон;
- г) Л. Морган;
- д) А. Сміт

2) *Концепцію «світових систем та світ-системної динаміки» розробив:*

- а) І. Валлерстайн;
- б) Б. Андерсон;
- в) Е. Геллнер;
- г) Е. Гідденс;
- д) Ж. Тернборн

3) *Які існують сценарії взаємодії цивілізацій?*

- а) зіткнення і партнерство;
- б) інтеграція та дезінтеграція;
- в) міжцивілізаційне партнерство;
- г) синергія;
- е) правильна відповідь відсутня

4) *Автором концепції “зіткнення цивілізацій” є:*

- а) М. Вебер;
- б) М. Грушевський;
- в) Р. Дарендорф;
- г) С. Гантінгтон;
- д) Ф. Фукуяма.

5) *Добровільне об'єднання окремих частин в єдине ціле – це:*

- а) централізація;
- б) інтеграція;
- в) інкорпорація;
- г) цивілізація;
- д) глокалізація

6) *Хто з вчених першим вводить у науковий обіг термін «глобалізація»?*

- а) І. Валлерстайн;
- б) У. Бек;
- в) З. Бауман;
- г) Е. Гідденс;

д) Р. Робертсон

7) *Хто в першу чергу виграє від глобалізації?*

- а) транснаціональні корпорації;
- б) країни «третього світу»;
- в) країни Євросоюзу;
- г) США;
- д) Китай

8) *Яку назу має глобальна масова свідомість?*

- а) глобалістська мітологія;
- б) глобалістська метафізика;
- в) глобалістська міфологія;
- г) глобалістська аксіологія;
- д) глобалістська ідеологія

9) *У чому виявляється «гібридизація глобалізації»?*

- а) у фрагментації світу, неминучість якої зумовлена існуючими цивілізаційними розходженнями, що кореняться в культурній диференціації;
- б) у «макдональдизації» (гомогенізації) культур, що здійснюють транснаціональні корпорації;
- в) у широкому спектрі міжкультурних взаємодій, що ведуть як до взаємозбагачення, так і до виникнення нових культурних традицій;
- г) у різноманітності процесів етнічного роз'єднання;
- д) у зростанні етнополітичних конфліктів і проблем щодо їх врегулювання

10) *Уподібнення та диференціація належать до таких вимірів глобалізації:*

- а) політико-правових;
- б) етнічних і релігійних;
- в) соціокультурних;
- г) виробничих моделей споживання постіндустріального суспільства;
- д) екологічних

11) *Яка концепція глобалізації стверджує, що в історії постійно мають місце інтеграційні та дезінтеграційні тенденції, які формують глобалізацію як мету історичного процесу?*

- а) концепція глобалізації як зміни форми історичного процесу (концепція „архаїчної глобалізації”);
- б) концепція глобалізації як сучасного економічного феномену;
- в) концепція протоглобалістів;

- г) концепція глобалізації як позачасової властивості, що іманентно притаманна світовому суспільству;
- д) всі відповіді неправильні

12) Злиття економік різних країн у єдину економічну систему, об'єднання фінансових, товарних та інформаційних потоків у світовому масштабі, – це:

- а) інтеграція;
- б) імміграція;
- в) глобалізація;
- г) глокалізація;
- д) еміграція

13) Сукупність соціоприродних проблем, від вирішення яких залежать соціальний прогрес людства та збереження цивілізації, – це:

- а) глобальні проблеми людства;
- б) міждержавне співробітництво;
- в) міжнародна інтеграція;
- г) міжнародна конфронтація;
- д) євроатлантична інтеграція

14) Ідеологічні програми цивілізацій, на стиках яких знаходяться проміжні простори, мають назву:

- а) лімітрофи;
- б) культурні оази;
- в) відтворювальні ядра;
- г) регіональні сервери;
- д) всі відповіді неправильні

15) Політичне мислення в глобалізаційну добу виходить із постулату:

- а) сучасний світ взаємопов'язаний і взаємозалежний, але головним є те, що він є неоднорідний і глибоко суперечливий;
- б) сучасний світ є неоднорідним і глибоко суперечливим, але головним є те, що він цілісний, взаємопов'язаний і взаємозалежний;
- в) сучасний світ нічим істотно не відрізняється від того, яким він був у попередні епохи.

16) Галузь гуманітарних знань, яка вивчає основні тенденції утворення і розвитку етнічних спільностей, їх взаємовідносини між собою, а також механізми їх входження в етнонаціональний простір :

- а) етносоціологія;
- б) етнографія;
- в) метаетноси;
- г) етнологія;
- д) політична етнологія

17) Кожний народ, що має свою державу, є нацією:

- а) так;
- б) ні.

18) Що є однією з головних тем етнополітологічних досліджень?

- а) народ;
- б) міжнаціональні відносини;
- в) суспільство;
- г) громада;
- д) етнос

19) Як називається окрема форма міжгрупового конфлікту, у якому групи з протилежними інтересами розрізняються за етнічною (національною) ознакою?

- а) місцевий,
- б) релігійний,
- в) міжнаціональний,
- г) міжнародний;
- д) міжетнічний.

20) Співвідношення між чисельністю етносів у відсотках становить:

- а) національний склад населення;
- б) етнографічний склад населення;
- в) етнічний склад населення;
- г) соціально-етнічний склад населення;
- д) соціально-класову структуру суспільства

21) Виберіть однаціональні країни:

- а) Японія;
- б) Іспанія;
- в) Португалія;
- г) Польща;
- д) Південна Корея

22). Кожній людині вільно обирати національну приналежність або визнавати себе особою без національності є виразом права:

- а) на національно-територіальну автономію;
- б) на захист від дискримінації за національною ознакою;
- в) народу (нації) на самовизначення;
- г) на вільну національну самоідентифікацію;
- д) на взаємодію з іншими національними спільнотами.

23). Певну систему світоглядно-політичних засад, що формує основну мету, принципи боротьби за національну незалежність і розбудову власної національної держави, окреслюють як:

- а) національну політику;
- б) національну безпеку;
- в) націоналізм;

- г) національну державність;
- д) шовінізм.

24) *Соціокультурний підхід розглядає націю як :*

- а) співгромадянство;
- б) спільність людей, об'єднаних спільною культурою, мовою, релігією, звичаями;
- в) прагнення спільноти до внутрішньої консолідації;
- г) активну взаємодію між національними спільнотами;
- д) територіальну спільноту людей

25) *Діяльність у сфері національних відносин, закріплена у відповідних політичних та правових актах, є виразом:*

- а) національного питання;
- б) національних відносин;
- в) національної політики;
- г) етнонаціональних відносин;
- д) культури міжнаціонального спілкування

26) *Усталена сукупність людей, що історично сформувалася на певній території, має спільні риси (в т. ч. й расові), стійкі особливості культури, мови та психологічного складу, а також усвідомлення своєї єдності та відмінності від інших спільнот (самосвідомість), – це:*

- а) етнос;
- б) національна меншина;
- в) метаетнос;
- г) плем'я;
- д) нація

27) *Форма мовної, територіальної, економічної та культурної спільноти людей, що утворюється в результаті виникнення приватної власності і має у свої структурі соціально нерівні групи, – це:*

- а) етнос;
- б) національна меншина;
- в) народність;
- г) плем'я;
- д) нація

28) *Процес формування і розвитку етнічних спільностей – це:*

- а) націєгенез;
- б) зародкова фаза;
- в) етногенез;
- г) «етнікос»;
- д) націоналізація

29) Основними умовами виникнення етносу є:

- а) територія;
- б) мова;
- в) спільність релігії;
- г) наявність або близькість расових рис;
- д) наявність значних метисних (перехідних) груп.

30) Історична спільність людей, що складається в ході формування спільності їх території, економічних зв'язків, літературної мови, деяких особливостей культури і характеру, які складають її ознаки.

- а) нація;
- б) політична (громадянська) нація;
- в) народність;
- г) етнографічна група;
- д) субетнос

31) Сучасні дослідники, основною рисою нації визначають:

- а) територія;
- б) мова;
- в) господарські зв'язки;
- г) політичне самовизначення;
- д) міжетнічну взаємодію

32) Суб'єктами національної політики є:

- а) нації і етноси;
- б) держава;
- в) етнонаціональні групи;
- г) міжнаціональні відносини;
- д) держави.

33) Соціально-етнічна спільність, яка включає в себе на різних етапах розвитку суспільства ті спільноти, прошарки та соціальні класи кожного етносоціального утворення, здатних брати спільну участь у перетвореннях та розвитку країни, – це:

- а) етнос;
- б) національна меншина;
- в) народність;
- г) народ;
- д) нація

34) Групи народів, що мають спільні риси культури і спільну самосвідомість – це:

- а) метаетнос;

- б) етнічна нація;
- в) субетнос;
- г) наднаціональна група;
- д) етнографічна група

35) *Окремі частини народу, які виникають внаслідок територіального й культурного відокремлення – це:*

- а) метаетнос;
- б) етнічна нація;
- в) субетнос;
- г) наднаціональна група;
- д) етнографічна група

36) *Методологічний принцип оцінювання інших культур з точки зору цінностей власної культури – це:*

- а) етніцизм;
- б) етноцентризм;
- в) етнічний стереотип;
- г) ексцентризм;
- д) шовінізм

37) *Територіальна частина певного етносу, якій притаманні особливості в культурі, побуті, мові (діалект, говірки тощ), а також особлива самосвідомість і, звичайно, самоназва – це:*

- а) етнографія;
- б) національна меншина;
- в) метаетнос;
- г) плем'я;
- д) нація

38) *Мовно-етнічна група як невелика частина певного етносу, яка територіально відійшла від нього в результаті міграції, але зберегла попередню етнічну свідомість, мову, особливості культури й побуту, – це:*

- а) «етнікос»;
- б) національна меншина;
- в) метаетнос;
- г) етнографічна група;
- д) субетнос

39) *Суверенна спільнота громадян певної держави, незалежно від етнічного походження; синонім – «державна-нація».*

- а) етнічна нація (етнонація);
- б) політична (громадянська) нація;
- в) народність;
- г) метаетнос;

д) субетнос

40) *Теорія і практика етнічних відносин, які ґрунтуються на самоідентифікації нації у вирішенні своїх проблем та реалізуються у різних формах діяльності, зумовлених специфікою економічного, політичного, духовного розвитку країни, традиціями та ін., – це:*

- а) націоналізм;
- б) вестернізація;
- в) гібридизація;
- г) шовінізм;
- д) інтернаціоналізм

41) *Форма відкритої постановки в суспільстві проблеми розвитку націй, національних відносин (територіальних, екологічних, економічних, політичних, правових, мовних тощо).*

- а) націоналізм у соціально-політичному аспекті;
- б) гіперболізація;
- в) інтернаціоналізація;
- г) національне питання;
- д) шовінізм

42) *Ідеологія і психологія національної винятковості та практика протиставлення своєї нації іншим – це:*

- а) націоналізм у соціально-політичному аспекті;
- б) гіперболізація;
- в) геноцид;
- г) національне питання;
- д) шовінізм

43) *Наявність між різними етнонаціональними спільнотами солідарності і взаєморозуміння, одностайності й єдності з основних питань спільної життєдіяльності, спільності поглядів на їх реалізацію – це:*

- а) інтеграція;
- б) етнізація;
- в) національна згода;
- г) міжнаціональна комунікація;
- д) акцентуація

44) *Процес поглиблення взаємодії та взаємовпливу між націями – це:*

- а) інтеграція;
- б) глокалізація;
- в) національна згода;
- г) міжнаціональна комунікація;
- д) інтернаціоналізація

45) Процес прийняття певним народом або спільнотою культури (мови, цінностей, звичаїв) та самосвідомості (ідентичності) іншого народу або спільноти – це:

- а) інтеграція;
- б) культурна асиміляція;
- в) культурна гібридизація;
- г) культурна ізоляція;
- д) акцентуація

46) Політика і практика відокремлення частини території держави з метою створення суверенної держави, дезінтеграції країни, переходу до складу іншої держави (іредентизм) чи набуття статусу дуже широкої автономії – це:

- а) субетнізація;
- б) сепаратизм;
- в) ізоляціонізм;
- г) етнізація;
- д) акцентуація

47) Як називається різновид соціальних зв'язків між структурними елементами суспільства, об'єктом і суб'єктом яких є етнічні групи?

- а) міжетнічні відносини;
- б) культура;
- в) суспільство;
- г) громада;
- д) етнонаціональні відносини

48) Цілеспрямовані дії з метою знищення повністю або частково окремих груп населення чи цілих народів за національними, етнічними, расовими, релігійними або корисливими мотивами – це:

- а) націоналізм;
- б) гіперболізація;
- в) геноцид;
- г) переніалізм;
- д) шовінізм

49) Політично організована спільність людей, що утворюється на основі певного етносу, до якого приєднуються представники інших етносів, що живуть на певній території, що пов'язані між собою певним типом соціально-економічних відносин, – це:

- а) родина;
- б) нація;
- в) плем'я;
- г) народність;

д) община

50) Яка із наведених ознак не є обов'язковою для нації?

- а) спільність території;
- б) мовна спільність;
- в) економічна спільність;
- г) релігійна спільність;
- д) спільність самосвідомості.

51) Головним завданням етнонаціональної політики є:

- а) курс на пріоритетний розвиток титульного етносу;
- б) вирішення комплексу проблем, що виникають у сфері міжнаціональних і міжетнічних відносин;
- в) підтримка прагнення етнонаціональних меншин домогтися автономного статусу чи відокремлення.

52) Крайня, войовнича форма націоналізму, яка проповідує національну зверхність і виключність та зневагу до інших націй:

- а) патріотизм;
- б) шовінізм;
- в) космополітизм;
- г) екстремізм;
- д) конформізм.

53) Націоналізм – це:

- а) ідеологія, яка зорієнтована на пріоритетну роль нації в суспільному житті;
- б) любов до нації, її традицій, мови, культури;
- в) ідеологія, що ґрунтується на звеличенні своєї нації, її зверхності над іншими націями;
- г) синонім поняття «патріотизм»;
- д) ідейно-політична течія, яка трактує націю в якості найвищої цінності і має амбівалентний (двозначний) за своїми наслідками характер.

54) Формування нації шляхом приєднання до матеріної території земель, де проживають співплемінники в межах інших країн – це визначальна риса:

- а) інтеграційного націоналізму;
- б) діаспорного націоналізму;
- в) ірредентистського націоналізму;
- г) сепаратистського націоналізму;
- д) шовіністичного націоналізму

55) В умовах глобалізації суверенітет держави:

а) втрачається зовсім, а функції національних держав перебирають на себе ТНК, міжурядові та надурядові інституції;

б) внутрішній суверенітет поступово втрачається, скасовується національна держава;

в) внутрішній суверенітет частково втрачається, але повна втрата суверенітету неможлива, відбувається процес зміни функцій держави, збагачується і наповнюється новим змістом поняття суверенітету;

56) *Європейський Союз виник у:*

а) 1952 р.; б) 1957 р.; в) 1967 р.; г) 2002 р. д) 2007 р.

57) *Головними об'єктами національної безпеки в умовах глобального розвитку є:*

а) громадянин (його права і свободи);

б) суспільство (його духовні й матеріальні цінності);

в) держава (її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканість порядку);

г) громадяни (їх права і свободи);

58) *Космополітизм – це:*

а) ідеологія зверхності одних націй над іншими;

б) національний нігілізм (ігнорування національного фактору), ідеологія світового громадянства;

в) національний екстремізм;

г) конформізм у політичній сфері;

д) ідеологія інтернаціоналізму.

59) *Принципи співжиття етнокультурних спільнот на засадах демократії, співіснування в межах однієї країни багатьох культур за умови, що жодна з них не є панівною, – це*

а) мультикультуралізм;

б) суспільство;

в) культура;

г) етнос;

д) культурна асиміляція

60) *Розширення контактів та співпраці з різними народами це:*

а) полікультурність;

б) інтеграція;

в) етнонаціональна політика;

г) асиміляція;

д) акультурація

61) *Стратегія поведінки різних етнічних та культурних груп включає:*

- а) демократизацію;
- б) сегрегацію;
- в) маргіналізацію;
- г) плюралізм;
- д) асиміляцію

62) У сучасному світі відбувається інтеграція:

- а) культурна;
- б) національна;
- в) інформаційна;
- г) політична;
- д) економічна

63) Виїзд населення з країни – це:

- а) еміграція;
- б) депопуляція;
- в) імміграція;
- г) сальдо міграції;
- д) міграція

64) В'їзд населення в країну – це:

- а) еміграція;
- б) депопуляція;
- в) імміграція;
- г) сальдо міграції;
- д) міграція

65) Європейський Союз належить до:

- а) організацій, призначених для вирішення комплексних політичних, економічних, соціальних і екологічних проблем;
- б) організацій, які регулюють світові фінансові ринки і міжнародні валютно-фінансові відносини;
- в) організацій, що регулюють товарні ринки і міжнародні торговельні відносини;
- г) регіональних міжнародних організацій;
- д) всі відповіді правильні

66) Скільки держав сьогодні є членами ЄС?

- а) 25;
- б) 27;
- в) 28;
- г) 29;
- д) 30

67) До складу української нації входять понад:

- а) 25 національностей;
- б) 45 національностей;
- в) 60 національностей ;

- г) 100 національностей;
- д) понад 130 національностей

68) Яку частину населення України становлять етнічні українці?

- а) половину,
- б) меншу частину,
- в) близько трьох чвертей,
- г) майже 100 %.

69) Захист прав різних національностей в Україні гарантує:

- а) Декларація прав національностей;
- б) Конституція України;
- в) цивільний кодекс;
- г) Закон «Про національні меншини»;
- д) Декларація прав людини і громадянина

70) Чи є порушенням суверенітету України добровільна передача нею частини своїх прав іншим державам чи міжнародним організаціям?

- а) так..
- б) ні.

71) Хто з вчених стверджував, що українська ментальність має низку спільних рис із західним менталітетом;

- а) М. Вебер;
- б) Я. Ярема;
- в) Б. Андерсон;
- г) Е. Геллнер;
- д) Е. Ренан

72) Громадянам України вільно перетинами кордони країн Європейського Союзу надає право:

- а) Шенгенська угода;
- б) безвізовий режим;
- в) митна свобода;
- г) внутрішній паспорт;
- д) закордонний паспорт

73) Національний інтерес – це:

- а) сукупність матеріальних цінностей і потреб;
- б) збереження національних традицій та цінностей;
- в) життєво важливі матеріальні й духовні цінності та визначальні потреби суспільства й держави;
- г) поняття, за допомогою якого здійснюється маніпулювання свідомістю громадян;
- д) система цілей і завдань, які визначають зовнішню і внутрішню політику держави

74) Назвіть права національних меншин в Україні?

- а) представники народів та національних груп обираються на рівних правах до органів державної влади всіх рівнів, обіймають будь-які посади в органах управління, установах та організаціях;

б) дискримінація за національною ознакою забороняється й карається за чинним законодавством;

в) українська держава гарантує всім національностям право на збереження їх традиційного розселення і забезпечує існування національно-адміністративних одиниць, бере на себе обов'язок створювати належні умови для розвитку всіх національних мов і культур;

г) усім громадянам України кожної національності гарантується право сповідувати свою релігію, використовувати свою національну символіку, відзначати свої національні свята, брати участь у традиційних обрядах своїх народів.

75) Декларація прав національностей України, що заклала основи національної політики Української держави, прийнята в :

а) 1990 р. б) 1993 р. в) 1991 р. г) 1996 р.

76) Згідно етнотериторіальної концепції побудови української нації:

а) український етнос є українською нацією та єдиним суб'єктом державотворення;

б) формування української нації за територіально-громадянським принципом, відкидаючи пріоритетність корінного українського етносу;

в) члени української партії є як представники корінного українського етносу, так і національних машин, що мають громадянство України.

77) Хто з дослідників виклав «ключову доктрину» націоналізму в таких положеннях:

1. Світ поділений на нації, кожна з яких має власний характер і долю.

2. Нація є джерелом будь-якої політичної влади, і лояльність до нації перевищує всі інші лояльності.

3. Щоб бути вільними, люди мають ідентифікувати себе з певною нацією.

4. Щоб бути самобутньою, кожна нація має бути самодостатньою.

5. Задля миру і справедливості на землі нації мають бути вільними й забезпеченими.

а) Е. Сміт;

б) У. Бек;

в) З. Бауман;

г) Е. Гідденс;

д) Р. Робертсон.

78) Національна безпека охоплює такі складові:

а) територію і державу;

б) внутрішню і зовнішню безпеку;

в) зовнішні умови існування нації;

г) економічні й політичні міжнародні інтереси;

д) збереження національних традицій і цінностей

79) Як називається частина етносу, що проживає поза територією компактного проживання або походження свого етносу?

- а) діаспора;
- б) етнос;
- в) етнікос;
- г) субетнос;
- д) метаетнос.

80) *Сецесія – це:*

- а) взз'єднання двох або більше частин одного народу;
- б) створення територіальної автономії з можливістю часткового самоврядування всередині багатонаціональної держави;
- в) відокремлення від однієї держави з можливістю приєднатися до іншої або створити нову державу;
- г) скасування будь-яких національних і національно-релігійних привілеїв і обмежень.

81) *Що з перерахованого, згідно з міжнародним правом, не належить до форм реалізації права нації на самовизначення?*

- а) возз'єднання двох або більше частин одного народу;
- б) створення територіальної автономії з можливістю часткового самоврядування всередині багатонаціональної держави;
- в) відокремлення від однієї держави з можливістю приєднатися до іншої або створити нову державу.
- г) скасування будь-яких національних і національно-релігійних привілеїв і обмежень.

82) *Корінними народами зазвичай називають:*

- а) домінуючі етноси;
- б) невеликі народи, які ведуть племінний спосіб життя або займаються традиційними видами господарської діяльності;
- в) народи, що мають державні утворення, які носять їх назву;
- г) етноси, які здавна проживають на певній території.

83) *Асиміляція – це:*

- а) шлях, яким соціальні системи будь-якого роду реагують на середовище свого існування;
- б) у расових відносинах процес, в ході якого живуть на одній території етнічні групи, зберігаючи основні відмінності, взаємно пристосовуються до спільного проживання, співіснуючи без істотних конфліктів.
- в) процес, в ході якого етнічна меншина, приймаючи цінності, норми поведінки і культуру групи більшості, в кінцевому рахунку поглинається цією групою.
- г) процес, в ході якого контакти між різними культурними групами призводять до придбання однією з них або, можливо, обома нових зразків культури разом з повним або частковим сприйняттям іншої культури.

КОНТРОЛЬНІ ЗАЛІКОВІ ПИТАННЯ

1. Поняття та сутність глобалізації.
2. Характерні ознаки та види глобалізації.
3. Основні теоретичні підходи до дослідження глобалізаційних процесів у світовій та вітчизняній практиці.
4. Глобальні світосистемні і світоглядні трансформації.
5. Глобалізація як історична форма єдності світової спільноти.
6. Історичні форми існування людства. Етнічна сфера людського буття.
7. Етнонаціональні форми існування людства. Етнос і етнонаціональні групи.
8. Етнос як об'єкт і суб'єкт політики. Етнополітика: політичний простір нації та етносу.
9. Нація як форма існування людства. Становлення і розвиток теорій нації: (політична, психологічна, культурологічна, історико-економічна, етнічна, загальна).
10. Нація як ідейно-політичний феномен. Типологізація націй і класифікація націєтворчих процесів.
11. Етнонаціональні спільноти в системі соціально-політичних відносин. Поліетнічні та моноетнічні держави.
12. Політико-правові аспекти сучасних національних відносин. Націоналізм як ідейно-політичний феномен.
13. Політизація етнічності: причини, зміст і характерні риси. Роль держави та політичних еліт у політизації етнічності.
14. Децентралізація, автономізація та федералізація як основні шляхи вирішення етнорегіональних проблем. Принцип субсидіарності.
15. Політико-історичні передумови формування національних держав. Сутність і характер національного будівництва.
16. Процеси національного будівництва та етнополітичної регіоналізації.
17. Сучасні концепції етнополітичної інтеграції та основні типи етнооб'єднувачих процесів (консолідація, асиміляція, інтеграція).
18. Сутність і характер етнополітичної дезінтеграції. Етнічне розмежування: сутність, типи і теорії.
19. Нормативно-правове й інституційне забезпечення політики щодо прав національних та етнічних меншин у європейських країнах ЄС.
20. Європейський Союз як етнополітична реальність і наднаціональний проєкт.
21. Специфіка формування історико-етнографічних регіонів та етнонаціональної структури країн ЄС.
22. Державне регулювання етнополітичних процесів у країнах ЄС.
23. Нормативно-правове й інституційне забезпечення політики щодо прав національних та етнічних меншин в європейських країнах.

24. Європейський досвід вирішення проблем національно-державного будівництва.
25. Глобалізаційні процеси як чинник етнонаціональних і етноконфесійних змін.
26. Теоретико-методологічні засади дослідження етнонаціональної сфери.
27. Етнополітологія як наука про взаємодію етнонаціональної та політичної сфер людського буття.
28. Етнонаціональні спільноти в системі соціально-політичних відносин. Нація як ідейно-політичний феномен.
29. Роль і місце етнічного й національного чинників у глобалізаційних процесах.
30. Етнополітичні процеси як сфера і предмет державної політики.
31. Етнодержавницькі процеси та національні інтереси.
32. Світовий досвід вирішення проблем національно-державного ладу.
33. Етнонаціональні групи у нормативно-правовій системі суспільства.
34. Основи та принципи етнонаціональної політики. Сутність і зміст етнонаціонального поступу.
35. Геополітичні та етнополітичні виклики початку ХХІ ст.
36. Концептуальні моделі державного регулювання сучасних етнополітичних процесів.
37. Етнонаціональна структура, етнократія та етнополітика країн Європейського Союзу.
38. Етнополітика та міграційна політика: до питання взаємозв'язку та взаємовпливу.
39. Мультикультуралізм як соціальний феномен. Критика мультикультуралізму та постмультикультурний дискурс.
40. Зовнішньополітичний вектор етнополітики європейських країн.
41. Етнополітичні виміри української незалежності: взірці, спадщина, проблеми.
42. Етнополітичний чинник державотворчих процесів в сучасній Україні: основні концептуальні засади.
43. Моделювання етнополітичних відносин та балансу інтересів етнічних груп в Україні.
44. Етноконфліктогенні аспекти етнонаціонального розвитку України.
45. Концепція державної етнонаціональної політики України: основні напрями і принципи.
46. Етнополітична ситуація сучасної України в умовах глобалізації.
47. Політико-правові аспекти етнонаціональної сфери сучасної України.
48. Етнічний ренесанс: причини та основні риси. Особливості етнічного ренесансу в колишньому СРСР.
49. Виникнення суверенних держав після розпаду СРСР. Етнічне відродження в Україні.

50. Етнонаціональна політика в сучасній Україні.
51. Внутрішньо переміщені особи та біженці: проблеми адаптації етнонаціональної політики до нових умов.
52. Вплив глобалізації на етнополітичні процеси в Україні.
53. Політико-правові механізми забезпечення етнонаціональної стабільності.
54. Виклики та загрози етнонаціональній стабільності в контексті війни та глобалізаційних процесів.
55. Національні меншини України в контексті суспільно-політичних трансформацій 90-х рр. XX – початку XXI ст.
56. Виклики та перспективи вдосконалення державної етнонаціональної політики в контексті європейської інтеграції та сучасних глобальних тенденцій.
57. Особливості, механізми та проблеми практичного впровадження моделей етнонаціональної політики країн ЄС в Україні.
58. Міжнародні стандарти захисту прав національних меншин та їх імплементація в Україні.
59. Політико-правовий статус національних меншин та корінних народів в Україні у контексті євроінтеграції.
60. Сегментація української меншини у європейських країнах та імперативи розширення співробітництва із зарубіжними українцями.

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ГЛОСАРІЙ

Аберация етнічна (від лат. *aberrare ab* – від; *errare* – блукати, помилятися) – відхилення від норми; помилки, порушення, погрішності.

Аборигени (від лат. *ab origine* – від початку) – корінні жителі країни, певної території, місцевості; традиційно цей термін вживається стосовно корінних мешканців Африки, Америки, Австралії. Власне це ті, хто першими почали освоювати вільні, незаселені території та їх нащадки, котрі залишаються мешкати на цих територіях.

Абсорція етнічна (від лат. *absorbere* – поглинати) – процес поглинання домінантними етнічними системами (культурами) менших, більш слабких етнічних систем (культур), у результаті якого останні зникають або ж суттєво втрачають маркери своєї етнічності. Абсорція відбувається у процесі взаємодії різних етнічностей, зазвичай, під час підкорення (завоювання) тих чи тих етнічних спільнот (малочисельних) спільнотами з сильним етнічним полем.

Автарація етнічна (від грец. *autarkia* – самозабезпечення) – процес облаштування життєдіяльності етнічної спільноти, який веде до повної незалежності, або ж мінімальної її залежності від довколишнього світу, практично її ізоляваності.

Автоетнонім (від грец. *autos* – сам, він; *ethnos* – народ; *onoma* – ім'я) – назва етнічної спільноти, яку застосовують самі до себе вихідці із однієї й тієї ж спільноти та яка визнається ними такою, що відтворює їх етнічну сутність, заслуговує на всіляку повагу і є предметом їх гордості.

Автономізація – процес набуття статусу самоврядної території, реалізація права етнічної спільноти на самоврядне функціонування у межах етнополітичного організму (держави).

Автономія (від грец. *autonomia* – самозаконня: *autos* – сам та *nomos* – закон) – спосіб співжиття у людських спільнотах за власними законами чи то контролюючи свої власні дії. Найбільш поширеними формами автономії є *етнічна*, *етнополітична* і *національно-культурна*.

Автохтонне населення (від грец. *avtos* – сам; той, що виник на місці проживання) – термін, що вживається для означення: 1) населення, яке (або його предки) з давніх-давен проживало на певній території і відіграло вирішальну роль в етногенезі того чи іншого народу (тих чи інших народів); 2) туземного, аборигенного населення, яке зберігає традиційні системи життєзабезпечення, особливі форми господарської діяльності, культурницькі традиції, звичаї, обряди, сповідує древні релігії.

Адаптація (від лат. *adapto* – пристосовування) – процес пристосування до людського довкілля осіб, що добровільно чи під тиском обставин потрапили у нове середовище. Розрізняють такі типи адаптації: *етнічна*, *культурна*, *культурне привласнення*, *лінгвокультурна (мовно-етнічна)*, *міжкультурна*, *соціальна адаптація* та ін.

Акомодація етнічна (від лат. *accomodatio* – пристосовування) – етнічні практики у поліетнічних суспільствах, які передбачають: 1) взаємну адаптацію між етнічними організаціями (об'єднаннями) та тими, хто править суспільством (зазвичай, представники домінуючої у суспільстві етнічної спільноти), у якому вони перебувають; 2) ситуацію, за якої домінантна група суспільства дозволяє іммігрантській групі облаштовувати своє поселенське та економічне життя, що забезпечує їй можливість пристосуватися до домінантних зразків поведінки, які вже існують в ареалі поселення іммігрантів.

Активізм етнічний (від лат. *activus* – активний, діяльний) – зусилля, спрямовані на забезпечення преферентних позицій для своєї етнічної спільноти у поліетнічному суспільстві.

Акультурація (від лат. *acculturare*: *ad* – до, *cultura* – освіта, розвиток) – процес взаємовпливу культур, а також результат цього впливу, що характеризується сприйняттям

однією з культур (частіше тією, що менш розвинена) елементів іншої, а також виникненням нових культурних явищ; процес, у ході якого індивід або група через контакт культур пізнає культурні характеристики інших індивідів чи груп.

Аллохтонне населення (від грец. *allos* – інший, прийшлий) – населення, що у той чи той час прийшло на територію, на якій вже проживали представники інших народів, однак вони та їх нащадки стали структурним компонентом населення нової країни, території.

Анклав етнічний (від лат. *inclave* – закривати на ключ) – термін, який вживається для позначення певної невеликої території у поліетнічній країні, яка заселена переважно представниками одного етносу; на цих територіальних утвореннях зберігаються деякі культурні відмінності у порівнянні з більшим довколишнім ареалом.

Антагонізм етнічний (від грец. *antagonisma* – суперечка, боротьба) – структурний елемент міжетнічної взаємодії, який відтворює стан найвищої напруги у відносинах на двох рівнях: 1) домінуюча більшість – етнічні (національні) меншини; 2) меншина – меншина. Перша форма етнічного антагонізму є більш поширеною.

Антипатія етнічна (від грец. *antipathia* – неприязнь, неприйняття) – неприйняття, зневажливе ставлення представників однієї людської спільноти до представників іншої спільноти, що базується на етнічних ознаках. Зазвичай, етнічна антипатія характерна представникам етнічних спільнот з могутнім силовим полем, власне домінуючим у поліетнічному суспільстві.

Антисемітизм (від біблійського *shem* – єврей; араб. – ім'я) – різновидність ксенофобії, ідеологія ворожого ставлення до євреїв як до етнічної чи то релігійної групи, яке виявляється у переслідуванні, приниженні, насильстві, нагнітанні ворожості і неприязні, дискримінації і нанесенні шкоди відносно особистості, суспільної групи, або частини населення за ознакою належності до єврейського народу або ж в силу єврейського етнічного походження та/або релігійної належності до іудаїзму. Як синонім до антисемітизму часто вживається термін "юдофобія".

Апартеїд (від африк. *apartheid* – роздільне проживання, роздільна робота) – політика жорсткої дискримінації, сегрегації й пригноблення за расовими ознаками; принцип роздільного проживання представників різних етнорасових спільнот.

Ареал етнічний (від лат. *area* – площа, ділянка) – територія, на якій концентрується значна частина представників того чи іншого етносу й які утворилися у результаті формування етнічних спільнот на основі тих чи тих племен, внаслідок компактного розселення того чи іншого етносу, що прибули на постійне місце проживання у висліді появи нових держав і довільного формування їх кордонів.

Архетипи етнічні – (від грец. *arkhi* – початок, походження; *typos* – образ) – сукупність первинних уявлень, духовно-культурних символів етнічно маркованої життєдіяльності, ознак належності до тієї чи тієї етнічної спільноти, які не усвідомлюються їх носіями.

Асиміляція мовна – процес поглинання однієї мови іншою; зазвичай, мовою етнічної спільноти з більш могутнім силовим полем.

Афіліція етнічна (від англ. *affiliation* – з'єднання, зв'язок) – прагнення бути у товаристві носіїв іншої етнічності, входити з ними у безконфліктні контакти. Блокування афіліації веде до відчуженості, фрустрації.

Багатоетнічність (поліетнічність; мультиетнічність) – термін, яким позначається: 1) ситуація співіснування у межах однієї структурованої людської спільноти (етнополітичний, етносоціальний організм) осіб різного етнічного походження, носіїв різних етнокультурницьких традицій, етнічного менталітету; 2) концепція, яка стверджує, що різні етнічні й мовні групи можуть безконфліктно у взаємодії проживати у рамках однієї держави й розвивати свої мови та культури.

Багатокультурність (мультикультуралізм) – термін, яким визначається: 1) ситуація співіснування у межах однієї структурованої спільноти (етнополітичний,

етносоціальний організми) носіїв різних культурницьких традицій; 2) термін, яким іменується концепція, котра підкреслює велике значення культурного плюралізму у суспільному розвитку сучасних людських спільнот та необхідності окремого простору, у рамках якого групи, носії різних культурницьких традицій можуть розвивати свої культури.

Безпека етнічна – тип безпеки, пов’язаний з етнічним чинником у кількох аспектах: 1) етнічна спільнота розвивається без страху бути завойованою, знищеною, асимільованою; 2) відсутність внутрішньогрупових конфліктів; 3) відсутність міжетнічних конфліктів; 4) відсутність негативних етнічних стереотипів й упереджень у міжетнічній взаємодії.

Біетнічність – подвійна етнічна ідентичність, яка особливо поширена у мешканців етноконтактних зон та етнічно змішаних ареалів, скажімо, на угорськоукраїнському, українсько-польському, українськоросійському пограниччі.

Біженець – особа, яка внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства, належності до певної соціальної групи або за політичними переконаннями, перебуває за межами країни своєї громадянської належності.

Білінгвізм (двомовність) (від лат. *bi* – два, *lingua* – мова) – соціальнокультурне явище, пов’язане з: 1) функціонуванням двох мов у межах однієї адміністративної чи державної території; 2) володінням однією особою двома мовами (спроможність говорити та писати двома мовами), яке виникає у наступних ситуаціях: а) оволодіння мовами для професійного заняття; б) оволодіння двома мовами для налагодження повсякденного спілкування у контактних зонах міжетнічної взаємодії. Білінгвізм як етнолінгвістичне явище складався історично у результаті взаємодії носіїв різних мов і культур.

Валентний/авалентний народ – схильність/нездатність окремих народів увійти у кровноспорідненські та етнокультурні зв’язки з іншими – особливо ж із сусідніми – народами, внаслідок чого між ними виникають позитивні «зони вємоприязні» та негативні «зони взаємовідчуження».

Верховний комісар з питань національних меншин – інституція, заснована Організацією з безпеки і співробітництва у Європі у липні 1992 р., яка має виступати дієвим інструментом у запобіганні конфліктів у сфері міжетнічних відносин та забезпеченні прав національних меншин.

Взаємодія етнічна – процес впливу індивідів та етнічних груп один на одного, в якоу попередня дія зумовлена як попередньою дією, так й очікуваним результатом зх боку іншого. Виділяють *інтраетнічну*, *міжетнічну взаємодію*. Міжетнічна взаємодія може бути: 1) *інтегруючого типу етносоціального розвитку суспільства*; 2) *дезінтегруючого типу етносоціального розвитку соціуму*; 3) *конфліктогенного типу етносоціального розвитку суспільства*.

Виключеність етнічна (етнічний ексклюзивізм) (від лат. *ius exclusivae* – мати виключне право) – безмежна концентрація уваги на своїй етнічній спільноті, підкреслення особливої ролі своєї етнічності, її переваг над іншими, що веде до виключення із кола взаємодії інші спільноти.

Віденська декларація про багатокультурність та багатоетнічність у Центральній, Східній та Південно-Східній Європі – декларація, прийнята на конференції 1998 р., яка підкреслила важливість збереження й розвою різноманітних культур, мов та їх взаємодію для прогресивного розвитку Європейського континенту

Відносини міжетнічні – структурована система контактів, спілкування, зв’язків між етнічними спільнотами, носіями яких є окремі представники цих спільнот. У сучасній етносоціологічній, етнологічній науковій літературі перевага надається терміну “міжетнічна взаємодія”, як такому, що більш структуровано передає сутність процесу.

Відокремлення етнічне – прагнення до виходу із великих етнічних систем й утворення своєї власної етнодержави.

Відродження етнічне (етнічний ренесанс) (від франц. *renaissance* – відродження) – процес, пов'язаний з активізацією зацікавленості широких мас того чи того народу у пізнанні власної історії, культури, побуту, традицій, з підвищеним прагненням до відтворення у різних формах (через етнічні організації, культурно-мистецьку діяльність, сім'ю, наукові та просвітительські товариства) своєї самобутності, завдяки якій той чи той народ, та чи та людська спільнота вирізняється у поліетнічному середовищі.

Войовничість етнічна – етнічні практики, пов'язані з спричинюванням конфронтацій у міжетнічній взаємодії; такого роду ситуації породжуються прагненням етнічних спільнот зміцнити свої позиції у поліетнічному соціумі й просунути інтереси своєї етнічної організації, часто-густо за рахунок інших спільнот.

Гаазькі рекомендації щодо освітніх прав національних меншин та пояснювальна записка – документ, розроблений Фондацією міжетнічних відносин (1996), у якому пояснюється зміст освітніх прав національних меншин та їх застосування у різних ситуаціях й який певною мірою складає основу для підготовки державної політики та законів у частині, що стосується освіти національних меншин.

Гармонія етнічна (від грец. *harmonia* – збіг, взаємне доповнення) – стан етнонаціонального розвитку поліетнічного суспільства, міжетнічних відносин, коли відсутня будь-яка конфронтація між етнічними спільнотами чи їх представниками; така гармонія досягається завдяки адекватній державній етнополітиці, вправному етнополітичному менеджменту та налаштованості акторів міжетнічної взаємодії на безконфліктний її розвиток.

Гастарбайтер (від нім. *Gastarbeiter*: *Gast*+*Arbeiter* – гість+робітник) – особа іноетнічного походження, яка прибуває у чужу країну (спільноту) з метою працевлаштування й отримання матеріальних ресурсів для налагодження своєї життєдіяльності та такої своїх родичів. Це явище останнім часом характерне також і для України.

Геноцид (від грец. *genos* – рід, плем'я; *caedo* – вбиваю) – цілеспрямоване повне чи часткове руйнування або винищення людських спільнот, осіб за ознакою їх расової, етнічної, національної належності, сексуальної орієнтації чи генетичного типу як неповноцінних. Різновидами геноциду є: *етнічний геноцид* – дії, які зумовлюють часткове чи повне знищення тієї чи іншої етнічної спільноти; *расовий геноцид* – дії, які спрямовані на приниження, часткове або повне знищення осіб чи груп з характерними расовими маркерами, передусім з темною шкірою обличчя.

Геоетнічний інтерес (від лат. *interesse*) – зацікавленість лідерів тієї чи іншої етнічної спільноти у поширенні свого впливу не лише на території розміщення своєї спільноти, а й за межі цієї території.

Геоетнічний регіон – термін, який пропонується для означення певної географічної території, на якій компактно проживають вихідці із тієї чи тієї етнічної спільноти.

Глобалізація – якісно новий етап розвитку всесвітніх економічних, політичних, культурних, правових, інформаційних тощо зв'язків, формування єдиного світу як системи взаємозалежних соціумів. Термін "глобалізація" використовується на позначення ситуації зміни всіх сфер життя суспільства під впливом загальносвітової тенденції до взаємозалежності і відкритості. Глобалізація – це визнання зростаючого взаємозв'язку сучасного світу, головним наслідком якого є значне послаблення національного державного суверенітету під натиском дій інших суб'єктів сучасного світового процесу – передусім транснаціональних корпорацій та інших транснаціональних утворень (міжнародних компаній, фінансових інститутів, етнічних діаспор, релігійних рухів, мафіозних груп і т. ін.).

Глобалізм – 1) загальнопланетарна реальність, єдиний економічний та соціокультурний простір взаємозалежних країн і народів; 2) принцип підходу в науковій теорії та політиці до розуміння світу як цілісної економічної, соціокультурної і політичної суперсистеми, а людства – як єдиного суб'єкта дії та розвитку; 3) ідеологія, що захищає

цінності планетарної інтеграції.

Глобалізм етнічний – вплив великих діаспор й етнічного підприємництва на формування єдиного простору. Зазвичай, виокремлюють єврейську і китайську діаспори. Єврейська діаспора виступила як носій переважно американських неоліберальних цінностей "відкритого суспільства". На відміну від євреїв, які асоціюють "землю обетовану" з Америкою, китайська діаспора є носієм традицій Великого китайського порядку.

Глобалістика – міждисциплінарна наукова галузь, яка досліджує сутність, причини, тенденції розвитку, наслідки глобальних явищ, процесів і проблем, закономірності глобальної історії людства та механізми управління глобальним розвитком (формується від 1960-х років). У широкому сенсі – вся сукупність наукових, філософських, культурологічних і прикладних досліджень різних аспектів глобалізації і глобальних проблем, стратегій поступу і виживання людства

Глобальний – такий, що поширюється на всю Земну кулю; всесвітній; всебічний, повний; загальний, універсальний.

Глобальний еволюціонізм – міждисциплінарний напрям наукових досліджень, що інтегрує природничі, соціогуманітарні й технічні науки у пізнанні глобального процесу еволюції як єдності космічної, хімічної, біологічної та соціальної стадій.

Глобальні проблеми сучасності – комплекс найгостріших соціально-природних суперечностей, загроз і небезпек, що стосуються людства в цілому і котрі можуть бути розв'язані лише спільними зусиллями усіх країн і держав і в масштабах усієї планети. Джерела глобальних проблем умовно можна поділити на дві групи: поглиблення суперечностей між людиною та природою (екологічні, продовольчі, енергетичні та ін.) та у відносинах між людьми (проблеми війни та миру, міжнародного тероризму, захисту і розвитку духовного середовища, демографії, боротьби зі злочинністю тощо).

Глобальні процеси – послідовні зміни станів природних, соціальних, соціоприродних систем, функціонування яких впливає на планету в цілому.

Глокалізація – діалектичний процес взаємодії «локального» і «глобального»; переплетення різноспрямованих тенденцій: з одного боку, посилення і політичної актуалізації регіональних відмінностей, а з другого – зростання залежності, універсалізації й уніфікації

Гомеостаз (етнічний) (від дав. грец. *omíostasis* (*omios*) – однаковий, подібний; *statis* – стан, нерухомість) – статичний стан етнічної системи, за якого її життєвий цикл повторюється із покоління до покоління без суттєвих змін і етнічна система не виявляє жодних форм цілеспрямованих активних дій, котрі можуть змінювати довкілля.

Громадянство – термін, яким визначають політико-правовий зв'язок між людиною та державою; він акцентує увагу на повному і відповідальному членстві індивіда у державі. Громадянство є одним із інститутів конституційного права і закріплене у конституції. У соціальному плані термін вживається передовсім для визначення статусу індивіда у розвитку сучасних націй-держав. Громадянство стосується прав, які держава надає усім чи визначеним індивідами на території, що знаходиться під її контролем. Умови громадянства визначаються кожною державою у відповідності з її власним законодавством. Громадянство означає відносини між індивідом та державою, за якими індивід зобов'язаний бути відданим державі, а держава має турбуватися про індивіда.

"Громадянство наднаціональне" – термін, який вживається у науковій літературі і використовується для відтворення ситуації, зазвичай, віртуальної, коли особа усвідомлює себе належною до світової спільноти на основі інтенсифікації діалогу ідентичностей у контексті глобалізаційних процесів. Останнім часом цей феномен все частіше фіксується у контексті соціологічних та політологічних досліджень.

Група етнічна – певна кількість людей, які представляють собою частину того чи того етносу, перебувають за межами розміщення його основного масиву, усвідомлюють спільність свого походження, постійно взаємодіють між собою й характеризуються певним ступенем внутрішньої згуртованості й солідарності, об'єднані спільними

інтересами, спільним походженням та спільною історичною пам'яттю (реальними або уявними). Сукупність людей стає етнічною групою тоді, коли її члени ідентифікують себе один з одним, чи ідентифікуються іншими як цілісний організм на основі расових, культурних, мовних, економічних, релігійних, політичних маркерів.

Група етнографічна – локальна частина етносу, якій властиві окремі специфічні елементи культури, побуту, звичаї, що великою мірою визначаються особливостями його розміщення, передусім, пов'язаними з природо-географічними умовами. Характерною особливістю членів етнографічної групи є те, що вони не володіють етнічною самосвідомістю й піддаються зовнішнім впливам, котрі значною мірою визначають перспективи їх існування – аж до зникнення. Чинниками виникнення етнографічної групи є такі: ізолюваність впродовж тривалого часу від території розміщення материнського етносу; завоювання іншими народами частини територій сусідніх країн; колонізація територій, на яких проживало туземне населення. Етнографічні групи у висліді міжетнічної взаємодії здатні трансформуватися, утворюючи субетноси, асимілюватися, вливаючись у іноетнічне довкілля, зазвичай в етнічні спільноти, які представляють титульні етноси. В етнонаціональній структурі населення України фахівці виділяють такі етнографічні групи: бойки, гуцули, лемки, литвини, пінчуки, поліщуки.

Група етноконфесійна – сукупність людей, які, маючи спільне етнічне походження, характеризуються не лише монокультурною, а й релігійною спільністю. Основною відмінністю етноконфесійної групи від інших різновидів етнічних спільнот є те, що їхня етнічність збігається з їх віросповіданням й є головним маркером, за яким їх можна вирізнити із низки подібних груп людей. Етноконфесійним групам притаманні усталені й стійкі внутрішні зв'язки, традиціоналізм, консерватизм.

Декларація прав національностей України була прийнята Верховною Радою України 1 листопада 1991 року і стала одним із перших державних актів незалежної України, визначила стратегію молодой української держави у сфері етнонаціонального розвитку та міжнаціональних відносин. Декларація прав національностей спирається на Декларацію про державний суверенітет України й Акт проголошення незалежності України, базується на принципах Загальної декларації прав людини та міжнародних пактів про права та свободи особистості, які ратифікувала Україна. Ухвалення Декларації було викликано також прагненням держави забезпечити безконфліктний тип розвитку відносин між представниками майже 130 етносів, які проживають в Україні, через реалізацію їх прав у всіх сферах суспільного життя.

Декларація принципів толерантності – документ, прийнятий Генеральною конференцією ЮНЕСКО (1995)., у якому викладені основні принципи, на котрих має базуватися толерантність у різних сферах суспільного розвитку, зокрема і у міжетнічній взаємодії.

Депортація (від лат. *doportatio* – вигнання, заслання) – 1) примусове, насильницьке виселення осіб чи груп з місць їх історичного або постійного місця проживання; 2) примусове вислання із країни іноземців чи осіб без громадянства, які прибули до неї з порушенням правил в'їзду, або стосовно котрих прийнято рішення про скасування дозволу на імміграцію.

Депревація етнічна (від лат. *deprivato* – втрата; *ethnos* – народ) – процес, метою якого є підкорення однією етнічною спільнотою іншої. Зазвичай, у такому випадку не дотримуються й не забезпечуються права на розвиток підкореної спільноти, що у кінцевому результаті веде до розчинення (асиміляції) останньої у новому етнічному довкіллі.

Держава – 1) політична організація суспільства на певній території з центральним інститутом влади. Держава регулює діяльність законодавчої, виконавчої і судової гілок влади, державного апарату; 2) структура панування, яка постійно відтворюється внаслідок спільних дій людей, соціальних спільнот. За формами державного правління держави класифікуються на: монархії (абсолютні, дуалістичні, парламентські), республіки

(парламентські, президентські, парламентсько-президентські, президентсько-парламентські); за формою державного ладу – унітарні, федерації та конфедерації.

Держава національна – форма самовизначення конкретної нації. Виокремлюють *багатонаціональні (поліетнічні)* держави, на території яких проживають різні національності, народності та інші етнічні групи; *моноетнічні* – держави, населення яких складається переважно з однієї етнічної спільноти; *поліетнічна держава* – держава, населення якої складається із кількох етнічних спільнот; *етнічно плюралістичні держави* – держави, у межах яких проживає кілька етнічних спільнот з домінуванням однієї спільноти, що, зазвичай, за чисельністю членів переважає усі інші.

Державна служба України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС) – центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. ДЕСС входить до системи органів виконавчої влади та забезпечує реалізацію державної політики у сфері міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав національних меншин в Україні.

Деривація етнічна (від лат. *derivato* – відведення, відхилення) – втрата в силу тих чи тих обставин етнічною спільнотою або особою найбільш характерних етнічних маркерів, ознак.

"Дерусифікація" – процес звільнення етнічних спільнот від штучно (ідеологічно) насаджених російських (радянських) ціннісно-культурницьких орієнтацій та повернення до своєї етнічності; цей процес інтенсифікувався після розпаду Радянського Союзу, виявом чого стало етнокультурне відродження у країнах, які виникли на пострадянському просторі.

Дивергенція етнічна (від лат. *divergere* – віднаходити розбіжності) – поділ етнічної системи й поява нових систем такого типу шляхом відокремлення від тієї чи тієї етнічної спільноти її частини або шляхом подрібнення цієї спільноти на кілька.

Дискримінація (від лат. *discriminatio* – відмінність) – нерівне ставлення, менше прихильне поводження з людиною через її певні ознаки (вік, стать, релігійні й політичні переконання, громадянство, мова, походження, етнічна й расова приналежність, сексуальна орієнтація, місце проживання тощо). Розрізняють такі види дискримінації: *етнічна*, *"кольорова дискримінація"*, *національна дискримінація*; *расова дискримінація (непряма) "реверсна дискримінація"*. Найпоширеніші прояви дискримінації виявляються в існуванні етнічних гетто, у різних можливостях доступу до праці та її оплаті, у ставленні до нацменшин, в обмеженні в'їзду в країну, за гендерною ознакою, мові ворожнечі, у відсутності адекватних можливостей збереження й розвитку культури й мови країни походження тощо.

Дискурс етнічний (від лат. *discere* – розмірковування, аргумент) – спеціальний різновид дискурсу, який, за Мішелем Фуко, є виявлення влади, нав'язування своєї волі, посилення панівного становища й спирається на ті стосунки, які встановила влада і в силу цього тим чи тим чином опосередковано чи безпосередньо її віддзеркалює. Етнічний дискурс у такому контексті є актом суспільно-культурної взаємодії, у якій етнічна ідентичність відіграє ключову роль.

Диспаритет етнічний (від лат. *disparatus* – нерівний, розділений, відособлений) – нерівність у статусі, ролях представників етнічних спільнот, яка досить чітко виявляється у процесі міжетнічної взаємодії.

Дисперсизація етнічна – відокремлення від первісного етносу невеликих етнічних груп й розселення їх на територіях, розташованих поза тими, де мешкає ядро етносу. Основним стимулом дисперсизації є міграція.

Дистанція етнокультурна – різниця у рівні розвитку і відмінностей між культурами людських спільнот, в основі якої лежать такі чинники, як етнічне походження, етнічні звичаї, традиції. Етнокультурна дистанція виявляється, передовсім, у процесі міжетнічного спілкування й особливо вона акцентується (свідомо чи несвідомо) за умов етнічного ренесансу, коли представники тих чи тих спільнот надають великої ваги своєму

етнічному походженню, активно виокремлюють себе у системі міжетнічних стосунків.

Диференція горизонтальна етнічна (від лат. *differentia* – відмінність) – паралельне існування етнічних спільнот, зазвичай невеликих, зі своєю стратифікаційною ієрархією у межах великих інтегрованих спільнот. Вони мешкають окремо, не стимулюючи активні контакти між собою, натомість їм властива внутрішня згуртованість, що допомагає зберігати й підтримувати свою етнічність. Внутрішні міграційні процеси, інтенсифікація переміщення населення у межах однієї країни, між регіонами, зумовлені соціально-економічними та культурними чинниками, порушують межі горизонтальної етнічної диференціації й посилюють тенденцію до біологічного й культурного змішання представників різних народів.

Дифузійонізм (від лат. *diffusio* – поширення, розтікання, розсіювання) – просторові характеристики етнічних спільнот, зазвичай культурних, та запозичення етнокультурних елементів однією етнічною спільнотою в іншій.

Дихотомія етнічна (від грец. *thikhotomia*; *thikhi* – надвоє, навпіл; *tomi* – поділ) – процес поділу однієї етнічної спільноти на дві, який відбувається у результаті політичної волі чи то насильницьких дій (наприклад, воєнних); часто-густо дихотомія здійснюється на культурній основі.

Діалог міжетнічний (від грец. *thia* – через та *logos* – слово) – організаційно структуроване безпосереднє або опосередковане спілкування окремих представників чи груп, члени яких є носіями різних етнічностей, з метою опанування інформацією, яка формує умови об'єктивного розуміння й сприйняття носія відмінних етнокультурницьких традицій, як і самих цих традицій.

Діаспора (від грец. *diaspora* – розсіювання) – перебування значної частини народу (етнічної спільноти) поза межами країни свого походження, або за межами ареалу розселення свого народу й утворили соціальні, культурні (часто й політичні) інститути (організації) для збереження, відтворення, функціонування та розвитку своєї спільноти як компонента етнонаціональної структури суспільства проживання.

Діаспора українська – поняття, яке охоплює різні категорії людей українського походження з різним ступенем зв'язків з історичною батьківщиною: українське населення на суміжних українських етнічних землях, які нині не входять до складу України; соціально-економічну еміграцію з України від початку XIX ст. до 60–70-х рр. XX ст, спрямовану на Схід переважно у межах території колишнього СРСР; соціально-економічну (заробітчанську) еміграцію з кінця XIX ст., переважно у західну півкулю; політичну еміграцію після 1917–1920 рр. та з кінця Другої світової війни; індивідуальних різного часу та з різних причин українських емігрантів; міграція, зумовлена повномасштабною російською агресією 2022 р. Через свої громадські організації українська діаспора впродовж усього свого існування у різних формах підтримує зв'язки зі своєю етнічною батьківщиною.

Діаспорні мережі – термін, який відтворює процеси, що відбуваються у діаспорному середовищі й акцентує увагу на динаміці соціальних, культурних, етнічних синхронних і діахронних зв'язків між членами діаспор. Розрізняють *діаспорні соціальні мережі*, *діаспорні етнічні мережі* й *діаспорні етнокультурні мережі*.

Діаспори глобальні – цим терміном визначається поширеність явища діаспор по усьому світі, їх присутність практично в усіх розвинених країнах сучасного світу.

Діаспорний соціум – структурована спільнота, яка складається із вихідців з іншої країни і перебуває в іноетнічному середовищі.

Довкілля (середовище) етнічне – концентрація на певній території людських спільнот з чітко вираженими етнічними маркерами.

Досвід етнічний – накопичена інформація про етнічну спільноту (її походження, історію, культуру), яка передається від покоління до покоління й певною мірою застосовується (у різних формах) у практиках поліетнічного суспільства.

"Дружба народів" – ідеологема, словосполучення, яке використовувалося радянською комуністичною пропагандою для демонстрації безконфліктного розвитку міжнаціональних відносин на теренах колишнього Радянського Союзу.

Дуалізм культурний (від лат. *dualis* – двоїстий) – стан, коли індивід сповідує дві культурницькі традиції й є носієм двох культур. Такий стан сьогодні дуже поширений, оскільки активізуються міграційні процеси й інтенсифікуються відносини між представниками різних етнічних спільнот.

Егоїзм етнічний (від лат. *ego* – я) – ціннісно-психологічні орієнтації особи на власні інтереси й потреби, які базуються на етнічному чинникові. На етнічному егоїзмові вибудовується етноцентризм, який, у свою чергу, посилює етнічний егоїзм.

Екзостереотип етнічний (від грец. *sterios* – твердий, об'ємний; *tipos* – відбиток) – сформовані впродовж тривалого часу й усталені образи індивідів, котрі не належать до "своєї" етнічної спільноти.

Екзофілія етнічна – позитивне сприйняття й ставлення носія певної культурницької традиції до культур інших етнічних спільнот.

Екзофобія етнічна – зверхнє сприйняття та ставлення носія певної культурницької традиції до культур інших етнічних спільнот.

Екзоцентризм етнічний – тип етнічного екзосприйняття, якому властиве відчуття підлеглості, сприйняття того, хто поділяє ті ж етнічні цінності не як рівного, а таким, що має переваги.

Еліта етнічна (від лат. *electus* – обраний, кращий) – представники етнічних спільнот у провідних верствах суспільства, які здійснюють керівництво в економічній, господарській, політичній, духовно-інтелектуальній та інших сферах суспільного життя, впливають на розвиток країни.

Еліта супернаціональна – наднаціональна еліта, яка взаємодіє між собою, незважаючи на адміністративні чи то державні кордони й може розглядатися як своєрідна спільнота.

Ендостереотип – стереотип, який складається представниками тієї чи тієї спільноти про самих себе.

Етикет етнічний (від франц. *etiquette* – манера поведінки) – набір правил, який склався історично на певній культурній базі і визначає поведінку членів тієї чи тієї етнічної спільноти.

Етикет національний – встановлений порядок, набір правил, які належать до конкретної людської спільноти, зазвичай нації. Національний етикет тісно пов'язаний з національними традиціями, обрядами, звичаями, є своєрідною формою суспільного контролю за поведінкою кожної людини у тих чи тих ситуаціях.

Етнаркія (гегемонічна етнодержавна) – етнічно плюралістична держава, у якій домінантною нацією є лише частина її населення.

Етнізація – процес набуття індивідом етнічних рис, маркерів, які дають підстави співвідносити його з тією чи тією етнічністю (етнічною спільнотою) у двох випадках: примушення (внаслідок колонізації, завоювання одних народів іншим) та доброї волі людини (скажімо, з метою просування по соціальній драбині та зайняття більш престижних ніш у суспільному житті країни проживання, або у результаті тривалого перебування в іноетнічному середовищі). Досить часто цей процес супроводжується втратою етнічності індивіда, пов'язаної з його походженням.

Етніцизм (від грец. *ethnos* – народ) – ідеологія, яка вибудовує систему заходів, спрямованих на захист, підтримку, збереження й розвиток тієї чи тієї етнічності (етнічної спільноти).

Етнізоване гетто – термін, який вживається в етнічних дослідженнях і означає місце проживання представників однієї й тієї ж етнічності з штучно створеними (в силу етнічної антипатії, расової ненависті, дискримінації за етнічними, расовим, культурними ознаками) обмеженими можливостями взаємодії з представниками іншої етнічної

спільноти. Етнічні гетто формуються трьома шляхами: *добровільний вибір* етнічної меншиною, передусім іммігрантами, місця поселення, дещо відокремленого від розміщення основної частини населення; *примусове (силове) виселення* меншин у спеціальні райони; *свідоме прагнення*, зазвичай заможних білих громадян, облаштуватися окремо від інших етнічних спільнот.

Етнічна ідентичність – співвіднесення себе з тією чи іншою етнічною спільнотою або якісними (етнокультурними) характеристиками, властивими для цієї спільноти.

Етнічна нація (етнонація) – нація, у якій системоутворюючу роль відіграють такі чинники, як спільні територія, мова, культура, етнічні маркери; вона є вищою формою етносу й для перспектив її існування важливими виступають етнічна самосвідомість та національна ідентичність.

Етнонаціональна політика (етнополітика) – сфера суспільно-політичних взаємин держави та етнічних спільнот, етнічних груп між собою. Головною метою етнополітики є регулювання міжетнічних відносин і досягнення національної консолідації у суспільстві. Сам термін "етнополітика" починає активно вживатися в науковій літературі в кінці 60-х – початку 70-х років XX ст. як своєрідна реакція на етнічний ренесанс, який охопив країни Європи та Америки. Особливої актуальності етнополітичні проблеми набувають в кінці 80-х – початку 90-х років XX ст., коли розпадаються могутні поліетнічні утворення – СРСР, Югославія, Чехословаччина. З'явилися нові державні утворення, а разом з тим і нові етнополітичні проблеми. Суб'єктами етнополітики є етноси, нації, етнічні (національні) меншини, корінні народи, політичні партії, національно-культурні товариства, етнічні лідери.

Етноцентрична ідентичність – ідентичність, яка концентрується на перевагах (практично абсолютних) своєї етнічної самобутності.

Етнічність (від грец. *ethnos* – народ, плем'я) – термін, який відтворює якісні характеристики людини або групи людей, пов'язані з їх етнічним походженням і які виявляються у побуті, культурі, поведінці, й в цілому, у ментальності, підтверджуючи це походження та вирізняючи їх з-поміж інших. Часто-густо термін вживається також для означення етнічної спільноти, мовної й культурної самобутності групи людей.

Етнік – етнічна одиниця принципово нового типу, яка виникає завдяки імміграційним процесам й утворює плюралістичні нації (Канада, США, Австралія). Останні містять у собі колективи етніків, або олюдей, що перебувають у межах певного типу етнічності.

Етність модерна – складно структурована етнічність, властива сучасному розвитку поліетнічних країн; її складність – результат міжетнічної взаємодії, а характерними її рисами є поліваріантність, багатоконфесійність, ситуативність, що пов'язано з етнічною строкатістю сучасних країн, котра, до речі, посилюється.

Етнічність моральна – етнічність, зміст якої не спрямований проти будь-якої іншої етнічності (носія тієї чи тієї етнічності) й елементи якої не провокують руйнівних, деструктивних дій.

Етнічність національна – етнічність, яка реально стала основою формування тієї чи тієї нації.

Етнічність політизована – агрегація (акцентування) зусиль тієї чи іншої етнічної спільноти на досягненні політичних цілей, наприклад, свого представництва в органах законодавчої чи то виконавчої влади.

Етнічність символічна – якісні характеристики людини або групи людей, пов'язані з їх етнічним походженням, що втратили або ж не набули функціональних властивостей етнічного маркеру у повсякденному житті, однак вони тією чи іншою мірою присутні у їх свідомості. Символічна етнічність характерна, передовсім, представникам другого і наступних поколінь етнічних спільнот, які мешкають в іноетнічному довіллі й поступово втрачають такі етнічні маркери, як мова, звичаї, традиції.

Етніцизм – соціальний рух етнічного відродження, який охоплює нечисленні й середні за кількісним складом етнічні групи, існуванню яких загрожують процеси асиміляції, акультурації і які займають у структурі держави чи домінуючої спільноти нерівноправну соціально-політичну позицію.

Етногенез (від грец. *ethnos* – плем'я, народ; *genesis* – народження) – процес формування етнічної спільноти (етносу) на базі різних етнічних елементів; *етногенез* – початковий етап етнічної історії. У результаті його завершення відбувається включення в етнос інших груп, що асимілюються, а також поділення і виокремлення нових етнічних груп. Розрізняють *активний, пасивний і вторинний етногенез*, а також *модуси етногенезу* – головні чинники формування етнічних спільнот: міграція, розселення, автохтонний розвиток та етнічна тяглість (безперервність).

Етнографічна ситуація – контекст, у якому функціонує етнічний феномен.

Етнодемографічні процеси – зміни кількісного, вікового, гендерного складу населення у середині етнічних спільнот.

Етноклас – сегмент національного утворення плюралістичного типу, що має імміграційне походження з яскраво вираженими класовими відмінностями.

Етнодержавознавство – напрям наукових досліджень і наукова дисципліна, яка вивчає нерозривний зв'язок між етнічними та державними чинниками в процесі державотворення. Предмет вивчення етнодержавотворення – етноси (нація, національні меншини, що впливають або мають потенційні можливості впливу на державотворчі процеси, в тому числі й міжнародні) та держава у взаємодії та взаємозв'язку, розвиток етнонаціональної сфери буття у контексті державотворення, досягнення етнонаціональної єдності як засад державотворення в поліетнічному суспільстві, взаємовідносини держави з титульною нацією та корінними народами і національними меншинами, проблеми суверенізації етносу, етноконфліктність у процесах державотворення.

Етніодіагностика (від грец. *ethnos* – народ; *diagnosis* – розпізнання) – загальна назва різних методів ідентифікації, контролю, перевірки функціонування, прогнозування стану об'єктів або явищ тієї чи тієї системи, корті мають етнічні маркери, наприклад, міжетнічний конфлікт.

Етнократизм (від грец. *ethnos* – народ; *krato* – тримаю) – система ідеологій та практик, за яких панівна (домінуюча) етнічна спільнота ущемлює права громадян іншого етнічного походження, прагнучи добитися етнічної чистоти суспільства.

Етнократія – домінування (панування) в органах влади й державного управління еліти однієї етнічної спільноти та реалізації інтересів цієї спільноти.

Етнологія (від грец. *ethnos* – народ; *logos* – наука) – наука, яка вивчає закономірності формування, розвитку, етносів й народів та їх специфічні характеристики; розкриває сутність етносу як особливого типу соціального явища людської спільноти, що склалася у результаті історичного розвитку; з'ясовує функції різних компонентів етносу; аналізує трансформацію одних типів етнічних спільнот у інші; відтворює шляхи формування й зміст етнонаціональної структури поліетнічного суспільства.

Етнологія політична – наука про взаємодію етнонаціональної та політичної сфер людського буття і, зокрема, про взаємовідносини етнонаціональних спільнот (етносів, націй та етнічних і національних груп) між собою та між ними і державою.

Етнонаціональна політика – цілеспрямована діяльність з регулюванням відносин між етносами, що виявляється у свідомому впливі державних і суспільних організацій на розвиток міжнаціональних та міжетнічних взаємин з метою їх нормалізації. Суб'єктами етнонаціональної політики виступають етноси, нації, етнічні (національні) меншини, корінні народи, політичні партії, національно-культурні товариства, етнічні лідери.

Етнонаціональна структура суспільства – сукупність етнічних спільнот (етнос, нація, етнічна меншина, національна меншина, новітні іммігрантські спільноти тощо), які перебувають у стійких й упорядкованих зв'язках між собою. Останні зумовлюються соціально-економічною природою суспільства, відносинами класів й інших соціальних

груп, системою розподілу праці, яка склалася на той чи той історичний період. Етнонаціональна структура – явище притаманне поліетнічним країнам, до котрих згідно з існуючими класифікаціями відносяться країни, у яких інші, ніж титульна, етнічні спільноти перевищують десять відсотків усього населення.

Етніонім (від грец. *ethnos* – народ; *onoma* – ім'я, назва) – назва етнічних спільнот; власне ім'я. Наприклад, українці, руські, естонці; терміни, які виникли у древні часи й несуть у собі великий пласт історико-культурної інформації. Етніоніми розділяють на: макроетніоніми – назва великих етнічних спільнот; вони, зазвичай, співпадають з назвами країн: болгари – Болгарія; греки – Греція; чехи – Чехія; мікроетніоніми – назва малочисельних етнічних спільнот.

Етнорегіональна структура країни – структура розселення етнічних спільнот на території певної поліетнічної країни. Зазвичай, на її території утворюються етнічні ареали з відчутною, або домінуючою присутністю однієї чи то кількох етнічних спільнот.

Етнологе – межі функціонування тієї чи іншої етнічності, простір реалізації етнічних характеристик людських спільнот.

Етнополітика (від грец. *polis* – держава) – система підходів і практичних дій держави щодо забезпечення розвитку етнонаціональної сфери. У поліетнічних державах, або державах з поліетнічним складом населення етнополітика, зазвичай, є автономним напрямом управлінської діяльності. Її конкретний зміст визначається багатьма факторами, зокрема особливостями етнонаціональної структури країни та реальним станом міжетнічних відносин.

Етнополітичний менеджмент (від англ. *management* – управління, керівництво, адміністрація) – система заходів, завдяки яким органи державного управління здійснюють регулювання процесами у сфері етнонаціонального розвитку та міжетнічними відносинами у поліетнічних країнах, яка передбачає формування умов, що забезпечують інтегративний, безконфліктний тип цього розвитку, вироблення механізмів упередження, подолання напружених ситуацій у міжетнічних відносинах тощо.

Етнорегіоналізм (від лат. *ethnos* – плем'я, народ; *regio* – країна, область) – ідеологія, яка акцентує увагу на регіональних особливостях формування етнічних спільнот, як також на тому, що саме регіон є тим осередком, де формуються етнічні спільноти. Лідери етнорегіоналізму в сучасних умовах акцентують увагу на можливостях самостійного існування регіонів й протиставляють інтереси регіону основній частині країни аж до відділення. Найбільш очевидно ідеологія етнорегіоналізму виявляється у таких рухах, як “французькі нові праві”, італійський регіональний рух “Північна Ліга”, рух басків в Іспанії та ін.

Етнос (від грец. *ethnos* – народ) – особливий вид спільноти людей, яка утворилася історично та є особливою формою їхнього колективного існування. Ця спільнота формується й розвивається об'єктивним історичним шляхом, не залежить від волі окремих людей, які до неї входять, і здатна до стійкого багатовікового існування шляхом самовідтворення. Основні якісні характеристики етносу – мова, специфічні елементи матеріальної та духовної культури (звичаї, обряди, норми поведінки), релігія, самосвідомість. Основними формами існування етносу, ідентифікованими на сьогоднішній день, є плем'я, народність, нація.

Етносимволізм (переніалізм) – концепція, згідно з котрою етнічна належність індивіда лежить в основі виникнення націоналізму, на якому базуються такі людські спільноти, як нація, етнос. Етнонаціональні спільноти виникали ще у доіндустріальну епоху з спільними елементами культури, історичною пам'яттю, міфами, символами, цінностями.

Етносоціальний організм – особливого типу етнічні спільноти, які мають відносну самостійність (територію, певні функції самоврядування й самоуправління), котрі забезпечують сприятливі умови для існування етносу та його відтворення.

Етносоціальному організму поряд з етнічною спільністю властива територіальна, економічна, соціальна, а у багатьох випадках і політична спільність.

Етнофілізм (від грец. *ethnos* – народ; *filia* – дружба, прихильне ставлення) – комплекс почуттів та уявлень, які визначаються належністю особи до певної етнічної спільноти й виявляються у діях, спрямованих на збереження та розвиток цієї спільноти.

Етнофобія (від грец. *ethnos* – народ; *phobos* – страх) – негативне сприйняття та ставлення особи до представників іншої етнічності, їх культури, традицій, звичаїв з підкресленням своєї переваги. Етнофобія стала фактором розвитку поліетнічних країн й з особливою силою вона виявляється під час загострення міжнаціональних відносин та соціально-економічних катаклізмів.

Етноцентризм (від грец. *ethnos* – група, плем'я, народ; латин. *centrum* – осередок, центр) – ідеологія, яка, розглядаючи довколишній світ з перспективи своєї власної культури, утверджує переконання про те, що своя раса чи то етнічна група є найважливішою і деякі або ж усі аспекти її культури – вищі за культуру інших груп; властивість індивіда, етнічних спільнот сприймати та оцінювати явища довколишнього світу через призму своєї етнічності. У цьому випадку етноцентризм є складовою частиною етнічної самосвідомості представника певної етнічної спільноти. Етноцентризм насамперед виявляється у протиставленні “ми – вони”. Найбільш поширеними формами етноцентризму є: *американоцентризм* (*американська винятковість*), *афроцентризм*, *євроцентризм*, *сіноцентризм*, *міфологема "русский мир"* та ін. Виокремлюють й *толерантний етноцентризм* – система поглядів представників певної етнічної спільноти на людське довкілля з точки зору своєї спільноти без акцентування її переваг над іншими, що може слугувати підґрунтям для безконфліктної взаємодії.

Етноцид (від грец. *ethnos* – народ; від лат. *caedo* – вбиваю) – дії (зазвичай, цілеспрямовані, керовані владними структурами), спрямовані на винищення тієї чи іншої етнічної спільноти, передусім, через руйнування національної ідентичності та витравлення етнічної самосвідомості. Це здійснюється через “асиміляцію посиленого тиску” (явище було властиве США наприкінці XIX ст.), насильницьку асиміляцію (властиве для політики у Радянському Союзі щодо інших народів – русифікація). Результатом етноциду є поява великої кількості людей з втраченою етнічною пам'яттю – манкуртів. Етноцид – різновид геноциду.

Європейська ідентичність – має місце тоді, коли особа ідентифікує себе з європейськими країнами, зазвичай, членами Європейського Союзу та країнами, які не входячи до ЄС, відіграють помітну роль у суспільнополітичних процесах на європейському континенті.

Європейська комісія по боротьбі з расизмом та нетерпимістю – колегіальний орган Ради Європи (заснований 1993 р.), який здійснює моніторинг виявів расизму, ксенофобії, антисемітизму та нетерпимості. Європейська комісія готує рекомендації по боротьбі й подоланню цих явищ у суспільному житті поліетнічних країн, а кожна країна – член Ради Європи – подає до комісії щорічну доповідь із зазначених питань. Україна як член Ради Європи також щорічно готує такі доповіді.

Європейська конференція організацій громадянського суспільства у сфері збереження культурної спадщини – постійно діюча конференція неурядових організацій європейських країн, які опікуються проблемами етнічної й культурної спадщини. Вона проходить у різних містах Європи; останні відбулися у Осло та Брюсселі.

Європейська соціальна хартія (від англ. *charter* – гарантія влади чи прав) – цей документ був прийнятий Радою Європи у 1961 р., доповнений у травні 1996 р. У Хартії йдеться, зокрема, про захист соціальних прав мігрантів та їх сімей (частина II, стаття 19) і про заборону дискримінації за расовими ознаками, а також за належністю до національних меншин.

Європейська хартія регіональних та міноритарних мов – акт, ухвалений Радою Європи у 1992 р. і який передбачає низку заходів, спрямованих на захист, збереження та

розвиток мов (недержавних, неофіційних, не діалектів), якими користується частина населення поліетнічного суспільства у регіонах, місцях компактного розселення представників тих чи тих етнічних спільнот й які не мають достатніх ресурсів для свого функціонування та їм загрожує зникнення. Право користуватися регіональною мовою, чи то міноритарною мовою у приватному житті є невід'ємним правом у відповідності з принципами, які зафіксовані у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, і відповідає духу Європейської конвенції про захист основних свобод і прав людини.

Європейський Союз (ЄС) – об'єднання 27 європейських країн, які діють як єдина політична та економічна одиниця. Європейська інтеграція, котра йшла впродовж другої половини ХХ ст. і логічно завершилася створенням у 1992 р. Європейського Союзу, мала на меті втілення цінностей миру та демократизацію всього європейського простору. ЄС не є державою, хоча має такі ознаки держав, як символ та єдина валюта. Європейський Союз діє через систему незалежних наднаціональних інституцій і спільно узгоджених рішень держав-членів. Найважливішими інституціями ЄС є: Європейська комісія, Рада Європейського Союзу, Європейська рада, Суд Європейського Союзу, Європейський центральний банк і Європейський парламент, який обирають кожні 5 років громадяни країн ЄС. Європейський Союз має постійні дипломатичні місії в усьому світі й офіційних представників в ООН, Світовій організації торгівлі (СОТ), «Великій сімці» й «Великій двадцятці». Через великий політичний і економічний глобальний вплив Європейський Союз розглядають однією з потенційних наддержав.

Європейські цінності – це сукупність та/або система аксіологічних максим, основних принципів розбудови сім'ї, суспільства та держави, політико-економічних, культурних, правових та інших норм, що об'єднує значиму більшість жителів Європи та становить основу їх ідентичності. Європейські цінності є не лише загальним абстрактним поняттям, а й мають конкретне практичне вираження у вигляді правових норм, закріплених у низці базових документів Ради Європи та Європейського Союзу. Фундаментальною основою європейських цінностей виступають права і свободи кожного індивіда та рівність усіх перед законом. Базові ціннісні основи ЄС знайшли своє відображення у документі «Хартія основних прав Європейського Союзу» (2009).

Європоцентризм – геополітична концепція, що обґрунтовує центральне становище у світовому розвитку «взірцевої» західноєвропейської культури. Претензії західноєвропейської цивілізації на інтегративну роль у світі започатковуються епохою великих географічних відкриттів. Проте «духовна перевага» європейської культури викликають дедалі більше заперечення у народів Азії й Африки

"Єдність у різноманітності" – варіант концепції культурного плюралізму, поширений у Канаді, згідно з яким ця поліетнічна країна, надаючи можливості розвитку культурам усіх етнічних спільнот, зберігає її цілісність та єдність. Ідеологія "єдності у різноманітності" поширена і у Європі. Згідно з нею, вважається, що етнокультурне розмаїття за вправного менеджменту може стати чинником інтегративного розвитку європейського континенту й індикатором демократичності.

Законодавче регулювання етнічних процесів – нормативно-правові акти, декларації, які стосуються етнічних спільнот, визначають передовсім їх права, можливості розвитку в поліетнічній державі, тим самим впливають на міжетнічні відносини та формування конкретної етнонаціональної ситуації у державі.

Згуртованість етнічна – стан внутрішньоетнічних відносин, який свідчить про високий рівень консолідації етнічної спільноти. Мобілізуючим чинником у цьому процесі є прагнення до етноцентризму, а його результатом – поляризація за парадигмою "свій – чужий" з превалюванням негативного ставлення до "чужих". Рівень етнічного згуртування зростає тоді, коли з'являється необхідність вирішення складної проблеми, що стосується життєдіяльності конкретної спільноти. Індикатором етнічної згуртованості є

частота внутрішньоетнічних контактів, ступінь впливу даної етнічності на інші спільноти, інтенсивність використання традицій, звичаїв у повсякденному житті. Надзвичайна концентрація уваги на перевагах своєї етнічності може стимулювати негативні тенденції у міжетнічній взаємодії.

Злагода етнічна – безконфліктне співіснування й взаємодія в усіх сферах суспільного життя представників різних етнічних спільнот у межах одного й того ж етнополітичного організму.

Змагальність етнічна – дії етнічних спільнот (зазвичай реалізуються через громадські організації), спрямовані на зайняття престижних ніш у суспільному житті й утвердження своєї етнічності як важливої дійової одиниці у ньому.

Змішані комісії з питань національних меншин – (зазвичай, у практиці двосторонніх відносин східноєвропейських держав) органи для обговорення проблем національних меншин та вироблення рекомендацій урядам щодо поліпшення їх політики у цьому питанні (наприклад, українсько-румунська комісія, українсько-словацька комісія, українсько-угорська комісія).

Зони (середовища) етноконтактні – території поселення представників різних етнічних спільнот, у межах яких реалізується міжетнічна взаємодія на індивідуальному та груповому рівнях. Зазвичай, це суміжні ареали компактного розміщення представників етнічних спільнот. Приклади таких етноконтактних зон в Україні знаходимо у Закарпатті, на Буковині, в Криму, в Одеській області тощо. Своєрідні етноконтактні зони формуються на українсько-угорському, українськорумунському, українсько-польському пограниччі. Етноконтактні зони склалися також у великих, зазвичай поліетнічних містах сучасного світу – Брюссель, Київ, Кельн, Нью-Йорк тощо; розірвані (розсіпані) зони – території, на яких сходяться межі двох чи більше етнічних батьківщин.

Ідентифікація етнічна (від лат. *identifico* – ототожнення) – психологічний процес ототожнення, когнітивне й емоційне уподібнення індивідом себе з іншою особою, групою, етнічною спільнотою. Це процес усвідомлення індивідом своєї належності до етнічної групи, котрий виявляється у власній концепції “Я” щодо стосунків з іншими. Він допомагає індивіду оволодівати різними видами соціальної діяльності, засвоювати і втілювати соціальні норми і моральні цінності. Витоки етнічної ідентифікації знаходяться у минулому на конкретному етапі етногенезу спільноти (історична доля свого народу, етнічні символи культури, традиції, звичаї, мова, релігія, територія тощо). А елементи етнічної ідентифікації включають у себе ступінь віднесення всіх процесів ототожнення суб’єкта зі своїм етносом.

Ідентифікація (від лат. *identifico* – ототожнювати) – процес встановлення тотожності невідомого об’єкта відомому на основі збігу ознак, опізнавання; емоційно-когнітивний процес неусвідомлюваного ототожнення суб’єктом себе з іншим суб’єктом, групою, зразком, що допомагає йому успішно опановувати види соціальної діяльності, засвоювати й перетворювати соціальні норми й цінності, посідати соціальні статуси й виконувати соціальні ролі.

Ідеологія етнічна (від грецьк. *ithologia* – вчення про ідеї) – організована сукупність ідей у формі філософських концепцій, поглядів, міфів, настанов, програмних документів стосовно трактування етнічного чинника у життєдіяльності людських спільнот; окреслення матриці дій політичних партій, держави у сфері етнонаціонального розвитку, зокрема й політики щодо етнічних компонентів етнонаціональної структури суспільства (титильної нації, етнонації, етнічних та національних меншин).

Ідея національна (від дав. грецьк. *itheia* – вид, форма) – концептуальне (концентроване) вираження національних інтересів, яке вибудовується на комплексі етнічних чинників, котрі формувалися впродовж тривалого періоду. Найбільш очевидним маркером національної ідеї є національна свідомість. Національна ідея визначає смисл існування будь-якого народу, етносу, нації.

Індиферентність етнічна (від англ. *indifferent* – байдужий) – характерна риса особи,

яка виявляється у байдужості до своєї етнічності та до можливостей її підтримки і розвитку.

Інстинкт етнічний (від лат. *instinctus* – спонукання, потяг до дій) – природжена реакція або елемент поведінки етнічно маркованої людини; фіксована форма дії етнофора, котра успадкована, й яка виникає у мозку людини. Етнічні маркери найбільш очевидно виявляються у таких інстинктах, як неприйняття (відраза), допитливість, самоприниження, самоствердження, ніжність, інстинкт продовження роду, харчовий інстинкт, інстинкт творення.

Інституція етнічна (від лат. *institutum* – встановлення, установа) – організаційна структура етнічної спільноти, яка забезпечує той чи інший аспект (саме етносутнісний) життєдіяльності спільноти (церква, етнічні організації, етнічна преса).

Інтеграція (від лат. *integrum* – ціле; *integratio* – відновлення) – соціальний, економічний та політичний процес, завдяки якому відмінні ідентичності різних груп до певної міри зберігаючись й сприймаючись іншими, впливають у головне русло суспільства.

Інтереси етнічні (від лат. *inter* – між, всередині; *esse* – бути) – зацікавленість певних владних кіл, лідерів етнічних рухів реалізувати перспективи розвитку своєї етнічної групи; баланс етнічних інтересів – узгодження шляхів та засобів реалізації інтересів етнічних спільнот, що часто-густо фіксується у відповідних документах, зокрема й у законодавчого та нормативно творчого характеру

Інтереси національні – інтереси етнічної спільноти (нації, національної меншини), які складаються із специфічних зв'язків та взаємовідносин між її членами, котрі зумовлені історичними й соціокультурними особливостями розвитку спільноти. Національні інтереси підтримуються й реалізуються завдяки цілеспрямованій орієнтації та діяльності осіб (членів спільноти), метою яких є підтримання та збереження життєдіяльності нації, національної меншини як особливої людської спільноти.

Інтеркультуралізм – філософія обмінів між культурними групами у межах одного суспільства.

Інтернаціоналізм (від лат. *inter* між та *natio* – народ) – ідеологія, політичний рух, який пропагує широке економічне та політичне співробітництво між націями та народами, обґрунтовує його переваги для усіх учасників. В основі інтернаціоналізму лежить боротьба за інтереси робітничого класу, а ідейними його засадами є ідеологеми марксизму-ленізму. Існують різні варіанти інтернаціоналізму: традиційні – пролетарський інтернаціоналізм, соціалістичний інтернаціоналізм; новітні – релігійний інтернаціоналізм, космополітичний інтернаціоналізм, фінансовий інтернаціоналізм, російський супернаціоналізм. Сучасні дослідники інтернаціоналізму пропонують розглядати інтернаціоналізм як конструкт, який практично не має відношення до реального життя, а є ідеологічним фантомом.

"Іншування" (від англ. *othering*) – термін, який вживається для відтворення процесу формування чуття відмінності від представників інших етнічних спільнот, певної окремішності. Нерідко цей процес супроводжується посиленою увагою до негативних рис інших, не собі подібних, а деколи надміру концентрується на них, тим самим посилюючи етноцентризм.

Катойконім (від грецьк. *kataikos* – житель; *pin* – назва) – назва мешканців певної місцини, співвіднесення себе з назвою місцевості помешкання (наприклад, Київ – киянин, Львів – львів'янин).

Карта етнолігвістична – етнічна карта, на якій відтворено територіальне розміщення лінгвістичних груп.

Картина світу етнічна – сукупність етнічного розмаїття сучасного світу, яке усвідомлюється індивідами й відображається у їх свідомості, ціннісних орієнтаціях та їх взаємодії з довколишнім світом. Концепція "картини світу" намагається побачити явища культури передусім зсередини і лише потім прийти до їх "зовнішнього" розуміння, тобто

використовується культурно-специфічний підхід, за допомогою якого індивід намагається зрозуміти явища довколишнього середовища.

Квієтизм етнічний (від лат. *quies* – спокій) – відсутність етнічної самосвідомості у представника тієї чи іншої етнічної спільноти (зазвичай, у таких випадках належність до спільноти визначається походженням особи).

Клас поліетнічний – соціальний клас (верства, прошарок населення), який складається із членів різних етнічних спільнот.

Коди етнокультури (від лат. *codex* – книга, звід законів) – це символи і системи значень культури чи субкультури, котрі властиві представникам тієї чи тієї етнічної спільноти. Розуміння значення етнокультурних кодів сприяє міжетнічній (міжкультурній) комунікації та взаємодії. І, навпаки, їх несприйняття чи нерозуміння стримує взаємодію й веде до ізоляції одних етнічних спільнот від інших.

Компоненти етнічні – це маркери етнічних спільнот, зокрема, націй; такими, за Фрідом Ріггсом, є мова, культура, ментальність, етнічна самосвідомість. Саме вони об'єднують сукупність людей у етнічну спільноту – націю, народ, національну меншину тощо.

Комунікація міжетнічна (від лат. *communico* – роблю спільним, повідомляю) – обмін матеріальними й духовними результатами діяльності людини між двома або більше етнічними спільнотами, який здійснюється у різних формах.

Консенсус етнічний (від лат. *concensus* – згода) – досягнення згоди, взаєморозуміння між двома, або більшою кількістю акторів зі спірного питання; узгодження позиції й дій різних етнічних спільнот щодо сприйняття одного й того ж явища й, відповідно, реакції на нього, що відтворюється у спільних заявах та організаційних заходах.

Консолідація етнічна (від лат. *consolidato* – зміцнення) – згуртування зусиль етнічної спільноти для розв'язання проблем її розвитку.

Контакти етнічні (від лат. *contactus* – доторкнення) – різноманітні форми зв'язків та взаємодії між представниками різних етнічних спільнот.

Контркультура – напрямок розвитку у будь-якій етнічній культурі, сукупність соціально-культурних установок, цінностей та орієнтацій, які суперечать тим тенденціям розвитку духовної сфери суспільства, що вже склалися.

Конфедерація – держава, яка складається із двох, або більше, етносоціальних організацій (чітко структурованих етнічних спільнот). Приклади конфедерацій: Канада, яка складається із англоканадського та франкоканадського етносоціальних організацій; Швейцарія, на території якої виокремлюються й на основі мовного чинника чітко структуруються чотири етноспільноти – німецькомовна, франкомовна, італомовна, ретороманськомовна.

Конфлікт етнічний – ситуація, яка виникає у результаті загострення стосунків, основним спонукальним чинником якого є етнічний чинник. Дослідники, використовуючи термін "етнічний конфлікт", концентрують увагу на внутрішніх (на відміну у випадку, коли йдеться про міжетнічний конфлікт) характеристиках етнічних явищ, корті можуть генерувати цей конфлікт, наприклад, негативні етнічні стереотипи у представників тих чи тих етнічних спільнот щодо інших етнофорів.

Конфлікт етнополітичний – суперечність інтересів етнічних спільнот та держави, на території якої вони проживають, й стосуються передовсім невдоволення етнічних спільнот своїм соціальнополітичним статусом та політикою держави стосовно них; зіткнення інтересів етнополітичних організацій (держав) щодо територій, які колись, можливо, населялися представниками етнічної спільноти, що нині становить титульну спільноту держави, яка висуває свої територіальні претензії до іншої держави, зазвичай сусідньої. Найпоширенішими причинами етнополітичного конфлікту є етнотериторіальні спори однієї етнічної спільноти з іншою.

Конфлікт етнотериторіальний – конфлікт, який пов'язаний зі змаганням етнічних спільнот за завоювання простору свого розміщення (наприклад, конфлікти, які виникають у процесі демаркації кордонів між державами, особливо під час розпаду поліетнічних країн й утворення нових держав (колишній СРСР, колишня Югославія). Етнотериторіальні конфлікти можуть набирати різні форми: від дипломатичних дискусій до військових зіткнень.

Конфлікт міжетнічний – специфічна ситуація у стосунках між етнічними спільнотами, її частинами або ж окремими представниками, змістом якої є змагання учасників цих стосунків за відповідні ніші у суспільному житті поліетнічної країни й у ході якого окреслюється протилежність інтересів та застосовуються будь-які засоби для реалізації цих інтересів та утвердження своєї етнічності в етнонаціональній структурі країни проживання. Структурними компонентами міжетнічного конфлікту є: *етнічне дистанціювання (етнокультурна дистанція); етнічна неприязнь; етнічна ворожість; етнічна напруга; етнічна конфронтація; етнічний антагонізм.*

Кордони етнічні (від франц. *cordon* – шнур) – межі, якими визначається просторове розміщення етнічних спільнотей (етносів, груп, субетносів).

Корінний народ – аборигенний народ, який веде племінний образ життєдіяльності; народ (етнос), що історично склався і проживає на конкретній території. У міжнародно-правових документах та практиках під корінним народом, або “споконвічними народами” розуміють лише етнічні меншини, які не мають імміграційного походження і проживали на своїх землях до приходу переселенців з інших районів.

Космополітизм (від грец. *kosmos* та *polites* – громадянин світу) – ідеологія, яка заперечує ідею національного підґрунтя для згуртування людських суспільств, національної культури, патріотизму та пропагує відмову від державного й національного суверенітету, національних інтересів та етнокультурницьких традицій. Космополітичні настрої зростають в епоху глобалізації.

Країна поліетнічна (країна з поліетнічним складом населення) – базовою ознакою такої країни є спільність проживання на її території двох і більше етносів або іншого роду етнічних спільнот. У сучасному світі типовою є ситуація, коли на території держав живуть представники різних етносів. Принаймні, у більшості країн є кількісно переважаючі групи населення зі своєю спільною історією та культурою та менші етнічні групи, кожна з яких має свої характерні особливості. Поліетнічність (багатоетнічність) притаманна майже усім країнам сучасного світу.

Креолізація (від лат. *creare* – створювати, плекати) – процес, під час якого етнічна спільнота, потрапляючи у нові для себе обставини (переселення, підкорення іншими людським спільнотами), практикує спосіб життя, що відмінний від нового довкілля та певною мірою відрізняється від його укладу, який вона вела на етнічній батьківщині. Креолізація – це також процес перебирання носіями однієї культури цінностей іншої культури.

Ксенофобія (від грец. *ksenos* – чужий та *phobos* – страх) – ціннісно-психологічна орієнтація особи, яка характеризується почуттям несприйняття, боязні, ворожості стосовно того, що цій особі невідоме або відрізняється від того, що ця особа сповідує. Різновидами ксенофобії є такі: перша спрямована на нових іммігрантів, біженців, вихідців із деяких етнічних спільнот, передусім тих, хто відрізняється кольором шкіри; друга – культурна ксенофобія, об'єктом якої є елементи “чужої” (іноетнічної, інонаціональної) культури.

Культура (від лат. *cultura* – обробіток, облагородження) – сукупність усіх видів перетворюючої діяльності людини та її результати; сукупність досягнень суспільства у сфері матеріального та духовного розвитку. Культура невід'ємна від людини та її творчої діяльності у всіх сферах буття і свідомості. Така діяльність людини як суб'єкта культури спрямована на творче перетворення дійсності і складається із процесів опредмечення (створення цінностей,

норм, знакових систем тощо) і розпредмечення (осягнення цінностей) культури та їх використання в ході практичної діяльності).

Культура етнічна – сукупність матеріальних і духовних цінностей, які вироблені тією чи тією етнічною спільнотою, система цінніснокультурницьких традицій, яка базується на етнічних маркерах, усвідомлюється представниками певних людських спільнот як атрибут їх життєдіяльності, що передбачає їх підтримку й розвиток. У сучасних умовах етнічну культуру розуміють як систему визначених стереотипів, норм поведінки представників етнічних спільнот; серед головних функцій етнічної культури – етноутворююча, етноадаптивна, етнозберігаюча, етнозахисна.

Культура міжетнічного спілкування – процес, який базується на минулому досвіді позитивної взаємодії і співробітництва етнічних спільнот, а також на тих традиціях, що сформувалися унаслідок накопичення досвіду взаємодії на сучасному етапі.

Культура національна – сукупність культурницьких елементів та цінностей, властивих тій чи тій нації, які одну націю відрізняють від іншої. Національна культура об'єднує людей, які живуть на великих просторах і не завжди пов'язаних між собою одним і тим же походженням. Оскільки сучасні нації складаються із різної кількості етнічних спільнот, то й національні культури – поліетнічні. Національними рисами культури вважаються ті, котрі виникають тоді, коли представники різних етнічних спільнот усвідомлюють належність до нації (великою мірою нації, яка має свою державність). І змістом національної культури виступає загальнонаціональна літературна мова, національні традиції, національні символи, котрі визнаються якщо не усіма громадянами держави, то, принаймні, їх більшістю.

Культурне розмаїття – наявність у культурному ландшафті країни, зазвичай поліетнічної, елементів культури різних народів, які практикуються у повсякденній життєдіяльності.

Культурним імпералізм (від лат. *imperare* – панувати) – практика просування, виокремлення, насадження в інше культурне середовище своєї культури, зазвичай більш сильної, витіснення менш знаних та менш бажаних культур. Культурний імпералізм здійснюється через активні дії акторів процесу просування своєї культури, через офіційну політику чи то внаслідок формування загальних негативних підходів та ставлення до культур, на котрі поширюється експансія бажаної культури. Світове домінування у сфері культури є чітко визначеною метою націй-держав чи корпорацій, які займаються експортом культури.

Лундські рекомендації про ефективну участь національних меншин у суспільно-політичному житті з пояснювальними примітками – документ, який відтворює шляхи та форми участі представників етнічних спільнот (національних меншин) у політичному, економічному, громадському житті країни проживання.

Людина етнічна (від лат. *homo ethnicus*) – особа, котрій притаманні чітко окреслені риси, маркери, які дають можливість співвідносити її з тією чи тією етнічною спільнотою, яка дбає про збереження і розвиток своєї етнічності.

Майноризація ("меншинізація") – термін, який увійшов в академічний дискурс й відтворює процес трансформації (у силу різних причин: асиміляції, зменшення кількісного складу етнічних спільнот тощо) великих етнічно маркованих спільнот із домінантних у меншинні, що, відповідно, веде до зміни їх статусу у парадигмі "домінантність – підлеглість".

"Малоросійськість" – комплекс меншовартості, периферійно-провінціальний синдром, носіям яких, зазвичай значна частина українців у Російській імперії, Радянському Союзі, за Миколою Костомаровим, властиві "мінливість, нестача ясної цілі, перервність руху, прагнення до створення і розкладання створеного – все, що неминуче впливало з переваги особистості над спільністю".

Маргінал етнічний (від англ. *margin* – мінімум, нижча межа) – індивід, котрий перебуває на межі контактів етнічностей, етнокультур й перебрав їх маркери, що виявляються залежно від ситуації, у якій перебуває етнічний маргінал.

Маргіналізація – процес, який: 1) зумовлює специфічний соціопсихологічний стан людини, повністю або до певної міри виключаючи її із соціальної, економічної, політичної та інших сфер життєдіяльності суспільства на основі расових, релігійних, етнічних, гендерних, культурних та інших ознак; 2) стимулює формування етнічного гібридного індивіда в результаті взаємодії представників двох і більше етнічних спільнот, особливо тих, що проживають в етноконтактних зонах. Одним із важливих складових моментів процесу маргіналізації є етнічна маргіналізація, котру пов'язують з кризою етнічної адаптації, сутність якої полягає у засвоєнні нового стилю й способу життя, носіями котрого є представники іншого етносу.

Маргінальність етнічна – одночасна етнокультурна належність до двох етнічних культур, що стимулює формування подвійної етнічної самосвідомості. Етнічна маргінальність виникає у висліді тривалого проживання у середовищі інших етнічних спільнот. Такий стан характерний передусім для нащадків етнічно змішаних шлюбів та представників етнічних спільнот, зазвичай меншин, котрі включені в іноетнічне середовище.

Маргінальний народ-етнос – геополітичний підтип етноісторичної спільноти та різновид меншинського народу змішаного етнопоходження, що сформувався/ще формується на міждержавному або міжетнічному прикордонні двох і більше, найчастіше, сусідніх країн або й усередині котроїсь з них.

Маркер етнічний (від нім. *markieren* – відмічати, ставити знак) – ознака, риса, характерна для особи чи то спільноти, пов'язана з їх походженням, що виокремлює особу або спільноту в етнічних мережах. Етнічними маркерами можуть бути мова, елементи культури, звичаї тощо. Етнічні мережі відграють важливу роль у згуртуванні етнічних спільнот.

Менеджмент етнічний (від англ. *manage* – управляти, керувати) – система управлінських заходів, завдяки яким регулюється розвиток етнічної спільноти й її взаємодія з довколишнім світом.

Менеджмент етнополітичний – складова системи державного менеджменту (управління), що здійснює контрольно-регулятивні функції держави у сфері міжетнічних відносин. В структурі етнополітичного менеджменту можна виділити такі рівні: *стратегічний* – рівень прийняття етнополітичних рішень (президент, парламент); *тактичний* – розробка конкретних методів, заходів, підходів та засобів впровадження прийнятих рішень (відповідні органи у структурі кабінету міністрів); *оперативний* – реалізація державної етнополітики у регіонах та відстеження результатів впровадження минулих рішень (регіональні підрозділи органів державного управління).

Менталітет етнічний (від лат. *mens, mentis* – те, що стосується розуму, інтелекту) – форма структурованого сприйняття довколишнього світу й реагування на нього конкретним індивідом, представником тієї чи тієї спільноти, за якими (сприйняття, реагування) великою мірою визначається його належність до визначеної етнічно маркованої спільноти.

Ментальність етнічна – форма духовно-культурного самовияву представників етнічних спільнот, яка засвідчує наявність у них етнодиференціюючих ознак. Останні коріняться в особливостях культурно-господарської діяльності, у психічному складі, поведінці, етнокультурних конструктах. Етнічна ментальність є важливою складовою етногенезу будь-якого народу, а її виявом – характерні особливості світосприйняття, моральні норми та цінності, настрої, форми взаємин.

Меншина етнічна (від лат. *minor* – молодший, менший) – (у людських спільнотах) група, яка вирізняється соціальними, культурними, релігійними, гендерними та іншими ознаками, складаючи у кількісному вимірі меншість у порівнянні з основною

структуруючою групою тієї чи іншої спільноти. Як сегмент (група) населення у суспільстві, етнічна меншина вирізняється спільним (дійсним або уявним) походженням, системою поглядів на довколишній світ та зразками поведінки, має відмінні від собі подібних культурні й фізичні характеристики. Етнічна меншина, як і етнос, може існувати і дисперсно, в її долі головну роль відіграють не етнополітичні, а етнокультурні цінності, які об'єднують вихідців одного й того ж етносу в інонаціональному середовищі.

Меншина етнокультурна – меншинна група населення, яка має своєрідні культурні характеристики, зміст котрих визначається етнічним походженням і які виявляються у процесі взаємодії з іншими.

Меншина етнонаціональна – термін, який використовується для означення меншинної групи населення, що має як суто етнічні, так і національні риси, зокрема, елементи політичної волі до формування власних управлінських структур й прагнення відігравати помітну роль у політичному житті країни проживання.

Меншина іммігрантська – меншина у поліетнічній країні, яка утворилася у висліді переселення частини населення з іншої країни на постійне місце проживання й яка такою оцінюється з погляду країни поселення.

Меншина національна – частина народу, яка мешкає відірвано від його основного масиву в інонаціональному середовищі, але представники якої відчувають з ним зв'язок через культуру, мову та деякі інші риси національної специфіки.

Мережі етнічні – існування етнічних утворень в одному просторі, що спонукає до формування у групі (принаймні, в її еліті) відчуття колективізму, усвідомлення спільного походження, культурної спорідненості.

Метафора етнічна (від грец. *metaphora* – перенесення) – спосіб розкриття сутності етнічного явища через слова та словосполучення, які схожі до звичних чи такі, що контрастують з тими, які найчастіше вживаються для характеристики цього явища.

Методологія політичної етнології – сукупність методів, теоретичних засад пізнання соціумо- і державотворчих ролей і місця народів-етносів у політичному житті суто багатлнародного суспільства/поліетнічної країни.

Мігранти (від лат. *migrare* – пересуватися, переміщатися) – особи, які переміщуються до іншої (нової) країни на різні терміни перебування у ній. Розрізняють такі групи мігрантів: *законні мігранти* – особи, які переселилися до іншої країни на підставі (не порушуючи) законів країни поселення; *нерегулярні (нелегальні) мігранти* – особи, які прибувають до іншої країни, обминаючи закони країни поселення; *кочівники (номади)* – особи, які мігрують з одного місця на інше й живуть в основному за рахунок великої рогатої худоби, інколи за рахунок мисливства або риболовлі; *поселені (поселенські) мігранти* – особи, які прибули до іншої країни у чітко визначене місце поселення; *таємні мігранти* – особи, які прибули до іншої країни, обминаючи закони країни поселення, й приховують своє іммігрантське походження; *транзитні мігранти* – особи, які прямують до певної країни й у силу тих чи тих обставин змушені на деякий час зупинитися у третій країні, а згодом перебираються до бажаного місця поселення.

Міграція – процес переселення, територіального переміщення населення, пов'язане зі зміною місця проживання з обов'язковим перетином адміністративних або державних кордонів. Вирізняють такі види міграції: *притмусова, вимушена, добровільна, внутрішня, екологічна, економічна міграція, еміграція, зворотна міграція (рееміграція), зовнішня (міжнародна) міграція, нелегальна (незаконна, нерегульована), тимчасова міграція, трудова міграція (маятникова, сезонна, довгострокова)* та ін.

Міжнародна робоча група мас-медіа проти расизму та ксенофобії – спільний проект Міжнародної федерації журналістів та Європейської федерації журналістів по подоланню виявів расизму у засобах масової інформації.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права – міжнародно-правовий документ у сфері міжнародного захисту прав людини, зокрема культурних, яка була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 1996 р.

Міжпоколінна трансляція етнічної інформації – передача до наступних поколінь етнічної спільноти різними способами (через усну й написану історію, енциклопедії, засоби масової інформації, Інтернет, художню літературу тощо) інформації про події, факти у життєдіяльності своєї спільноти.

Моделювання етнонаціонального розвитку – вибудовування системи передбачення змін у міжетнічних стосунках та їх впливу на загальну ситуацію у цих стосунках, а також формування відповідних умов для досягнення бажаного результату.

Монокультуралізм (від грец. *monos* – один та латин. *cultura* – культура) – концепція, що пропагує культурну однорідність суспільства як продуктивну ідею сучасного розвитку.

Монополія етнічна (від грец. *monos* – один; *poleo* – продаю) – етнічний атрибут, який маніфестується виключно однією етнічною спільнотою, котра проголошує ексклюзивне право власності на нього.

Мультиідентичність – наявність у особи стійких ознак (маркерів) кількох етнічностей.

Мультикультуралізм (полікультурність) (від лат. *multis* – множинний та *cultura* – культура) – відображення існування та взаємодії у суспільстві різних культур та субкультур упродовж історії. Ідеологія, яка орієнтує на рівноправне потрактування усіх культур, котрі існують у суспільстві; багато європейських держав ідеологію мультикультуралізму поклали в основу політики культурного плюралізму, що у багатьох поліетнічних країнах стає частиною державної політики у сфері етнонаціонального розвитку. У рамках такої політики формується спеціальний напрямок – менеджмент культурного розмаїття.

Народ (від грец. *ethnos*) – цим терміном означають: 1) сукупність людей, яким притаманні однакові характеристики (наприклад, територія, мова, культура, історичне минуле); 2) усе населення тієї чи іншої країни; 3) групу людей, об'єднаних однаковою діяльністю чи інтересами на визначений, зазвичай, короткий час. Народ – складне етносоціологічне та політико-правове поняття, яке має низку тлумачень: політико-правове: все населення (спільність громадян) певної країни як державно-правового утворення, іноді ототожнюється із політичною (громадянською) нацією (скажімо, "український народ", "американський народ"); соціальне: сукупність нижчих прошарків суспільства в контексті соціального конфлікту; етнічне: як аналог етносу у публіцистиці та політичній риториці ("український народ", "угорський народ"), або історичних дослідженнях не етнологічного спрямування ("велике переселення народів", "опір болгарського народу турецьким завойовникам"); *корінний народ* – аборигенний народ, який веде племінний образ життєдіяльності; народ (етнос), що історично склався і проживає на конкретній території. У міжнародноправових документах та практиках під корінними народами, або "споконвічними народами" розуміють лише етнічні спільноти, які не мають імміграційного походження і проживали на своїх землях до приходу переселенців з інших районів.

Націоналізм (від франц. *nationalisme*) – ідеологія, психологія і соціальна практика; світогляд і політика підпорядкування одних націй (національностей) іншим. Ґрунтується на національній винятковості і перевагах однієї нації і національності над іншими, веде до розпалювання національної ворожнечі, недовіри і конфліктам. Набуває особливої небезпеки у багатонаціональних державах і є однією з головних загроз національній безпеці і міжнародній стабільності. Націоналізм розвивається у контексті конкретних історичних умов і має свої особливості у кожній країні.

Націоналізм і глобалізація – на політичному рівні глобалізацію супроводжує поживлення націоналістичних тенденцій. Кожній країні доводиться шукати форми поєднання націоналізму, регіоналізму й економічного глобалізму (наприклад, Польща, Чехія, країни Балтії продемонстрували успішну європейську і міжнародну інтеграцію з утвердженням національної ідентичності).

Національна ідентичність – усвідомлення своєї належності до тієї чи іншої нації (політичної, нації-держави).

Національність – термін, похідний від слова “нація”, який найчастіше вживається у трьох значеннях: 1) для означення належності особи до певної етнічної спільноти (у даному випадку нації); 2) для означення сукупності різних форм соціально-етнічних спільнот (скажімо, коли говорять, що в Україні проживають представники майже 130 національностей, то йдеться і про українську етнацію, і про структуровані національні, етнічні меншини, і про нечисельні етнічні групи); 3) для відтворення стосунків між особою та державою її походження, характерною особливістю яких є те, що держава походження певною мірою перебирає на себе захист людини, що фіксується у різного роду актах й у функціонуванні таких органів як змішані міжурядові комісії із захисту прав національних меншин (для української практики – наприклад, змішана міжурядова українсько-угорська комісія, така ж українсько-словацька тощо); периферійна національність – етнічна спільнота, яка є політично підлеглою іншій спільноті у межах більшого співтовариства.

Народність – людська спільнота, яка склалася історично на основі змішання племен у період розкладу первіснообщинного ладу й має свою мову, територію, має певні спільні елементи культури, початки економічних зв'язків та спільної господарської діяльності. Формування народності починається з консолідацією племінних союзів. Найпершими народностями були давньоєгипетська, давньоеллінська; пізнішими народностями стали давньоруська, польська, французька тощо, ті, що склалися у період феодалізму. Народності були перехідними етносоціальними спільнотами між племенами та націями.

Нація (від лат. – *natio*) означає історичну спільність людей, яка характеризується певними маркерами, серед котрих – назва, територія, мова. Оскільки сам термін в латинській мові має різні значення, то й інтерпретації поняття “нація” – неоднозначні. Аналіз спроб подати визначення цього явища засвідчує, що їх автори великою мірою виходили (що цілком закономірно) із етимології самого слова. Найбільш поширені його значення такі: народжений (від народження), рід, плем'я, народ.

Нація-держава – соціальне утворення на етнокультурницьких засадах тієї чи іншої людської спільноти, яке офіційно конституювалося у державу.

Недовіра міжетнічна – підозра до дій представників однієї етнічної спільноти до дій іншої; зазвичай виникає у міжетнічній взаємодії у стані відносин “домінантність – підлеглість”.

Нейтивізм (від англ. *native* – рідний, притаманний тільки певній особі, спільноті) – ідеологія, яка просуває інтереси певної спільноти на території її проживання й виступає проти іммігрантів чи специфічних етнічних спільнот, які розглядаються як ворожі чи чужі місцевій культурі й такі, що не можуть бути асимільовані.

Ненависть етнічна (ворожнеча) – неприйняття, негативне, упереджене ставлення й такого ж плану дії до представників тієї чи іншої спільноти, які базуються на етнічних ознаках.

Нечисельні народи – невеликі за кількістю етноси (менше 50 тисяч осіб), які не мають вагомого потенціалу свого зростання.

Нігілізм етнічний (від лат. *nihil* – ніщо) – заперечення будь-якої етнічності, крім своєї власної, та її значення як для окремої особи, так і для людської спільноти загалом. Це явище властиве крайньо радикальним націоналістичним рухам.

Образ світу етнічний – сприйняття та відтворення представниками того чи іншого етносу елементів (частини) довколишнього світу або найбільш загальних уявлень про цей світ; відтворення у масовій свідомості представників певного етносу найбільш загальних уявлень про довколишній світ і соціальну дійсність, усвідомлення своєї ролі у взаємовідносинах з іншими народами. Етнічний образ світу стає основою, підґрунтям етнічної картини світу, яка фактично є невербалізованим, імпліцитним вираженням

розуміння членами кожного суспільства, зокрема й етнічної спільноти, “правил життя”, що диктуються їм соціальними, природними та “надприродними” силами.

Ойкумена етнічна – частина суші, території, яка населена представниками тієї чи тієї етнічної спільноти, котрі у межах поселення пов’язані спільною життєдіяльністю.

Омбудсмен етнічний (від швед. *ombudsman* – представник) – посадова особа, на яку покладені функції контролю за дотримання прав та інтересів представників етнічних спільнот (етнічних меншин).

Організація етнічна (від грец. *organon* – інструмент) – добровільне неурядове об’єднання громадян того чи іншого етнічного походження, що формується на приватній основі й передбачає їх об’єднання з метою збереження етнокультурної спадщини, підтримки й розвою своєї етнічності через обмін етнічною інформацією, здійснення різноманітних етнокультурних заходів й участь у них осіб одного й того ж етнічного походження, а також осіб, які поділяють цінності цієї етнічної спільноти.

Організація з безпеки і співробітництва в Європі – міжнародна регіональна організація (утворена у серпні 1975 р.), яка зокрема опікується й питаннями національних меншин. З цією метою утворена така інституція, як Верховний Комісар ОБСЄ у справах національних меншин.

Освіта міжкультурна – освітні заходи, які передбачають ознайомлення представників різних етнічних спільнот з культурами одне одного, виховання можливостей сприйняття відмінних культур та формування до них толерантного ставлення. Поширена у поліетнічних країнах Європи та Північної Америки, останнім часом вибудовується і в Україні.

Освіта мультикультурна (багатокультурна) – система заходів, спрямованих на підтримку й поширення культурного плюралізму, утвердження необхідності та потреб формування окремого простору, у рамках якого групи можуть розвивати їх власну культуру, і у цьому зв’язку наголошення на важливості навчання мовами меншин, вивчення їх культури та історії, за можливістю, в окремому довідку.

Ословські рекомендації щодо мовних прав національних меншин і пояснювальна записка (1998) – документ, розроблений Фондом міжетнічних відносин, у якому пояснюється зміст мовних прав національних меншин та їх застосування у різних ситуаціях й який певною мірою складає основу для розробки державної політики та законів у частині, що стосується мови.

Панамериканізм – ідеологія, яка пропагує ідею історичної, економічної, культурної спільності народів та країн Північної й Південної Америки.

Панідіанізм – ідеологія, яка прагне об’єднати індіанців, зазвичай Американського континенту, на основі їх культурницьких та звичаєвих традицій.

Панісламізм – ідеологія, яка обстоює ідею єдності мусульман усього світу й необхідності їх концентрації на одній території, у межах одного етнополітичного організму.

Панславізм – ідеологія, яка пропагує ідею єдності й переваг над іншими слов’ян й більш тісної їх взаємодії у всьому світі.

Парохолізм етнічний – обмеженість інтересів етнічних спільнот, індивідів, лідерів етнічних рухів (організацій), пов’язаних зі здобуттям відповідного статусу у суспільстві проживання; ворожість щодо людей не своєї етнічної групи.

Партикуляризм етнічний (від лат. *particularis* – частковий) – процес обособлення етнічних спільнот у поліетнічному суспільстві й вибудовування своїх власних структур й відносин, які забезпечують їх відносно незалежне існування.

Патріотизм (від грец. *patris* – батьківщина) – моральний та політичний принцип, соціальне почуття, виявом якого є любов до батьківщини й готовність підкорити свої особисті інтереси її інтересам; етнічний патріотизм – лояльне, віддане ставлення до своєї етнічної спільноти (етнічності) й здійснення дій, спрямованих на її підтримку й розвиток. Етнічний патріотизм виявляється на кожному рівні етнічної ієрархії: *суперетнічний*

патріотизм – це рівень сепаретносів, мегаетносів, етнічних систем; *етнічний патріотизм* – рівень етносів; *субетнічний патріотизм* – рівень субетносів.

Переміщені особи – особи, які примусово вивезені з місць постійного місця проживання.

Питання національне – сукупність політичних, економічних, правових, ідеологічних та інших проблем, які виникають у ході взаємодії між етнічними спільнотами, що проживають у межах одного етнополітичного організму.

Плем'я – невелика за чисельністю людська спільнота (сукупність родів), яка сформувалася на основі родинності по крові й спільної території – наприклад, племена на території, на якій утворилася Київська Русь, індіанські племена у Сполучених Штатах Америки.

Плюралізм (від лат. *pluralis* – множинний) – цим терміном користуються для того, щоб відтворити різноманітність поглядів, позицій, явищ, структур, речей; корпоративний плюралізм – плюралізм (зокрема етнічний), який допускається у межах великих об'єднань, однак регулюється регламентом їх діяльності; культурний (етнокультурний) плюралізм – ситуація, коли малочисельним групам у рамках етнополітичного організму створені умови для розвитку своїх культур.

Поліетнічний конституційний лад – устрій, який будується на плюралістичній політиці, закріпленій у правових документах, що визнає автономні статуси етнічних спільнот у поліетнічному суспільстві.

Полікультурність – відображення співіснування різноманітних культур та субкультур, які перебувають у постійній взаємодії.

Політизація етнічності – термін, який використовується переважно для характеристики ситуацій, коли національні меншини через свої громадські організації або лідерів висувають певні політичні вимоги щодо владних структур, інтенсифікують (у межах своєї етнічної спільноти й поза нею, але експлуатуючи етнічний чинник) пошуки впливу на ухвалення політичних рішень, особливо, у сфері етнонаціонального розвитку тощо. Процеси політизації етнічності особливо інтенсифікуються під час загострення проблем етнонаціонального розвитку, у ході етнополітичного і етнокультурного відродження.

Політикум етнічний (етнополітикум) – сукупність політичних діячів, вихідців із тієї чи тієї етнічної спільноти, яким властиві чітко виражені етнічні характеристики й котрі претендують на презентацію її інтересів в усіх сферах суспільної життєдіяльності, передусім, у політичній.

Поляризація етнічна (від франц. *polarisation* – перше джерело; від грец. *polos* – вісь, полюс) – процес ескалації напруги між етнічними спільнотами, у результаті чого виникають окремі групи чи спільноти як у територіально-географічному, так і у психологічному плані; зазвичай цей процес спричиняють економічні фактори (змагання за зайняття більш високого соціально-економічного статусу у суспільстві).

Походження етнічне – належність до певної етнічної спільноти за народженням. Етнічне походження виступає важливим етнічним маркером особи. Воно не набувається, а встановлюється за народженням, тому, на відміну від інших етнічних маркерів, не втрачається. Щоправда, за певних умов носії цього маркера можуть відмовлятися від нього, або приховувати його. В умовах етнічного ренесансу етнічне походження ставало базовою ознакою, яка давала можливість маніфестувати свою належність до тієї чи тієї етнічної спільноти.

Почуття етнічні – емоційне ставлення індивідів до своєї етнічності, до своєї культури, історичного минулого своєї етнічної спільноти.

Практики етнічні (від грец. *praxis* – дія, вчинок) – дії та вчинки, спрямовані на підтримку й просування інтересів етнічної організації (етнічної спільноти) без застосування насильницьких методів.

Прикордоння етнічне – територія поблизу кордонів (як мінімум двох держав; зазвичай до ста кілометрів), на якій проживають носії різних етнічностей, або ж представники одного і того ж етносу по обидва боки кордону, що перебувають у постійній взаємодії. Прикладами етнічного пограниччя є українсько-угорське, українсько-польське, українсько-словацьке пограниччя тощо. На етнічному пограниччі у результаті міжетнічної взаємодії формуються специфічні ідентичності, які у літературі називають пограничними ідентичностями. Етнофори пограниччя є часто носіями двох, трьох, а іноді й більшої кількості ідентичностей.

Примирення етнічне – встановлення безконфліктних відносин між етнічними спільнотами, які в силу різних обставин певний час перебували у стані ворожнечі.

Примордіалізм – система теоретико-концептуальних підходів у трактуванні таких явищ, як нація, націоналізм, етнос, що базується на твердженні про історичну (природну) даність властивих для етносів та націй характерних рис, які визначають їх сутність.

Проблеми етнічні (від грец. *provlima* – те, що потребує свого вирішення) – проблеми, що виникають у суспільстві, яке не забезпечує права етнічних спільнот, зокрема їх етнокультурного розвитку, або ж етнічні спільноти, які зазвичай через своїх лідерів, висувають перед суспільством такі запити, які воно не спроможне задовольнити.

Простір етнічний – окреслені географічні межі території, на якій розміщена та чи інша етнічна спільнота (етнічна група, етнікос, етнос).

Простір етнокультурний – територія, сфера взаємодії культур різних етносів, які, зазвичай, проживають у межах одного етнополітичного організму.

Простір етнорелігійний – територія, на якій існують різні релігії, пов'язані з тими чи тими етнічними спільнотами.

Протективізм етнічний – етнічна ідеологія, яка стверджує, що кожна етнічна спільнота має право захищати свої права, котрі їй були надані, або завойовані нею у попередні періоди її існування.

Протекціонізм етнічний (від франц. *protectionnisme*; від лат. *protecto* – захист, опіка) – просування владними акторами, вихідцями із тієї чи тієї етнічної спільноти, інтересів своєї етнічної спільноти, зокрема, і за рахунок інших спільнот. Це явище достатньо очевидно виявляється в умовах етнополітичного, етнокультурного відродження, коли активізується діяльність етнічних організацій й посилюється змагання між етнічними спільнотами за престижний статус у суспільному розвитку поліетнічної країни.

Протест етнічний (від лат. *protest*) – етнічні практики, які підтримують, стимулюють зусилля етнічних організацій (етнічних спільнот у цілому) добиватися нових прав.

Просторово-територіальна ідентичність – співвіднесення себе з конкретною місциною проживання (локальна), регіоном (регіональна), країною (геополітична), континентом (континентальна), з усім світом (ідентифікація себе як громадянина світу).

Протоетнос – первинна стадія розвитку етносу (його зародження).

Процеси етнічні (від лат. *processus* – рух вперед) – зміни різних компонентів етносу, окремих елементів духовної та матеріальної культури (насамперед мови), самосвідомості, які відбуваються у ході історичного розвитку; будь-які процеси, що мають стосунок до етнічності, або ж етнічно марковані. Virізняють такі етнічні процеси: *етнізація*, *деетнізація*, *етнічна асиміляція*, *етнічна гомогенізація*, *етнічна дивергенція*, *етнічна дисперсизація*, *етнічна ідентифікація*, *етнічна диференціація*, *етнічна консолідація*, *етнічна інтеграція*, *міжетнічна інтеграція*, *етнічна парціпація*, *етнічна сепарація* та інші.

Рада Європи – заснована 1949 р. європейська організація з метою налагодження міждержавного й міжпарламентського співробітництва, базується на засадах плюралістичної демократії, поваги прав людини та верховенства закону.

Радикалізм етнічний (від лат. *radix* – корінь; *ethnos* – народ) – крайня, беззастережна відданість поглядам, ідеям своєї етнічної спільноти, яка стимулює рішучі дії щодо захисту своїх прав і просування інтересів своєї етнічної спільноти.

Рамкова конвенція про захист прав національних меншин (1995) – офіційний юридичний документ Ради Європи, присвячений питанням захисту прав національних меншин. Положення Рамкової конвенції базуються на Віденській декларації глав держав та урядів країн-членів Ради Європи, Європейській конвенції про захист прав та основних свобод людини, а також інших документах ООН, ОБСЄ, зокрема, Копенгагенському документі (1990 р.), у яких містяться зобов'язання держав стосовно дотримання прав національних меншин.

Расизм – ідеологія, яка пропонує ієрархію груп, що базується на расових характеристиках, котрі легітимізують виключення та дискримінацію щодо расових груп як неповноцінних. Расизм пропагує перевагу однієї раси над іншою

Регіоналізм (від лат. *regio* – країна, область) – концепція, яка обґрунтовує формування нового рівня територіальної організації держави, що передбачає досить широку самостійність регіональних інститутів у вирішенні питань суспільного розвитку, зокрема етнонаціонального.

Регіон етнічний (етнорегіон) – місцевість, частина території країни, яка населена переважно або досить відчутно представниками тієї чи тієї етнічної спільноти, можливо, кількох таких спільнот; етнічний чинник у такій місцевості відчутно впливає на специфіку її розвитку.

Резервація (від лат. *reservo* – зберігаю, а пізніше від англ. *reservation* – наперед визначена незаселена територія) – термін, який вживається у двох значеннях: 1) територія-заповідник для збереження від вимирання та асиміляції корінних народів, збереження самобутності їх етносів, мови, культурницьких традицій, звичаїв, обрядовості; 2) територія, яка відводиться для насильницького поселення корінних мешканців країни, або ж інших груп населення.

Релігійна ідентичність – співвіднесення себе з тією чи іншою релігією й сповідання тієї чи іншої віри.

Ренесанс етнополітичний (франц. *renaissance*; італ. *renascimento* – відродження) – процес відновлення, зміцнення й розвою етнічності людської спільноти, яка претендує на вагомі ролі у політичному й соціальному житті суспільства, а у випадку з титульними спільнотами – на створення (якщо вона відсутня) своєї державності.

Репатріант (від лат. *repatriare* – повернення на батьківщину) – особа, яка після певного часу перебування за межами країни громадянства, постійного проживання чи походження повертається до неї. В Україні репатріантами є частини кримських татар, вірменів, болгар, поодинокі українці, котрі після отримання Україною незалежності повернулися на свою батьківщину.

Ритуал етнічний (від лат. *ritualis* – обрядовий) – сукупність звичаєвих дій, які у символічній формі відтворюють зв'язок індивіда, етнічних спільнот з найбільш вагомими для них явищами, цінностями, докільям, зазвичай, усталеними й такими, що мають давні традиції, укорінені у древній історії етнічних спільнот (племен, етносів, субетносів тощо).

Рівність етнічна – однакові можливості доступу до соціальних, культурних надбань суспільства проживання, соціальної мобільності, участі представників різних етнічних спільнот у прийнятті рішень.

«Різноманітність у єдності» – варіант концепції культурного плюралізму розвитку поліетнічного (полікультурного) суспільства, згідно з якою розмаїття етнічностей та культур не заважає зміцнювати єдність суспільства й вибудовувати безконфліктні міжетнічні відносини. Поширена у Канаді та деяких поліетнічних країнах Європи.

Розвиток етнокультурний – процес, який спонукає формування нових кількісних й якісних характеристик (елементів) самобутньої культури етнічних спільнот.

Розвиток етносоціальний – зміни, які відбуваються у середині людської спільноти (передусім у їх соціальних аспектах) під значним впливом етнічних чинників, що веде до трансформації спільноти.

Розмаїття етнічне – наявність у рамках одного етнополітичного організму або структурованої людської спільноти з окресленими географічним межами груп населення чи окремих осіб, які є носіями різних етнічностей.

«Русифікація» – процес опанування російською мовою (російською ідеологією) носіями інших мов (культур) під тиском цілеспрямованої політики витіснення їхніх мов (культур) й зміцнення російської мови (російської ідеології).

Рухи етнічні – рухи, метою яких є завоювання престижних ніш у суспільному житті країни проживання для етнічних спільнот й учасниками яких є вихідці з тих чи тих спільнот.

Самоідентифікація етнічна – свідомий акт етнічного самовизначення людини, процес ототожнення, уподібнення себе особою з певною етнічною спільнотою.

Самоназва етнічна – термін, яким називає себе та чи та етнічна спільнота.

Самосвідомість етнічна – усвідомлення індивідом належним себе до певної етнічної спільноти та своєї відмінності й спорідненості у процесі порівнянні себе з іншими етнічними спільнотами. Етнічна самосвідомість формується на основі засвоєння елементів культури, звичаїв, традицій, котрі є якісними характеристиками етнічних спільнот; вона складає основу їх формування й великою мірою нею визначається рівень стійкості тієї чи тієї етнічної спільноти. Головними ознаками етнічної самосвідомості є усвідомлення спільного етнічного походження, спільних етнопсихологічних рис, спільності етнічної культури. Етнічна самосвідомість є одним із основних критеріїв виокремлення тієї чи тієї етнічної спільноти у поліетнічному суспільстві.

Свідомість національна – свідомість, яка відтворює сукупність економічних, соціальних, політичних, моральних, естетичних, релігійних тощо поглядів, уявлень, котрі характеризують рівень розвитку нації. Національна свідомість формується на основі багатьох факторів, пов'язаних зі специфікою етнокультурного розвитку етнічної спільноти, яка має свою державність. Структурована національна свідомість сприяє згуртуванню етнічної спільноти (нації).

Сегментація етнічна (від лат. *segmentum* – частина) – фрагментарне розміщення невеликих етнічних спільнот або їх частин у поселенському контексті того чи того етнополітичного організму. Приклади етнічної сегментації дає поселенська структура деяких етнічних спільнот України, передовсім розселених компактно (скажімо, угорці на Закарпатті, румуни на Буковині).

Сегментарна ідентичність (від лат. *segmentum* – відрізок, смуга) – перебрана ідентичність певної кількості осіб, які перебувають в іноетнічному довіллі, зберігаючи риси ідентичності своєї етнічної спільноти під час перебування у країні народження та прибраної ідентичності у країні тимчасового проживання перед прибуттям до країни проживання на даний час.

Сегрегація (від лат. *stgregatio* – відділення) – процес встановлення законом чи звичаєм окремих освітніх інституцій, окремих можливостей для організації культурного дозвілля та відпочинку, а, за можливості, навіть створення окремих робочих місць для людей, котрі, зазвичай, пов'язуються з расою, належністю до каст чи етнічністю. Розрізняють сегрегацію де-юре і де-факто та адміністративну сегрегацію.

Сепаратизм (франц. *separatisme* від лат. *separatus* – окремий) – рух, який виходить із принципу самовизначення народів і стверджує, що суверенітет на певній території стає легітимним лише тоді, коли він спирається на консенсус людей, котрі проживають на цій території. Зазвичай, сепаратисти розглядають державу як інституцію (форму) національної самоорганізації, у якій етнічна гомогенність й культурний консенсус складають ідеологічну основу для політичного й територіального відділення частини держави та утворення нового етнополітичного організму (держави).

Середовище етнічне – сукупність етнічних компонентів, природних і соціально-побутових умов, які, з одного боку, впливають на етнізацією людини, а, з другого, є її маркерами.

Символіка етнічна (сукупність символів) – речові, графічні, звукові умовні знаки або умовні дії, пов'язані з походженням людини чи явища, що відтворюють їх етнічну сутність; а у випадку з людиною, ще й нагадують про її етнічне минуле та етнічне довкілля. Етнічні символи виконують функцію закріплення стереотипізованих уявлень про довколишній світ з акцентуацією на його етнічних рисах.

Символічна ідентичність (від грец. *simvulio* – знак) – ідентичність, що базується на знаках й кодах, переважно культурницького плану, за якими індивіда можна віднести то тієї чи іншої етнічної спільноти.

Системи поліетнічні (від грец. *sistema* – зібраний разом) – системи, у яких етнічні спільноти займають визначені ніші чи сектори ділової активності (одні й ті ж, або різні), розвивають одну й ту ж ділову активність (щоправда, на чітко визначених територіях), або ж можуть займати різні ніші, котрі доповнюють основні ніші ділової активності.

Солідарність міжетнічна (від лат. *solidus* – справжній, міцний) – спільні дії представників різних етнічних спільнот з метою досягнення певних цілей, які стосуються усіх учасників цих дій, або ж підтримка дій представників однієї етнічної спільноти вихідцями із інших спільнот, зазвичай спрямованих проти політики владних структур.

Співіснування міжетнічне – наявність у межах одного географічного простору представників різних етнічних спільнот, які можуть вступати у контакти, спілкування, не породжуючи конфліктних ситуацій.

Співробітництво етнічне – пристосування до нового етнічного середовища й взаємодія з ним, у процесі яких етнічність не виступає детермінантним чинником

Спільнота етнічна – сукупність людей, об'єднавчим моментом для котрих є, насамперед, їх однакове етнічне походження та подібні етнокультурні практики. Поняття етнічна спільнота охоплює етнічні групи вищого рівня етносоціальної ієрархії – субетноси та етноси, вищі етнічні спільноти (наприклад, мовні спільноти, суперетноси). Виділяють шість основних атрибутів етнічної спільноти: групова власна назва, міф про спільних предків; спільна історична пам'ять; один або більше елементів відрізняючої спільної культури; зв'язок з конкретним рідним краєм; чуття солідарності у значної частини населення. В процесі історичного розвитку етнічні спільноти змінюються в етнокультурному та етносоціальному вимірах, проте залишаються здатними до тривалого збереження своїх конституюючих ознак, репродукування своєї самобутності.

Спільнота транснаціональна етнічна – сукупність людей, які поділяють одну й ту ж мову й спілкуються нею незалежно від меж етнонації чи то націїдержави.

Стереотип етнічний (від грец. *stereos* – твердий, просторовий; *tipos* – “відбиток”) – спрощений усталений образ носіїв тієї чи тієї етнічності (групи, окремої особи), через який оточення сприймає їх у процесі взаємодії з ними; схематизований, емоційно забарвлений і надзвичайно стійкий образ етнічної групи, спільноти, який легко розповсюджується на всіх її представників; схематизована програма поведінки, яка є типовою для представників будь-якої етнічної спільноти.

Стереотип поведінки етносу – система зразків поведінки, яка формувалася впродовж тривалого часу у процесі адаптації етнічної спільноти до довколишнього середовища й передається від покоління до покоління через сигнальну спадковість

Стратифікація етнічна (від лат. – *stratum* – шар, прошарок, верства; *grafo* – пишу) – позиція, яку займає та чи та етнічна спільнота у соціально-економічній ієрархії конкретного суспільства. Етнічна стратифікація визначається прибутками, рівнем соціального самопочуття й певною мірою – етнічним походженням. Однією з основних ознак наявності стратифікації у суспільстві є нерівноправність становища етнічних спільнот.

Структура етнонаціональна (від лат. *structura* – взаєморозміщення, устрій) – це сукупність етнічних спільнот, які перебувають у стійких й упорядкованих зв'язках між собою та представляють усталені компоненти населення країни, для котрих властиві своєрідні етнокультурні характеристики.

Структура етнорегіональна – структура розселення етнічних спільнот на території певної поліетнічної країни. Зазвичай, на їх території утворюються етнічні ареали з відчутною, або домінуючою присутністю однієї чи то кількох етнічних спільнот.

Структура суспільства етнічна – наявність у суспільстві різних етнічних організованих спільнот, які проживають на спільній території й перебувають у постійній взаємодії одна з одною. Етнічна структура суспільства – значно ширше поняття, ніж етнонаціональна структура, яка включає у себе не лише етнонацію, національні меншини (етнічного й іммігрантського походження), але і субетноси, малочисельні етнічні групи.

Субетнос (від грец. *sub* – під та *ethnos* – народ) – етнічна спільнота, зазвичай, малочисельна група людей, яка виникає в особливих історичних умовах у межах більшої етнічної спільноти (етносу) зберігає певні відмінності у культурі та мові, плекає свої, притаманні лише їй, традиції, звичаї, й відзначається своєрідним етнічним менталітетом.

Субідентичність – ідентичність, яка засвідчує належність її носія до групи, котра одночасно входить до більш об'ємної етнічної одиниці (наприклад, “італоамериканець” є членом групи американців італійського походження).

Субкультура (від лат. *sub* – під, *cultura* – культура) – сукупність норм, цінностей, символів групи людей, об'єднаних (у нашому випадку) за етнічними ознаками, яка існує незалежно (дещо відокремлено) від культури суспільства проживання.

Субсистема етнокультурна (від лат. *subsistema* – сукупність підоб'єктів) – низка невеликих етнічних спільнот, які існують у межах більшої (інколи етнічних мегасистем), котрі зберігають свою культурну самобутність, не вступаючи у конфліктну взаємодію з цими більшими, мегасистемами.

Суверенітет (від фр. *souverain* – вищий, верховний) – верховенство і незалежність влади. Державний суверенітет забезпечує повну незалежність держави від інших державних утворень в її зовнішніх відносинах і верховенство у внутрішніх справах.

Суперетнос (мегаетнос) – згідно з пасіонарною теорією етногенезу, це – етнічна система, яка складається із кількох етносів, котрі одночасно виникли в одному ландшафтному регіоні і взаємодіють у різних сферах життя.

Суспільство – в широкому розумінні – уся сукупність історично зумовлених форм сумісної, колективної діяльності людей; у вузькому розумінні – складно організована, відкрита, динамічна, надіндивідуальна система, сукупність всіх форм організації людей і всіх способів їхньої взаємодії та діяльності. Як особлива вища стадія розвитку людей, історично сформований конкретний тип соціальної системи, суспільство виявляється через функціонування цілісної системи соціальних організацій, інститутів, груп, рухів тощо.

Сфера етнічна – сфера життєдіяльності людини, людських спільнот, пов'язана з практикуванням етнічності, підтриманням й розвитком рис, властивих цій людині чи спільноті.

Територія етнічна – територія переважного розміщення того чи того етносу (етнічної спільноти). Зазвичай, вона включає ареал його формування і компактного розселення, а також і ті місцини, де відбувається його змішання з представниками інших етносів. Доведено, що особливості розміщення етносу та природні умови, передусім ландшафт, впливають на його життєдіяльність, зокрема його культуру, побут, традиції, звичаї.

Тероризм етнічний (від лат. *terror* – страх, боязнь, силова дія) – агресивні дії, які скоюються носієм тієї чи іншої етнічності й умотивовані впливом етнічного чинника та наносять фізичну шкоду (часто-густо зі смертельними випадками).

Титульна нація – нація у багатонаціональній державі, що є її основним структуроутворюючим компонентом й назвою якої іменується етнополітичний організм, який в етносоціологічній та етнополітичній літературі називається державою.

Титульний етнос – етнос, який дав назву тому чи тому етнополітичному організмові й, зазвичай, складає структуроутворюючу більшість політичної (громадянської) нації у поліетнічному суспільстві (наприклад, український етнос в Україні).

Толерантність міжетнічна (від лат. *tolerare* – терпіти) – терпиме ставлення представників однієї етнічної спільноти до представників іншої спільноти, до відмінних культурницьких традицій, готовність до позитивної взаємодії з носіями різноманітних етнічностей. Високий рівень міжетнічної толерантності – шлях до безконфліктного типу етнонаціонального розвитку поліетнічного суспільства.

Традиція (від лат. *trader* – передавати) – набір уявлень, звичаїв, навиків та практичної діяльності, які передаються від покоління до покоління й котрі виступають певним регулятором суспільних відносин.

Традиція етнічна – у пасіонарній теорії етногенезу ієрархія стереотипів та правил поведінки, культурних канонів, політичних та господарських форм, світоглядних установок, характерних для даного етносу, які передаються із покоління в покоління. Накопиченою етнічною традицією визначається своєрідність кожного етносу; саме етнічна традиція є єдиним унікальним диференціальним маркером для самоідентифікації етносу.

Транснаціоналізм – соціальний рух, соціальна ідеологія, які базуються на підкресленні взаємопов'язаності усіх народів та на втраті значення кордонів між країнами. Діаспори, скажімо, китайська, є історичними предтечами транснаціоналізму, а в сучасних умовах вони перетворюються у транснаціональних політичних акторів; економічний транснаціоналізм (глобалізація) – економічний процес, який передбачає глобальну реорганізацію продуктивних процесів, у якому різні стадії виготовлення будь-якого продукту можуть мати місце у різних країнах з метою мінімізації витрат (коштів); культурний транснаціоналізм – ідеологія (рух), яка обстоює важливість для сучасного розвитку транскордонних зв'язків у галузі культури, необхідність інтенсифікації обмінів та міжкультурного діалогу.

Трансетнічна ідентичність – соціопсихологічний стан, коли особа ідентифікує себе з соціальною чи то політичною системою (структурою), яка значно ширша за її етнічну спільноту.

Транснаціональна ідентичність – властивість індивіда ідентифікувати себе з тією чи іншою країною.

Українськість – якісні характеристики особи, групи людей, за якими визначається їх належність до української етнічної спільноти чи той факт, що вони є носіями української етнічності; українськість визначається за такими маркерами, як мова, елементи культури, звичаї, менталітет.

Упередження етнічне – стримане, відсторонене, негативне ставлення до представників іншої етнічної спільноти, яке базується на негативних стереотипах про ту чи ту спільноту.

Управління етнонаціональними відносинами – специфічний вид діяльності держави, який передбачає низку спеціальних заходів, за допомогою яких здійснюється вплив на розвиток етнонаціональних відносин з метою досягнення певних цілей, наприклад, безконфліктного розвитку суспільства в етнонаціональній сфері.

Управління верховного комісара ООН у справах біженців – інституція, створена Генеральною Асамблеєю ООН (1951) з метою правового захисту та надання матеріальної допомоги біженцям. Штабквартира знаходиться у Женеві (Швейцарія).

Установка етнічна – психологічний стереотип сприйняття й інтерпретації довколишньої реальності та формування свого ставлення до неї крізь призму етнічності й

етнічної належності. Вона фокусує у собі переконання, погляди, думки, судження про себе та про інших, про явища довколишнього світу, які базуються на етнокультурних чинниках своєї спільноти.

Фаворитизм етнічний (від грец. *favere* – сприяти) – прихильне, доброзичливе ставлення ззовні до тієї чи іншої етнічної спільноти чи окремого її представника; створення умов просування вихідців із етнічних спільнот у соціальній, політичній, культурних сферах суспільного розвитку.

Фактор (чинник) етнічний (від лат. *factor* – виробник; той, що робить) – будь-яке явище суспільного життя, що має вплив на ту чи іншу галузь суспільного розвитку під тиском етнічних характеристик.

Фанатизм етнічний (від фр. *fanatique* – натхненний богом) – агресивна форма вияву етнічності (почуттів, орієнтацій, дій), яка спрямовується на іншу етнічність.

Федералізм (від лат. *foederato* – об'єднання, союз) – державницький устрій, який характеризується конституційним поділом влади між центральним або загальнонаціональним урядом і низкою субнаціональних урядів; федеральний устрій передбачає як існування регіональної різноманітності й самобутності (етнічну, мовну, культурну), так і політичну єдність держави.

Федерація – форма державного облаштування, при якій її частини є державними утвореннями і мають певну юридично визначену політичну самостійність.

Феномен етнічний (від грец. *phenomenon* – те, що з'являється, явище) – істота, об'єкт, суб'єкт, процес, явище або якість (якісна характеристика), яким властиві етнічні риси.

Фобія (від грец. *phobos* – страх) – ірраціональний страх, який не контролюється; патологічний вияв страху на той чи той подразник; ненависне ставлення до носіїв іншої етнічності. Прикладами фобії у сфері етнічності є “русифобія”, “українофобія”, “юдофобія” тощо.

Характеристика етнічна – фіксація властивостей індивіда, речі, явища, пов'язаних з етнічним походженням. Етнічна характеристика включає найбільш усталені властивості, які утримуються впродовж довгого часу й мало піддаються змінам під впливом різного роду факторів. Це, передусім, мова, етнічні символи, етнічні автостереотипи.

Характер національний (від грец. *karakter* – властивий; чеканий штампель, печатка) – сукупність специфічних психологічних рис, особливостей сприйняття довколишнього світу та реакції на його явища, які певною мірою стають властивими тій чи тій етносоціальній спільноті (нація, національна меншина). Виділяються такі маркери національного характеру: темперамент, соціальні орієнтації, елементи культури, моральні принципи, ставлення до праці тощо. Національний характер формується впродовж тривалого часу. Національний характер кожного народу має свої особливості і набір маркерів, які від народу до народу можуть відрізнятися.

Центральноевропейська ініціатива (ЦЄІ) – регіональне об'єднання країн Центральної та Східної Європи, у спектрі діяльності якої перебувають і питання етнічних та національних меншин. Штаб-квартира ЦЄІ знаходиться у м. Трієсті (Італія).

Цивілізація (від лат. *civilis* – громадянський, суспільний) – 1) у найширшому сенсі – специфічний спосіб життєдіяльності розумних істот, складова планетарної біосфери; 2) історичний щабель суспільного розвитку людства, наступний за епохами дикості й варварства; 3) сукупність матеріальних і духовних досягнень суспільства; 4) матеріально-інструментальний, техніко-виробничий базис суспільства (у *О. Шпенглера*, *М. Бердяєва* – стадія деградації й занепаду розвинутих локальних культур); 5) географічно локалізоване, відносно автономне, стійке, цілісне, історично унікальне соціокультурне утворення (система) метаєтнічного типу; 6) сучасна глобальна культура, система цінностей, символів, практик, способу життя.

Цінність етнічна – комплекс правил, які регламентують поведінку індивіда у суспільстві з врахуванням етнічних традицій й базуються на світовідчутті, властивому тій

чи тій етнічній спільноті. Ідеї про облаштування суспільства є головною етнічною цінністю; серед інших етнічних цінностей – виробничі відносини, ставлення до захисту особи й етнічної спільноти в цілому тощо. Основні етнічні цінності часто-густо оформлюються у вигляді законів. Існує шкала етнічних цінностей, яка вибудовується на розумінні піклування про матеріальне благополуччя держави, сім'ї, неухильне дотримання ритуалів, виконання суспільних зобов'язань. Визначальна роль у збереженні етнічних цінностей належить еліті етнічних спільнот.

Шовінізм (від фр. *chauvinisme* – войовничий патріотизм) – 1) агресивна форма націоналізму, яка вирізняється гіперболізованим, войовничим патріотизмом у поєднанні з авторитаризмом і пропагандою ідей національної винятковості та переваг своєї нації, народу або держави в суспільно-політичній думці та масовій свідомості, протиставленням інтересів однієї нації інтересам інших, начебто «неповноцінних», поширенням національної пихатості та розпалюванням національної ворожнечі й ненависті; 2) пригноблення «малих народів» та національних меншин на внутрішньодержавному або міждержавному рівнях, яке набуває форм політичного гноблення, економічної експансії, культурного домінування, мовної асиміляції або їхнього поєднання (великодержавний, імперський шовінізм тощо). Особливого поширення шовінізм набуває під час війн, воєнних конфліктів, передвоєнній ситуації і супроводжується атмосферою масової істерії і реваншистських настроїв.

Ядро етнічне (від лат. *nucleus* – концентрація чогось в одному місці) – згуртована самосвідома сукупність людей одного й того ж походження, на базі якої формується та чи та етнічна спільнота, котра складає її основу, як також виступає державотворчим чинником.

Якість етнічна – характеристика індивіда чи то групи з акцентуацією на етнічних маркерах, яка свідчить про рівень спорідненості з тією чи тією етнічною спільнотою та позитивним чи негативним ставленням його (чи групи) до своєї етнічності й про рівень прагнення до збереження й розвою своєї етнічності.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Андріяш В. І. Державна етнополітика України в умовах глобалізації : [монографія]. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 328 с.
2. Бех В. П., Бех Ю. В. На порозі сингулярності: планетарна спільнота у вирі Всесвіту: монографія; Мін-во освіти і науки України; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ: «МП Леся», 2014. 220 с.
3. Гантінгтон Семюел. Політичний порядок у мінливих суспільствах; пер. з англ. Тарас Цимбал. Київ : Наш формат, 2020. 448 с.
4. Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя / Гіденс Е.; [пер. з англ. Н. Поліщук]. Київ: Альтерарес, 2008. 100 с.
5. Глобальні проблеми сучасності: підруч. [кол. авт.]; за ред. В.С. Бакірова (голова), А.П. Голікова, О.А. Довгаль, В.А. Пересадько, В.І. Сидорова. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. 632 с.
6. Етнополітика в Україні в умовах сучасних суспільно-політичних змін: реальний стан, виклики, перспективи : монографія / автор. кол.: Войналович В. А. (керівник, наук. ред.), Єленський В. Є., Кулик В. М., Малиновська О. А., Набок С. В., Поліщук Ю. М., Рябчук М. Ю. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2023. 424 с.
7. Європейська Хартія Регіональних Мов або Мов Меншин. Strasbourg, 5. XI. 1992 р. Текст українською мовою. URL: https://www.coe.int/t/dg4/education/-minlang/textcharter/Charter/Charter_uk.pdf
8. Конституція України (чинна з 1996 р. з наст. змінами). *Офіційний портал Верховної Ради України*: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
9. Національні меншини України в політичних процесах XX – XXI століть: стан і проблеми дослідження / за заг. ред. В. О. Котигоренка. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 624 с.
10. Рамкова конвенція про захист національних меншин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text
11. Явір В. А. Етнополітична інтеграція та дезінтеграція у сучасному світі: політико-правовий концепт. Київ : Логос, 2018. 468 с.

Додаткова:

1. Андріяш В. І. Етнополітичні процеси: аналіз наукової дефініції. *Наукові праці: науково-методичний журнал. Вип. 164. Том 176. Серія "Державне управління"*. Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, Миколаїв, 2011. С. 83-88.
2. Асланов С. А. Етнополітична стабільність держави: політико-правовий аналіз: Монографія. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2016. 464 с.
3. Білорус О., Мацейко Ю., Вітер І. Глобальні стратегії Євросоюзу: монографія / О. Білорус, Ю. Мацейко, І. Вітер. Київ: КНЕУ, 2009. 528с.
4. Большанські/Боценські рекомендації щодо національних меншин у міждержавних відносинах та Пояснювальна записка. URL: <https://www.osce.org/-files/f/documents/e/6/396662.pdf>
5. Брюейкер Роджерз. Переобрамлений націоналізм. Статус нації та національне питання у новій Європі. Львів : Кальварія, 2006. 260 с.
6. Варзар І. М. Політична етнологія: пропедевт. курс : авт. підруч.; 2-ге вид., переробл. та допов. Київ: ДП «Вид-дім "Персонал"», 2011. 354 с.
7. Вишняк О. Мовна ситуація та статус мов в Україні: динаміка, проблеми, перспективи. URL: forumn.kiev.ua/2008-03-70/70-10.htm

8. Вітман К. М. Моделі етнонаціональної політики постсоціалістичних країн: навч. посібник: рекомендовано МОН України / ОНЮА, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ: Логос, 2008. 392 с.
9. Вітман К. М. Етнонаціональна політика постсоціалістичних країн: моделі, особливості, проблеми. Київ: Логос, 2007. 336 с.
10. Вітман К. М., Краснопольська Т. М. Етнонаціональна політика постсоціалістичних країн: моделі, особливості, проблеми: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Одеса: Фенікс, 2020. 32 с.. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f08a35b9-462b-40ac-bc76-0bb877977052/content>
11. Вітман К. М. Тенденції етнополітичної дезінтеграції в європейському просторі. *Актуальні проблеми політики*: зб. наук. паць. 2015. Вип. 54. С. 20–29.
12. Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту і Пояснювальна записка. Жовтень 1996 р. URL: https://www.osce.org/files/f/-documents/0/1/32194_0.pdf
13. Глотов Б. Б., Козловець М. А. Європейський досвід правового регулювання етнонаціональної сфери та особливості його імплементації в Україні. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія*. Т.4, № 43 (2019). С.8-22.
14. Горбатенко В. П. (кер. проекту), Шемшученко Ю. С., Кресіна І. О., Стойко О. М. Етнополітична безпека України: політико-правові механізми протидії етнополітичній дезінтеграції держави: наукова записка. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. 100 с.
15. Гордійчук О. О. Ментальність у добу глобалізації: монографія. Житомир: Вид-во "НОВОград", 2021. 372 с.
16. Декларація Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_156#Text
17. Декларація прав національностей України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1991, № 53, ст. 799
18. Дудченко В. В., Цуркан-Сайфуліна Ю. В., Вітман К. М. та ін. Стратегічні орієнтири етнонаціональної політики України: Політико-правові аспекти. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2021. Vol. 28, No. 4. С. 51–61.
19. Етнокультурна автономія як інститут забезпечення прав національних меншин: світовий досвід і Україна: наукова записка / Кресіна І. О., Явір В. А., Хомаківський М. Д. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2018. 120 с.
20. Етнополітичні процеси в Україні: регіональні особливості. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. 396 с.
21. Етнополітичні чинники консолідації сучасного українського суспільства / ред. кол. О. Рафальський, В. Войналович, М. Рябчук. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 336 с.
22. Європейська Хартія Регіональних Мов або Мов Меншин. Strasbourg, 5. XI. 1992 р. Текст українською мовою. URL: https://www.coe.int/t/dg4/education/-minlang/textcharter/Charter/Charter_uk.pdf
23. Євтух В. Б. Етнічність: енциклопедичний довідник / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Центр етноглобалістики. Київ: Фенікс, 2012. 396 с.
24. За Ідентичність і Незалежність. Війна Росії проти України: історичні передумови, геополітичні паралелі. У двох книгах. Друге видання / Відпов. ред. Валерій Смолий; упоряд.: Геннадій Боряк, Олексій Ясь. Київ: ТОВ "Видавництво "Кліо"". 2023. Книга 2. 801-1552 с.
25. Зан М. Етнополітика у країнах Центральної Європи: навчально-методичні рекомендації для студентів-магістрантів галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки спеціальності 052 Політологія, освітньо-професійна програма «Політологія»/Навчально-

методична серія «КАФЕДРА»/№73; [Ужгород. нац. ун-т; Ф-т сусп. наук; Каф. політології і державного управління]. Ужгород, УжНУ. 2024. 44с.

26. Зан М. П. Міжнародно-правові стандарти ефективного політичного представництва етнічних меншин: європейські практики та досвід для України. *Епістемологічні дослідження у філософії, соціальних і політичних науках*. Дніпро, 2020. Вип. 2, Т. 3. С. 119–130. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/55979>

27. Картунов О. В. Західні теорії етнічності, нації та націоналізму: Навчальний посібник. Київ: Університет економіки та права «КРОК», 2007. 192 с.

28. Ковний Ю. Є. Державна етнонаціональна політика в Україні: теоретико-правове дослідження. Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2024. Наука ЛПНУ+2ena.lpnu.ua+2Академічні Тексти України+2

29. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.

30. Козловець М. А., Ковтун Н. М. Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізації: Монографія. Київ: ПАРАПАН, 2010. 348 с.

31. Козловець Микола. Презентація України та її культури у європейському та світовому контексті. *Сучасна енциклопедистика: тенденції розвитку: монографія* / За заг. ред. д. і. н., проф. А. Киридон. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2023. С.416–430. <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/39092>

32. Козловець М. А. Вплив простору та просторових уявлень на менталітет народів: український контекст. Україна в умовах російської агресії: виклики та відповіді : монографія / [І. В. Букрєєва, І. Г. Верховцева, В. В. Гулай та ін.]; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики. Харків : Право, 2024. DOI: <https://doi.org/9786178518240>. С. 156–183.

33. Козловець М. Історичний простір та його роль у формуванні національного менталітету. Українська енциклопедистика в умовах викликів і загроз національній ідентичності. Монографія / Заг. ред. д. і. н., проф. А. Киридон. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2024. С. 63–70. URL: <https://ev.vue.gov.ua/wp-content/uploads/2024/11/Ukrainska-entsyklopedystyka-v-umovakh-voiennoho-stanu.-Pytannia-teorii-ta-praktyky.pdf>

34. Козловець М., Рудакевич О. Етнокультурна самоорганізація як чинник життєздатності та національного спротиву українського народу російській агресії. *HUMANITIES STUDIES: збірник наукових праць* / Голов. ред. В. Г. Воронкова. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2025. Випуск 22 (99). С.213–228. <http://humstudies.com.ua/>

35. Козловець М. А. Європейський вибір як фактор цивілізаційної самоідентифікації українців. Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції: монографія / [О. О. Безрук, В.С. Бліхар, Л. М. Герасіна та ін.]; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2019. С. 219–233. <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/34645>

36. Коршук Р. М. Етнополітологія: Історія та теорія навч. посіб. Київ : Алерта, 2020. 316 с.

37. Коцур В. В. Національні меншини України в контексті суспільно-політичних трансформацій 90-х рр. XX ст. – поч. XXI ст. Переяслав Хмельницький: Домбровська Я. М., 2019. 594 с.

38. Кресіна І., Лойко Л., Явір В. Концепція державної етнонаціональної політики України. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/kresina_kontseptsiia.pdf

39. Кресін О. В. Корінні народи: міжнародне право та законодавство України : монографія. Київ, 2020. 168 с.

40. Кулик Володимир. Мовна політика в багатомовних країнах. Закордонний досвід та його придатність для України. Київ : Дух і літера, 2021. 312 с.

41. Лажнік В. Й. Геодемографічні й етнополітичні процеси в країнах регіону (Центрально-Східна Європа): навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 416 с.

42. Лозко Г. Етнодержавознавство. Філософсько-теоретичний вимір. Тернопіль: Мандрівець, 2012. 384 с.
43. Луцишин Г. Політико-правові аспекти обґрунтування статусу «національних меншин» та «корінних народів» в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/108620191/ena.lpnu.ua+3Academia+3grani.org.ua+3>
44. Люблянські рекомендації щодо інтеграції різноманітних суспільств. Листопад 2012 р. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/e/396689.pdf>
45. Ляшенко Олексій. Державна етнополітика України: науковий і законодавчий аспекти. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 6. С. 129–140.
46. Малиновська О. А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія. Київ: НІСД, 2018. 472 с.
47. Матієнко А. Особливості правового регулювання міжнаціональних відносин в Україні. *Український науковий журнал «Освіта регіону»*. 2024. № 2. social-science.uu.edu.ua
48. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
49. Ословські Рекомендації щодо мовних прав національних меншин і пояснювальна записка. Hague: Office of the High Commissioner on National Minorities, 1998.
50. Підбережний Надія. Інституційний механізм публічного управління у сфері етнополітичних відносин в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 4. С. 104–112.
51. Пірен М. Етнополітика в Україні: соціально–психологічний аспект. Київ: Вид-во УАДУ, 2007. 208 с
52. Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції: монографія / [О. О. Безрук, В. С. Бліхар, Л. М. Герасіна та ін.]; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2019. 744 с.
53. Правові засади державної етнонаціональної політики в Україні / за ред. І. О. Кресіної. Київ : Логос, 2011. 400 с.
54. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
55. Про корінні народи України: Закон України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakon-pro-korinninarodi-ukrayini-69677>
56. Про національні меншини (спільноти) України : Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2023. № 46. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text>
57. Рамкова Конвенція Ради Європи про захист прав національних меншин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text
58. Рафальський О. О. Консолідація українського суспільства: етнополітичний вимір. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 400 с. URL: <http://ipiend.gov.ua/publication/rafalskyj-o-o-konsolidatsii-ukrainskoho-suspilstva-etnopolitychnyj-vymir/>
59. Римаренко С. Державна етнонаціональна політика України. Уявне та реальне. *Гілея: науковий вісник*. Київ, 2021. Вип. 164 (№ 8 – 9). С. 102–105.
60. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Пер. з англ. М. Климчука і Т. Цимбала. 2-ге вид., стереотип. Київ: Ніка-Центр, 2009. 320 с.
61. Степико М. Т. Українська ідентичність у глобалізованому світі. Харків: Майдан. 2020. 258 с.
62. Ткаченко Є. В. Правовий захист прав етнічних та мовних меншин: навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 315 с. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_5_copy.pdf

63. Ткачук Д. Г. Національні меншини як об'єкти-суб'єкти державної етнополітики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 7. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1707>.
64. Турбулентність глобальних геополітичних процесів і проблеми національної безпеки : монографія / [О. М. Кириленко, М. А. Козловець, Г. Л. Рябцев та ін.]; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики. Харків : Право, 2025. 306 с
65. Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. С. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.
66. Федун О. В., Папіш Н. І. Політико-правові аспекти захисту прав національних меншин в Україні. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2024. № 6. grani.org.ua
67. Червеньяк К. Т. Інституційне забезпечення державної етнонаціональної політики в Україні. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 137. С. 358–362.
68. Agarín Timofey and Cordell Karl. *Minority Rights and Minority Protection in Europe*. London and New York : Rowman and Littlefield, 2016. P. 181-190.
69. Anderson A. *Ethnic Minorities and Minority Rights in Europe: Theoretical Typologies*. ECMI Working paper N99, 2017. URL: <https://www.ecmi.de/publications/ecmiresearch-papers/99-ethnic-minorities-and-minority-rights-in-europe-theoretical-typologies>
70. Brubaker Rogers. Between nationalism and civilizationism: the European populist moment in comparative perspective. *Ethnic and Racial Studies*. 2017. Vol. 40. Issue 8. P. 1194 (1191–1226).
71. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, 'Action Plan on the integration of third country nationals', Brussels, 7 June 2016, COM (2016) 377 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016DC0377>
72. Dragan A. «New Minorities» in the States Parties to the Framework Convention: The Importance of Self-Identification and Recognition. URL: https://ceere.eu/pjiel/wp-content/uploads/2018/08/103_pjielPJIEL1801.pdf
73. Erlich A., Garner C. Subgroup Differences in Implicit Associations and Explicit Attitudes during Wartime. *International Studies Quarterly*. 2021. Vol. 65. No. 2. P. 528–541.
74. Immigrant Integration Policy in the European Union. Council Conclusions. URL: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/82745.pdf
75. Minahan James B.. *Encyclopedia of Stateless Nations Ethnic and National Groups around the World*. Second Edition. Santa Barbara, California-Greenwood, 2016.
76. Larín Stephen and Duvieusart-Déry Caroline. *Multiculturalism Policy Index: National Minority Policies*. Second edition. Kingston, ON : The Multiculturalism Policy Index Project, Queen's University. 2021.
77. Sarrazin Thilo. *Europa, Währung, Bildung, Einwanderung – warum Politik so häufig scheitert*. München: Duutsche Verlag-Anstalt, 2016. 571 s.
78. Schmid Ulrich, Myshlovska Oksana. *Regionalism with outregions: reconceptualizing Ukraine's heterogeneity*. Budapest & New York : Central European University Press, 2019. 460 p.
79. The Lund Recommendations on the Effective Participation of National Minorities in Public Life & Explanatory Note. Hague : Office of the High Commissioner on National Minorities, 2009.

Інтернет-ресурси:

1. Бібліотека Житомирського державного університету імені Івана Франка [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://irbis.zu.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_11/cgiirbis_64.exe
2. Бібліотека українських підручників [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://pidruchniki.ws/>.

3. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/node/554>
4. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/pro-institut>
5. Сайт Національної Парламентської бібліотеки України – <http://www.nplu.kiev.ua/>
6. Сайт Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України – <http://www.ipiend.gov.ua/>
7. Сайт Українського незалежного центру політичних досліджень – <http://www.usipr.kiev.ua/>
8. Сайт наукового вісника «Гілея» – <http://www.gileya.org.ua/>
9. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. URL: http://idpnan.org.ua/vidavnicia_dijalnist.html
10. Ethnic Power Relations (EPR) Dataset Family. URL: <https://icr.ethz.ch/data/epr/>
11. European Centre for Minority Issues (ECMI). URL: <https://www.ecmi.de/>
12. Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale. URL: <https://ispmn.gov.ro/>
13. REGIMES OF ETHNICITY. A Global Database of Ethnic Demography and State
14. Policies on Ethnicity. URL: <https://regimesofethnicity.ku.edu.tr/>